

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT

1971-72

★

Ved halvtredsårsjubilæet 5. 12. 1972

OKT-1926.
E.N.

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT 1971-72

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT
1971-72

★

UDGIVET AF
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG
VED HALVTREDSÅRSJUBILÆET 5. DECEMBER 1972

Redigeret af Christian Thodberg og Erik Dal
Med register 1967-72

KØBENHAVN 1972

© Samfundet Dansk Kirkesang 1972. Printed in Denmark.
Poul Petri Bogtryk/Offset A/S, København. Romanus Klicheer.

INDHOLD

	Side
<i>Henrik Glahn og Mogens Wöldike: Siden sidst</i>	9
Ib Nørholm: Lys og lovsang. Tekst ved <i>Christian Thodberg</i>	15
Tekster til tavlerne ved s. 8/9 og 20/21	20
<i>Margrete Schou: Thomas Laub. Morbror, lærer og ven</i>	21
<i>Jens Brincker: To sange af Thomas Laub</i>	28
<i>Jørgen I. Jensen: Musikalsk isolation og gudstjenstligt fællesskab i Thomas Laubs to tidlige skrifter</i>	34
<i>Gunnar Pedersen: Dansk Kirkesang og den liturgiske udvikling</i>	53
<i>Jens Peter Larsen: Koralbøger og Koralbogsproblemer siden Laubs »Dansk Kirkesang«</i>	76
<i>Povl Hamburger: Den danske vægtermelodis historie</i>	104
<i>Søren Sørensen: »Herren han har besøgt sit folk«</i>	116
<i>Christian Thodberg: Prædiken og salme hos Grundtvig</i> I: »De Levendes Land« og prædikenerne 1824	122
II: Årsskiftet 1839-40 og salmen »Vor Herre! til dig maa jeg tye«	156
<i>P. J.: Brev fra en jævnaldrende ven</i>	172
SDKs udvalgsmedlemmer 1947-1972	175
SDKs sommermøder 1948-1972	176
SDKs publikationer 1948-1972	182
Index 1967-72	184

Kunde jeg i trofast stræben
Bære frem Guds sag i livet,
Føre så et værk til ende,
Som vor Gud vil kendes ved!

Måtte jeg, før løbet ender,
værket se så godt i gænge,
at jeg håbe tør, det bliver
stående, når jeg går bort!

Ej jeg kræver, at min navn skal
leve, knyttet fast til værket,
men at værket selv må leve,
værket, Gud vil kendes ved.

Thomas Laub
trykt efter afskrift
tilhørende fru Margrete Schou.

SIDEN SIDST

I

Forberedelserne til sommermødet 1971 var forbundet med stort besvær og svære overvejelser i SDKs ledelse. Mange af Samfundets medlemmer havde ønsket, at vi henlagde mødet til Sjælland eller Fyn, hvorfor arbejdsudvalget gik i gang med undersøgelser af mulighederne herfor. Efter talrige forgæves henvendelser så det ud til at skulle lykkes at placere sommermødet lidt nærmere hovedstaden end de foregående år, men i sidste instans glippede også denne mulighed. Jævnsides med disse praktiske komplikationer nærmedes inden for udvalget en stærk tvivl om det betimelige i overhovedet at videreføre sommermøderne, en tvivl om, hvorvidt der var et rimeligt forhold mellem de investerede arbejds kræfter og penge på den ene side og det udbytte, man fik. Endelig havde der hos flere (deriblandt undertegnede) meldt sig en vis træthed over for opgaven. Det var således meget nær ved, at sommermødet blev aflyst – da man fik meddelelse om, at Nr. Nissum Seminarium, der siden vort forrige besøg i 1969 havde fået prægtige nye kollegieafsnit, ville kunne huse os. Vi besluttede derfor at stryge vore betænkeligheder og gennemføre mødet i overensstemmelse med tidligere års programprincipper.

Vi fortrød ikke denne beslutning. Mødet, der fandt sted den 2.-7. august, fik rivende tilslutning, enkelte måtte tilmed desværre afvises, da der blev overtegnet (o. 130 deltagere), og vi kunne glæde os over mange nye deltagere ved mødet. Korsangen blev ledet af Arne Berg, der på glimrende vis indstuderede de engelske værker, som opførtes ved den afsluttende kirkemusikanten i Holstebro kirke. Programmet omfattede John Wel-

don (»Hear my crying«), Henry Purcell (»O give thanks«), Charles Stanford (»Beati quorum via«) samt Vaughan Williams (Te Deum in G). Finn Hørsted spillede continuo og de obligate orgelpartier, og som vokalsolister medvirkede Bodil Christensen, Bodil Thodberg, Jørn Jørkov, Karl-Gustav Andersson, Ulrik Cold og Morten Winding. På kirkens Frobenius-orgel fremførte Inge Bønnerup ved samme lejlighed værker af Buxtehude, Mendelssohn og J. Alain.

Ved aftenangenen i Struer kirke var Gunnar Pedersen prædikant, og Georg Fjelrad spillede værker af J. S. Bach på kirkens nye Bruno Christensen-orgel.

Studiekredsene i orgelspil blev ledet af Grethe Krogh og Poul Børch, og en studiekreds om salmeproblemer blev forestået af Chr. Lindskrog, der tillige var prædikant ved højmessen i Nr. Nissum kirke tirsdag morgen. Salmegennemgangen blev varetaget af Erling Brahm, Gunnar Pedersen og Henrik Glahn. Mødets to foredrag holdtes af Erling Brahm (Om lovsang) og John Bergsagel (Hovedlinier i engelsk kirkemusik til Vaughan Williams). Desuden overværede deltagerne en paneldiskussion mellem Anna Sophie Seidelin, Christian Thodberg, Per Jensen, Jørgen Schultz og Henrik Glahn om problemer i forbindelse med gudstjenestens fornyelse. Tordenen rullede imens.

Samfundet Dansk Kirkesang havde til mødets gennemførelse modtaget et tilskud fra kirkeministeriet på kr. 6.000,-, for hvilket vi bringer vor ærbødige tak.

Udvalgets sammensætning forblev uændret. Men efter at undertegnede havde fremsat ønske om at træde tilbage som formand, overgik ledelsen i 1971 atter til Mogens Wöldike. For mig som for alle øvrige medlemmer i udvalget var det en stor glæde, at Wöldike erklærede sig villig til påny at overtage formandshvervet. Vi har i det forløbne år både i udvalgs møder og ved sommermødet i Nr. Nissum 1972 oplevet, hvorledes samfundets stifter og nu 75-årige nestor med usvækket arbejdskraft og entusiasme har kastet sig ud i de med hvervet forbundne opgaver og løst dem på ypperligste måde. Forberedelsen af SDKs jubilæumsår har ikke mindst demonstreret viljen til *fornyelse*, bl. a. gennem de nye kirkemusikalske frembringel-

ser, som i år uropføres under Mogens Wöldikes ledelse, og som er omtalt i beretningens kapitel II.

Samtidig med at jeg udtrykker min taknemmelighed over således at være blevet aflastet på den bedst tænkelige måde, siger jeg tak til mine fæller i udvalget for inspirerende og venskabeligt samarbejde. Til »fællerne« henregner jeg naturligvis også dem, der i min formandstid på fortræffelig måde har varetaget sekretariat og finanser. Og sidst, men ikke mindst, takker jeg for samarbejdet med alle de menige medlemmer i samfundet, som i de forløbne år med trofasthed og ildhu har taget del i SDKs virksomhed og på forskellig måde været med til at fremme den sag, vi er fælles om.

Og så til slut endnu en personlig randbemærkning: Gennem mere end 10 år har Dansk Kirkesangs Årsskrifts dobbeltårgange været udsendt med en fast forsinkelse på mindst eet år. Selvom denne obligate forsinkelse kunne undskyldes med henvisning til manglende økonomiske muligheder, og selvom man har kunnet trøste sig med, at andre periodica af tilsvarende art ikke sjældent er endnu mere bagud, finder jeg dog grund til at fremhæve det bemærkelsesværdige og glædelige i, at årsskriftet i jubilæumsåret, takket være tilskud og fornyelse i redaktion, påny udsendes i rette tid. Forhåbentlig er det ensbetydende med, at samfundets faste publikation nu ikke blot har fundet takten, men at den også vil være i stand til at holde den.

Dette håbs opfyldelse afhænger imidlertid ikke alene af redaktionens effektivitet, men også i høj grad af de økonomiske ressourcer. For omkostningerne ved udgivelsen er især i det sidste tiår steget voldsomt, og hvordan vilkårene vil være for årsskriftets regelmæssige videreførelse, er meget usikkert, ikke mindst på længere sigt, når indkomsterne fra Laubs værker om fem år ophører.

Rækken af årsskrifter, som begyndte i 1940, er imidlertid vor mest betydningsfulde manifestation udadtil. Ved artiklernes tværfaglige spændvidde, omfattende emner fra kirkemusikhistorie, liturgi, hymnologi m. v., har årsskriftet sit eget ansigt og opfylder en funktion, som ikke opfyldes på anden vis herhjemme. Mit jubilæumsønske skal da være, at Dansk Kirkesangs

Årsskrift må få mulighed for at leve videre efter den anlagte linie, uanset om vi skulle føle os tvunget til retræte på andre fronter.

Henrik Glahn

II

Ved årsmødet i Nørre Nissum 1971 skiftede Samfundet Dansk Kirkesang endnu engang formand, idet Henrik Glahn ønskede at fratræde dette hverv, og jeg så vendte tilbage til min tidligere post og således kan glæde mig over at være SDKs leder i jubilæumsåret. At Henrik Glahn har ment at måtte frasige sig formandshvervet, har vi alle beklaget – og forstået: i disse også for videnskaben så urolige år levnes der ikke en universitetsprofessor, der tilmed er konsistoriemedlem, tid og kræfter til ret meget andet, og når så dertil kommer hans varetagelse af et forbilledligt, nylig opbygget instrumentmusæum og i år hans ledelse af en stor international kongres, ja så har vi selvsagt måttet bøje os for hans afgørelse. I 17 år har Henrik Glahn styret SDKs kurs og ledet vore sommermøder. Han har gjort det på mesterlig vis; takket være hans viden, autoritet og opfindsomhed er vort arbejde gået mere i dybden og vor anseelse udadtil vokset, så vi vist tør sige, at i alle spørgsmål vedrørende vort gudstjenstlige område har vi kunnet gøre vor indflydelse gældende. Vi skylder ham alle en varm tak for hans formandskab i disse år og glæder os over, at vi stadig tør regne med hans medarbejde i vor kreds.

Sommermødet 1972 afholdtes atter på Nørre Nissum Seminarium, hvor vi trives så godt og da også havde stor tilslutning. Vi holdt højmesse i sognekirken med professor Bent Noack som prædikant og Jens Forsingdal ved orglet. Salmegennemgangen varetoges af Christian Thodberg og Erik A. Nielsen, samt af Søren Sørensen og Henrik Glahn. Studiekredse for organister afholdtes igen af Grethe Krøgh og Poul Børch, medens Christian Thodberg ledede en studiekreds i liturgi. Endvidere var der foredrag af Torben Schousboe (Schütz og vor tid), Christian Thodberg (Forholdet mellem Prædiken og Salme hos Grundtvig) og Jørgen Schultz (Om det religiøse sprog).

Aftengudstjenesten fandt sted i Thyborøn Kirke, hvor Gunnar Pedersen prædikede; i en følgende afdeling kirkemusik fremførtes VIII tones Magnificat i vekslen mellem unisont mandskor og orgelvers af Samuel Scheidt, spillet af Vera Østergaard, som sluttede med Bachs Præludium og fuga i A dur. Imellem de to orgelværker hørtes fire af Laubs åndelige sange sunget af Arne Berg og Torben Stig Nielsen. Den »verdslige« aften bød på underholdning af høj klasse, fint tilrettelagt af Erling Krog med afvekslende indslag – ikke mindst fra vor formidable causeur, sekretæren Ole Olesen. Den afsluttende kirkemusikanten i Holstebro kirke indeholdt orgelværker af Buxtehude og Erik Norby, spillet af Niels Henrik Nielsen, en 5-st. korsats af Schütz, en koralkantate af Buxtehude (få dage forinden udgivet for første gang af Søren Sørensen) med Sten Høgel som tenorsolist, og en uropførelse af en komposition af Leif Thybo, et bestillingsværk skrevet til SDK i anledning af jubilæumsåret. Thybo havde til tekst valgt salme 90 og komponeret den for 4-st. bl. kor og orgelledsagelse, som varetoges af Finn Hørsted, Thybos værk var da også det centrale i ugens korarbejde; han havde evnet at kombinere et nutidigt tonesprog med »klassiske« vokaltraditioner, så det var let at gå til for et sommermøde-kor i løbet af kun få dage. Vi glædede os meget ved at leve os ind i det, og opførelsen var en oplevelse for os alle, så vi tør håbe, at flere danske kor vil tage dette udmærkede stykke på deres repertoire.

Årsmødet afholdtes den 3. august, hvor formanden indledte med mindeord om to af vore trofaste medlemmer og mødedeltagere, Urde Vimtrup og Axel Buchardt. Beretning og regnskab godkendtes, og de efter tur afgående medlemmer af arbejdsudvalget genvalgtes, så det har samme sammensætning som i fjor. I den følgende debat om SDKs fremtidige virke oplystes, at Kirkeministeriet har godkendt, »at der kan ydes organister, kantorer, kirkesangere og kirkekormedlemmer tilskud af de kirkelige kasser til hjælp til dækning af de med deltagelse i SDKs sommermøder forbundne udgifter«. Dette skulle kunne bringe os nærmere vort oprindelige formål: at udbrede kendskabet til Thomas Laubs arbejde; der findes vist stadig »ørkner« rundt

omkring i landet, hvor man ønsker og trænger til oplysning. Christian Thodberg foreslog, at vort næste sommermøde gøres mere fagligt, rummer mere undervisning og oplysning for at få videre kredse i tale, og at man arrangerede et sådant møde fortrinsvis med henblik på en bestemt egn, in casu de to nordjyske stifter. Af denne grund vil det kommende sommermøde finde sted på Herning højskole.

Selve 50-års dagen den 5. december afholder vi en kirkemusik-aften i Københavns Domkirke med Københavns Drengekor, Radiokoret, solister og orkester. Til denne lejlighed forberedes opførelsen af et andet værk bestilt af SDK: Ib Nørholms »Lys og Lovsang«; teksten hertil, som er tilrettelagt af Christian Thodberg, findes på de følgende sider.

I jubilæumsåret har vi haft den glæde at modtage økonomisk støtte fra flere sider: Fra Kirkeministeriet (til sommermødet), fra Ministeriet for kulturelle anliggender (til Nørholms værk), fra Statens Kunstfond (til Thybos værk) og fra Statens humanistiske Forskningsråd (til årsskriftet). Vi beder de nævnte institutioner modtage vor ærbødige tak for den meget betydelige hjælp disse tilskud betyder for vort arbejde.

Til sidst min hjertelige tak for samarbejdet med udvalgets medlemmer – heri indbefattet sekretæren og kassereren Hans Krarup, som begge på så storartet måde bærer byrderne ved alt det praktiske på vore sommermøder.

Mogens Wöldike

IB NØRHOLM: LYS OG LOVSANG

Thomas Laub in memoriam.

For soli, dobbeltkor, orkester og orgel (opus 55, 1972).
(Skrevet på bestilling af Samfundet Dansk Kirkesang).

Tekst: Saligprisningerne (Matth. 5,3-12),
Hil dig, frelser og forsoner
(Grundtvig efter Arnulf af Louvain,
Den Danske Salmebog nr. 167)
og Davidspsalme 22.

Med sammenstillingen af de nævnte tekster gøres et forsøg på at skabe en dansk langfredagsmusik efter græsk-ortodokst forbillede. I den ortodokse kirke spiller Saligprisningerne en fremtrædende rolle. Mens disse ord fra Matthæusevangeliet i den vesterlandske kirke ofte har stimuleret en idealistisk menneskeforståelse, der overser, at det var Jesus, der sagde dem, lykkes det Østkirken at få dem til at pege på livet i Kristus og Kristi efterfølgelse – et træk i Østkirkens fromhedsliv, som vi direkte og indirekte kender fra russisk kunst og litteratur helt op til Alexander Solsjenitsyn.

På Langfredag synger man således i den ortodokse kirke en hymne om Kristi lidelse, og ind imellem indskydes Saligprisningerne. På denne måde knyttes den lidende Kristus og det fattige menneske sammen.

Denne leddeling er her søgt efterlignet med udgangspunkt i Grundtvigs salme *Hil dig, frelser og forsoner* og Laubs melodi. Endvidere er inddraget ps. 22: *Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?*

Christian Thodberg

SALIGE ER DE FATTIGE I ÅNDEN,
THI HIMMERIGET ER DERES.

Hil dig, frelser og forsoner!
Verden dig med torne kroner,
du det ser, jeg har i sinde
rosenkrans om kors at vinde,
giv dertil mig mod og held!

SALIGE ER DE, SOM SØRGER, THI DE SKAL TRØSTES.

Hvad har dig hos Gud bedrøvet,
og hvad elsked du hos støvet,
at du ville alt opgive
for at holde os i live,
os dig at meddele hel?

*Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?
Mit skrig til trods er frelsen mig fjern.
Min Gud, jeg råber om dagen, du svarer ikke,
om natten, men finder ej hvile.
Og dog er du den Hellige,
som troner på Israels lovsange.
På dig forlod vore fædre sig,
forlod sig, og du friede dem;
de råbte til dig og frelstes,
forlod sig på dig og blev ikke til skamme.
Vær mig ikke fjern, thi trængselen er nær,
og ingen er der, som hjælper!*

SALIGE ER DE SAGTMODIGE, THI DE SKAL ARVE JORDEN.

Kærligheden, hjertegløden,
stærkere var her end døden,
heller giver du end tager,
ene derfor dig behager
korsets død i vores sted!

*Ja, du drog mig af moders liv,
lod mig hvile trygt ved min moders bryst;
på dig blev jeg kastet fra moders skød,
fra moders liv var du min Gud.*

SALIGE ER DE, SOM HUNGRER OG TØRSTER EFTER
RETFÆRDIGHED, THI DE SKAL MÆTTES.

*Ak, nu føler jeg tilfulde
hjertets hårdhed, hjertets kulde!
Hvad udsprang af disse fjelde,
navnet værdt, til at gengælde,
frelsermand, din kærlighed?*

*Stærke tyre står omkring mig,
Basans vældige omringer mig,
spiler gabet op imod mig
som rovgriske, brølende løver.
Jeg er som vand, der er udgydt,
alle mine knogler skilles,
mit hjerte er blevet som voks,
det smelter i livet på mig;
min gane er tør som et potteskår,
til gummerne klæber min tunge,
du lægger mig ned i dødens støv.
Thi hunde står omkring mig,
onde i flok omringer mig,
de har gennemboret mine hænder og fødder.
Mine klæder deler de mellem sig,
om kjortelen kaster de lod.
Men du, o Herre, vær mig ikke fjern,
min redning, il mig til hjælp!
Frels mig fra løvens gab,
fra vildoksens horn! Du har bønåret mig.*

SALIGE ER DE BARMHJERTIGE,
THI DEM SKAL DER VISES BARMHJERTIGHED.

Dog jeg tror: af dine vunder
væld udsprang til stort vidunder,
mægtigt til hver sten at vælte,
til isbjerge selv at smelte,
til at tvætte hjertet rent!

SALIGE ER DE RENE AF HJERTET, THI DE SKAL SE GUD.

Derfor beder jeg med tårer:
Led den ind i mine årer,
floden, som kan klipper vælte,
floden, som kan isbjerg smelte,
som kan blodskyld tvætte af!

SALIGE ER DE, SOM STIFTER FRED,
THI DE SKAL KALDES GUDS BØRN.

Du, som har dig selv mig givet,
lad i dig mig elske livet,
så for dig kun hjertet banker,
så kun du i mine tanker
er den dybe sammenhæng!

*Den vide jord skal mærke sig det
og omvende sig til Herren,
og alle folkenes slægter
skal tilbede for hans åsyn,
thi Herrens er riget,
han er folkenes hersker,
De skal tilbede ham alene,
alle jordens mægtige;
de skal bøje sig for hans åsyn,
alle, der nedsteg i støvet og ikke holdt deres sjæl i live.
Ham skal efterkommerne tjene.
Om Herren skal tales til slægten, der kommer:
de skal forkynde et folk, der fødes, hans retfærd.
Thi han greb ind.*

SALIGE ER DE FORFULGTE FOR RETFÆRDIGHEDS SKYLD,
THI HIMMERIGET ER DERES.

Skønt jeg må som blomsten visne,
skønt min hånd og barm må isne,
du, jeg tror, kan det så mage,
at jeg døden ej skal smage,
du betalte syndens sold!

SALIGE ER I. NÅR MAN HÅNER OG FORFØLGER JER
OG LYVER JER ALT ONDT PÅ FOR MIN SKYLD.
GLÆD JER OG FRYD JER:
JERES LØN SKAL VÆRE STOR I HIMLENE.

Fællessalme:

Ja, jeg tror på korsets gåde,
gør det, frelser, af din nåde.
Stå mig bi, når fjenden frister!
Ræk mig hånd, når øjet brister!
sig: Vi går til Paradis!

Tekster til tavlerne ved s. 8/9 og 20/21.

Thomas Laub, 1852–1927, tegnet af Ernestine Nyrop 1926.

Kliché efter originalen i Mogens Wöldikes eje.

Organist ved Trinitatis Kirke 1877–81, ved Helligåndskirken 1884, ved Holmens Kirke 1891–1925.

Mogens Wöldike, f. 1897, fot. Jens Peter Larsen c. 1960.

Mag. art. 1920, dr. phil. h. c. 1965. Stifter af Københavns Drengekor 1924, knyttet til Københavns Kommunes Sangskole (Sankt Annæ Gymnasium) 1929, sanglig leder 1938–65. Organist ved Reformert Kirke 1919, kantor (senere organist) ved Holmens Kirke 1925, organist ved Christiansborg Slotskirke 1931, ved Københavns Domkirke 1959–72. Kapelmester ved Statsradiofonien 1937.

Medstifter af SDK 1922 og siden da medlem af arbejdsudvalget, formand 1927–55 og fra 1971.

Henrik Glahn, f. 1919, fot. Elfelt 1972.

Mag. art. 1945, dr. phil. 1955. Organist ved Jægersborg Kirke 1947, ved Holmens Kirke 1959–64. Knyttet til Københavns Universitet fra 1950, professor 1967. Direktør for Musikhistorisk Museum og forretningsfører for Carl Claudius' musikhistoriske samling 1955.

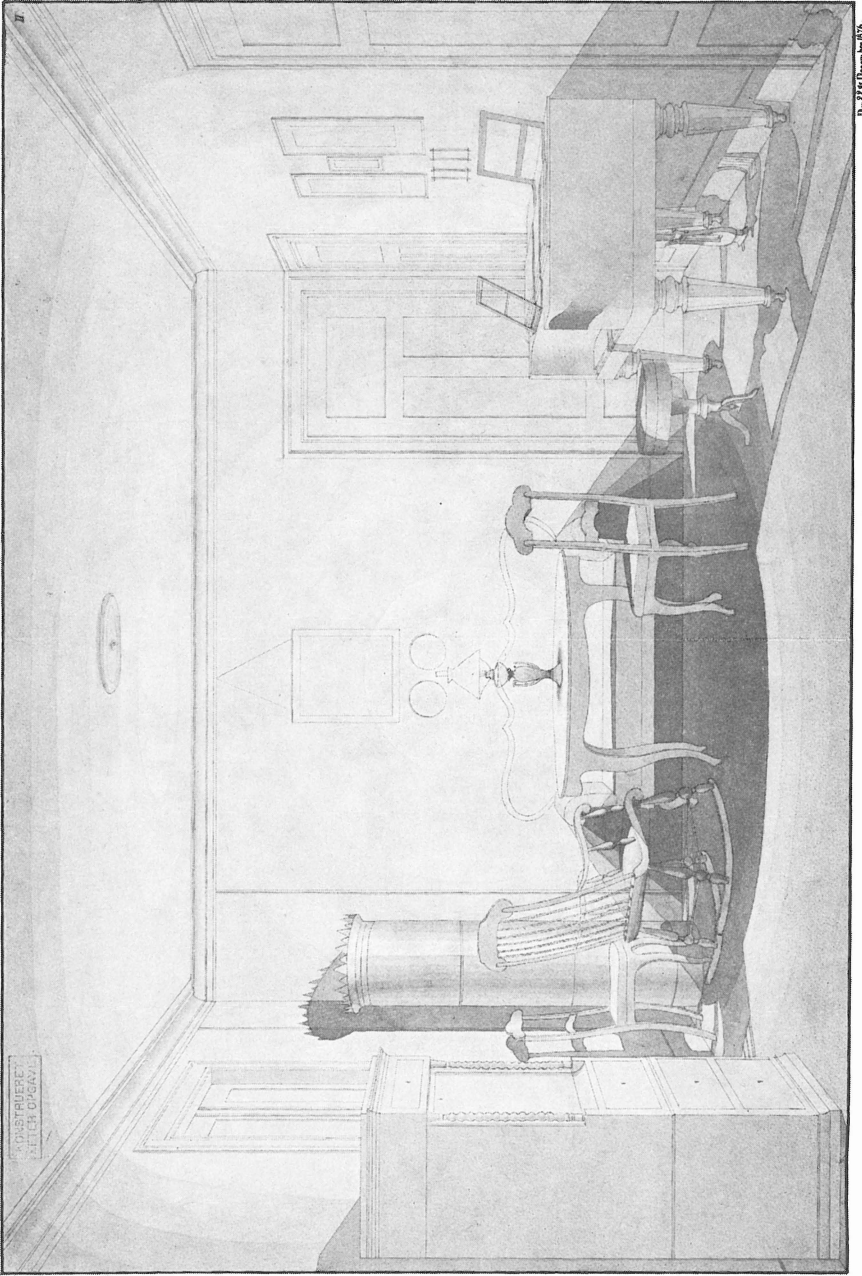
Medlem af SDKs arbejdsudvalg 1947, formand 1955–71.

Enkefru Ernestine Laubs stue på Wesselsvej, København.

Stærkt formindsket kliché efter studietegning af Johanne Laub 22.12. 1876, tilhørende Thomas Havning m. a. a.

Som elev på Kleins Tegneskole har den 17-årige Johanne Laub udført denne studietegning i sepia; hun og Thomas Laub boede på dette tidspunkt i lejligheden sammen med deres mor. Ill. knytter sig til flg. artikel af organist Margrete Schou, der ligesom arkitekt Havning er barn af Johanne Laub g. Hansen.

INDUSTRIEREY
KLEINER DRUCK

THOMAS LAUB

Morbror, Lærer og Ven.

Erindringer fra Barndom og Ungdom

af Margrete Schou, f. Laub Hansen.

Morbror var han, og Morbror hed han; alle i Familien, baade gamle og unge, kaldte ham altid saadan; og hans Melodier hed »Morbrormelodier«. Ligesom Onkel Martin Nyrop, gift med Moster Louise, var en Autoritet paa det arkitektoniske Omraade, var Morbror den ubestridte musikalske Autoritet.

Nu vil jeg prøve at fortælle lidt om ham som Privatmenneske og vores allesammens kære og beundrede Morbror. Og jeg fortsætter, hvor Hamburger slap. Det, jeg her har indladt mig paa efter Opfordring af Redaktionen, skal altså ikke være nogen historisk endsige historisk videnskabelig Redegørelse for Laubs Virksomhed; jeg prøver blot paa at skildre lidt af, hvad jeg husker, »de gamle« har fortalt, og mine egne barnlige Indtryk.

I de syv Aar, fra hans Mors og Søstrenes Ankomst til København og til Mor blev gift i 1882, var det de tre, der var hans nærmeste »Publikum«. Og sandelig, et lydhørt Publikum. Jeg maa her holde mig til, hvad Mor har fortalt. Det var i de Aar især Wienerklassikken, han lærte dem at kende; Opbygningen af Sonateformen, Gangen i Mozarts Operaer og de Koncerter i Cæciliaforeningen, de sammen gik til, gav Mor et virkeligt Begreb om Musikkens Væsen og Udtryksformer. Saa tit Lejlighed gaves, fløj de ind til Det kgl. Teater for at sikre sig Billetter til »Don Juan«, en Lærdom, Mor aldrig glemte: »Spil

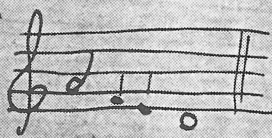
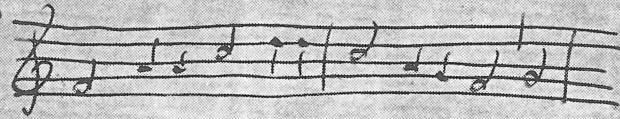
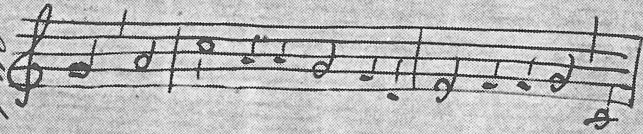
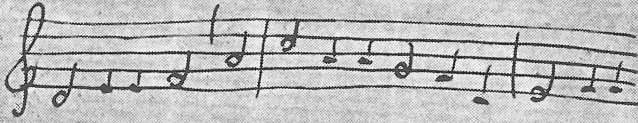
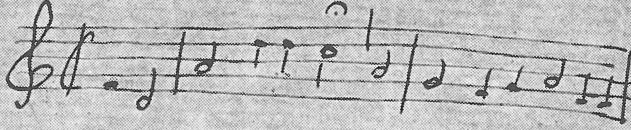
for mig to Takter af Don Juan, og jeg skal sige dig, hvor det staar«. »Den store Forvirring« i anden Akt er vist et fra Morbror kendt Udtryk. – Mozarts Klaverkoncert i d-mol gjorde et dybt Indtryk paa Mor; just, mens Morbror arbejdede med den, var hun blevet forlovet (1880), og hendes Kæreste (altsaa min Far) skulde straks efter paa Tjenesterejse til et saa fjernt Sted som Fiume (i det daværende Hjørne af Østrig ved Adriaterhavet). Men Haabet lysnede jo svært op, da Mozart i sidste Sats lader Glædens Sol skinne frem i D-Dur!

I en gammel og meget slidt Nodebog staar Afskrifter af 14 Melodier samt Trosbekendelsen skrevet med Mors Skrift foruden hans eget Manuskript til »Giv mig, Gud, en Salmetunge« dateret 1/2 1896 (med Paaskriften »Til Margrete fra Morbroder«. Det var min 1-Aars Fødselsdag!) Alle disse har vi altsaa sunget, før de blev trykt, ellers vilde Mor jo ikke have skrevet dem af. Blandt andre findes »Kom, Gud Helligaand, kom brat« – altsaa tidligere end angivet i Den danske Koralbog. Desuden et Par, som jeg end ikke kender. Desværre staar der ingen Datoeller Komponist-Angivelser. Mange af de senere Melodier har jeg i Manuskript med smaa Paategninger saasom: »Bogmærke til Johanne« eller »Afskrift bedes besørget fra Gothersgade« (der boede vi). Paa et Brevkort fra Thusis i Schweiz 1907 (mon ikke i Forbindelse med et Besøg hos den italienske Ven Milesi?) har Laub paa skæve Nodestreger enstemmigt hastigt nedskrevet: »Mel. til . . .«. Det var »O Kristelighed«. Han har senere fortalt, at hans Værtsfolk dernede var gaaet til Messe, og under Indtryk af »hvor godt vi har det hjemme« blev Melodien til. Brevkortet gengives overfor.

Paa et Manuskript til »Vor Herre han er en Konge stor« staar: »Forsøg i ærlig og redelig folketone, til afløsning af gl. H.s halløj-bas-arie«. Det er en Skam, den ikke er med i Koralbogen; jeg har brugt den meget i sin Tid, da jeg havde Sang med Skolebørn. Maaske jeg med det samme maa komme med et lille Hjertesuk: Hvorfor kom Laubs Melodi til »Herre, hvor skal vi gaa hen« heller ikke med?

Til vores Morgensang hjemme sang vi naturligvis saa mange Salmer som muligt paa Morbrormelodier; da jeg var lille, var

Mel. 1st - - -

Deh som fore-
lybte sig og skændte sig

til Lørdag; men vi ses vel? Her:
Thuis: frygtelig søgen, hvilket har gjort
mindre, sønnen ^{gælt} har været død; af flest.
Har det været nok. Tak for besværet.
Mil.

De 10

O Kristelighed. Poststemplet 8. VII.07. Se s. 22.

der mange Salmer, som maatte vente paa Melodier. »Forsaaersolen«, »O Kristelighed«, »Op thi Dagen« o. s. v. maatte indtil videre klare sig med de gængse Melodier.

Jeg maa med det samme gøre opmærksom paa hans brug af Fermater. De skal ikke altid tages bogstaveligt, kun som Vejstrækningstegn. Især i »Hil dig, Frelser« har vi aldrig gjort det store Ophold mellem 3' og 4' Linie, de to Linier hænger jo særlig sammen paa Grund af Rimene.

Paa Titelbladet af »Forspil og Melodier« har Morbror skrevet: »Til min »*musikalske*« Søster, Johanne H.«. Citationstegnet er betegnende for ham: et lille skævt Smil, for Udtrykket skal ikke tages altfor bogstaveligt.

Da tre af Søstrene var blevet gift og Mormor var død, var han og Moster Susanne de eneste ugifte. De to kom tit til Søndagsmiddage, ligesom de skiftevis var hos Nyrops og hos os Juleaften. Nytaarsaften var hele Familien hos os. Et lille Nytaarsminde maa vist have Lov til at komme med: Ved Aarhundredskiftet Nytaarsnat Klokkeren tolv blev jeg taget op af Sengen og sat i min Dyne foran et aabent Vindue for at høre Raadhusklokkerne *ringe* Aarhundredet ind. Klokkespillet var nok endnu ikke færdigt, men man slap Klokkerne løs og *ringede* med dem. Jeg var da knap fem Aar, men husker det tydeligt. Da Kong Frederik den Niendes Ligtog nu i Aar kom forbi Raadhuset, ringede Klokkerne ligesaadan; jeg ved ikke, om det er sket oftere, men jeg kan da sige: »Det hørte jeg første Gang for 72 Aar siden!«

Naar vi saadan var samlede ved Jule- og Nytaarstid, var det selvfølgelig, at Morbror spillede, naar vi sang Julesalmer; jeg syntes, han spillede lidt haardt og lidt for hurtigt, jeg var vant til Mors mere stilfærdige Spil. Naar saa en lille Pige blev sendt i Seng og gik fra Favn til Favn blandt Mostre og Fastre og saa Turen kom til Morbror, strakte han afværgende Hænderne frem: »Saadan noget bruger vi ikke her«. Hans Tilbageholdenhed overfor os Børn var for mig en uoverstigelig Barriere. Jeg turde ikke komme med Spørgsmaal om Musik til ham, tilsyneladende røbede han ikke, i hvert Fald overfor mig, nogen Interesse for mine første smaa, spæde Skridt paa Musikkens Vej.

Derfor misundte jeg min Bror Thomas, som kom til Onkel Martin med sine Tegnerier, og de to kunde snakke sammen om Tingene.

Som Barn forstaar man jo ikke, at de voksne kan have noget at slaas med; vi modtog, hvad vi fik, som en given Sag: kritikløst lærte vi Melodierne; forøvrigt var der ikke Tale om at lære, vi kunde dem bare. Samtidig følte vi os maaske lidt i en Slags Særklasse, fordi Folk, udenfor den snævre Kreds, der fulgte ham, sang anderledes og bare syntes, vi var nogle mærkelig paastaaelige Væsner.

Morbror kom tit paa Smaabesøg paa Vej til og fra Kirke og Kirkegaard. Selvom han ikke forstod sig paa Børn, syntes man alligevel, at han var rar og morsom, naar han snakkede med Mor. Overfor hende var han modtagelig for Forslag til Salmer, der trængte til nye Melodier. »Stat op, min Sjæl, i Morgengry« véd jeg blev til paa hendes Opfordring.

Han kom ogsaa til hende, naar han havde komponeret noget nyt. Men ligesom hans Italiensbreve ikke handler om hans musikalske Studier, saadan snakkede han heller ikke om, hvad der foregik i hans egentlige Arbejde med Melodierne, gamle som nye; hvad der skete paa »Værkstedet« i inderste Forstand, røbede han ikke noget om; kun en sjælden Gang gjorde han Rede for sine Synspunkter, f. Eks. hans Tanker om Opbygningen af Melodien til »Den store, hvide Flok«.

Vi havde et elsket Feriested: Sorterup Præstegaard hos Onkel Harboe og Tante Caroline (Mors Kusine). Det var et Sted »hvor ingen faar Nykker og ingen faar Nej!« Om Aftenen spillede og sang Morbror, f. Eks. husker jeg Beethovens Klaver-sonate Op. 31,3, som jeg lærte at elske. Eller han sang Schuberts Sange, især 7. Bind, som han syntes burde være mere kendt. »Der Mond ist aufgegangen«, »Schweizerlied«, »Sanftes Clavier« og endnu flere hører for mig saa usvigelig sammen med Sommeraftener i Sorterup, naar Maanen stod lavt over den straatækte Lade.

I 1907 kom der paa Wilh. Hansens Forlag et Udvalg af Henrik Rungs Romancer. Det var ham en stor Glæde at spille og synge mange af dem for os; en Glæde, som vi Børn og unge

delte – og deler endnu. Han fremhæver dem jo i sin Bog »Musik og Kirke« som noget af den Tids bedste danske Sangkunst, og ved nærmere Eftersyn af hans egne »Sange med Klaver« sporer man et nært Slægtskab med Rung: »Jeg haver været rank og ung« har umiskendelig Træk til fælles med »Jeg gik mig i Skoven saa ensom en Gang«. Et Eksempel fra de senere Aar, som viser, at Morbror ogsaa kunde lade sig henrive af den rigtig romantiske Musik: Vi var sammen hos mine Forældre i Roskilde (engang efter 1921); jeg var da i Færd med at dyrke Heises Romancer, og Morbror akkompagnerede mig til »Naar Svanen drømmende paa Strømmen bølger«; vi svang os op paa Lidenskabens Højder med lige stor Henrykkelse. Det staar for mig som et meget lykkeligt Minde.

Efterhaanden som Aarene gik, fik Morbror og jeg lidt Føling med hinanden; jeg har smaa Lykønskingsritorneller, siden kom de trestemmige Sange for lige Stemmer, ja saagar en frit-efter-Henry-Purcell-Ritornel udsat for to Fløjter, to Sopraner og Continuo (den venter endnu paa sin Uropførelse!).

Efter et behørigt kursus i Harmonilære og Kontrapunkt hos Paul Hellmuth begyndte saa Læretiden hos Morbror. Til Makker fik jeg den nybyggede Student, Mogens Wöldike. Morbror brugte den Undervisningsmetode, at han – ligesom andre lærde Pædagoger – lagde sin Undervisning an paa den mest begavede Halvdel af Holdet. Den anden Del, som sidder og brænder inde med Spørgsmaal, man ikke tør komme frem med – det var mig!

Det var straks vanskeligere for mig at omtale Laubs Arbejde med Folkeviserne. Jeg var kun ganske lille, da de kom frem, jeg har lige akkurat een Gang som Barn hørt Jerndorff synge dem; men det, der gjorde mest Indtryk paa mig, var en Dame, der spillede paa Harpe til Omkvædene!

Mens Salmemelodierne var *praktiske* Brugsting i Hjem, Skole og Kirke, var saa ikke Morbrors Syn paa Folkeviserne snarere en *teoretisk* historisk Ide, som, sin store kunstneriske Værdi til Trods, aldrig ret lod sig praktisere? Vi prøvede paa Dansk Kirkesangs Sommermøde 1928 at opføre dem med Vilh. Michelsen som Solist; han skulde med sin sjældne, musikalske

Indfølelse være som skabt til Opgaven; men – var det egentlig et frugtbart Forsøg? Mon ikke, hvis de overhovedet skal synges, det hellere skal være af en musikalsk Skuespiller end af en professionel Sanger?

Jeg har en svag Erindring om, at vi fire Søsterdøtre somme-tider var med som »Omkvædere«, naar Morbror holdt Foredrag i Foreninger o. lign. om Folkeviserne. Engang mens jeg var i Ryslinge (1914–15), sad vi i en lille Kreds i »Sines Stue« og sang Folkeviser med Karen Aagaard (Thorvald Aagaards Hustru) som Solist; der var der noget af det rigtige til Stede, naar Sine paa sit jyske sang: »Der de Vender træde til de Borge«.

Det siger sig selv, at man ikke kan fortælle objektivt om en, man har kendt fra man blev født; jeg har kun kunnet give Udtryk for, at saadan var det, og saadan syntes man, han var: en væsentlig Del af ens Tilværelses Mønster, og hvis Personlighed man først med Aarene kom til Erkendelse af. Han var et Menneske, der var lysvaagent for alt skønt og stort heneden, et dejligt Menneske, som gavmildt delte ud af sin Videns og sit Sinds Rigdom: Gaver, uden hvilke vi, som kom under hans Indflydelse, vilde have været en væsentlig Del af vort Liv fattigere.

Hans Kirkesang var og er vort aandelige Modersmaal, hvori vi med Sanglyd kan drage Aande.

TO SANGE AF THOMAS LAUB

Af Jens Brincker

I Povl Hamburgers biografi »Thomas Laub, hans liv og gerning« nævnes Laubs forkærlighed for at glæde »slægt og venner« med »fødselsdagsdigte og andre hyldestdigte«. To hidtil upågtede eksempler på denne smukke vane skal her gøres til genstand for nærmere omtale.*

I begge tilfælde drejer det sig om sange, som Thomas Laub har komponeret til en venindes fødselsdag den 21. juli 1916 og 1917. Veninden var Louise Nielsen, en ugift dame, der boede på Prinsessestien i Lyngby. Manuskripterne til de to sange gik ved hendes død over til civilingeniør H. K. Holm, en søn af Louise Nielsens søster Anna og dennes mand, professor ved Kunstakademiet H. J. Holm, der var Louise Nielsens universalarving.¹

Af de to sange hører den ene til Laubs kendteste verdslige kompositioner. Det er sangen »Alene« til tekst af Paludan-Müller, der er trykt i samlingen »Tolv viser og sange af danske digtere«, 1920, som nr. IV. Manuskriptet til denne sang er et fire-sidet nodeark i formatet $17,3 \times 26$ cm, beskrevet på de to midtersider og med dedikationen »Hilsen til Festdagen, 21. juli 1917, fra ThL« skrevet på forreste side.²

Manuskriptet adskiller sig ikke på afgørende punkter fra den tre år senere trykte udgave. Nodeteksterne er identiske, når bortses fra en forskellig notering af akkompagnementet hvor enkelte toner der i manuskriptet er anbragt i øverste system, i diskantnøglen, i trykudgaven er placeret i nederste system, i basnøglen. Paludan-Müllers tekst er ligeledes den samme i

manuskriptet som i den trykte udgave – hvilket vil sige at tekstændringen i andet vers, hvor Laub skriver »hvor livets magt bag døden bygger et hus til alles trøst« i stedet for originalens »om dødens stille, ånd der bygger et hus ...« allerede findes i manuskriptet.

Det eneste punkt, hvor manuskriptet adskiller sig fra den trykte udgave, er i tilføjelsen af en dynamisk angivelse, »dim.« i takt 11 under sidste fjerdedel. Manuskriptet er her mere logisk end den trykte udgave, der angiver cresc. takt 8 som sidste dynamiske betegnelse, mens melodiens frasering indeholder et højdepunkt takt 11 der naturligt vil følges af et diminuendo.

Derudover indeholder manuskriptet en efterskrift til modtageren, der uddyber den karakter, som både Paludan-Müllers digt og Laubs komposition har –:

»Ligesom en pude og en skammel ikke sendes til en fødselsdag som en udstillingsgenstand ved selve festen, sådan er denne sang ikke beregnet til en festkantate, men til en »hvilepude« og »støtteskammel« i stille aftner i kommende dage. Til Lykke! ThL.«

Selve manuskriptet bærer præg af at være en afskrift evt. en renskrift fra en skitse. Kompositionen er dateret og signeret »Th. Laub, juli 1917« – altså tidligere end datoen den 21. juli, der står på første side af manuskriptet – og en række raderinger tyder på, at Laub har skrevet forkert af og rettet, måske også har ændret i sit forlæg under renskriften. Den mest iøjnefaldende radering findes i akkompagnementet takt 7 og 8, hvor komponisten under renskriften har sprunget takt 7 over og der- ved forskudt klaveret og sangstemmen en takt i forhold til hinanden. Af samme karakter er et par andre rettelser, hvor en taktstreg er anbragt forkert og raderet ud eller lignende. Et enkelt sted, i akkompagnementets tredie sidste takt på den sidste dominantakkord, er en oktav raderet ud og erstattet med en septim, hvilket både kan opfattes som en ændring af forlægget og som en rettet skrivefejl.

Der er ingen tvivl om, at Thomas Laub med valget af denne fødselsdagshilsen har formået at glæde modtageren særdeles. Teksten er hentet fra Paludan-Müllers vers-roman »Danser-

inden«, hvor de fire strofer står som udtryk for den forladte hovedpersons resignation og trøst, angiveligt digtet af Danserinden selv og derved med en litterær karakter og funktion, der ikke er ulig Almas sonetter fra »Adam Homo«. Denne tekst må have forekommet den noget ensomme Louise Nielsen som valgt med forståelse og respekt for hendes situation og livssyn, der – som Laubs – var præget af betydelig litterær dannelse, kærlighed til den klassiske kultur erhvervet på talrige udlandsrejser og en vis religiøsitet.

Også melodien til Paludan-Müllers tekst rammer den rolige, men følsomme stemning, som Laubs efterskrift sigter til. Sangen, der står i C-dur, er komponeret i to buer med højdepunkter på henholdsvis es og e. Begge buer er bygget sekventisk op over et rytmisk motiv, der indledes af en punkteret fjerdedel og en ottendedel og varieres kompositionen igennem. Denne rytmiske kerne giver værket et betydeligt enhedspræg, der sættes i relief af akkompagnementets ubrudte ottendedelsbevægelse. Uden på nogen måde at være prangende giver denne komposition et fint udtryk for roen og fortrøstningen i Paludan-Müllers tekst, og Laub har da også fundet den værdig til udgivelse blandt de få verdslige sange, han selv lod publicere.

Mens man har svært ved at karakterisere Laubs »Alene« som egentlig »lejlighedskomposition«, er den anden musikalske hilsen fra Laub til Louise Nielsen et typisk eksempel på de »fødselsdagsritorneller«, som Povl Hamburger omtaler i sin biografi.

Denne gang er teksten af Laub selv og holdt i en let humoristisk tone, der halvt på skrømt markerer husvennens mindre familiære stilling i forhold til de øvrige fødselsdagsgæster –:

»Med Kys og Klap de andre Dig omslynge.

Jeg, mer beskeden, dig, o evig-unge

Louiselil! et Ritornel vil synge.«

Kompositionen er dateret og signeret ThL. 21. juli 1916 og nedskrevet på et enkelt nodeark – samme format som førnævnte manuskript – med kun en side beskrevet. Sangen er noteret over tre systemer med teksten skrevet mellem sang-systemet og akkompagnementet, og nederst på arket gentages teksten under-

*Andante molto
espressivo.*

Ritornel

Pl. 21 Juli 1760.

Med Klap og Klap de andre sig om - skynd. Jeg,

men berøden, sig, o e - vi - un - ge Lovi - sel! *pp*

et Ritornel — vil syn *pp* gaa mit -

Med Klap og Klap de andre si om skynd.
Jeg, men berøden, sig, o evig unge
Lovi sel! et Ritornel vil syn gaa mit -
Til Lykke!

xy an?

skrevet med et »Til Lykke«, hvori T og L er skrevet sammen, så det ligner Laubs karakteristiske signatur.³

Ligesom teksten har spøgefulde aspekter, skinner det muntre igennem i karakterbetegnelsen »Andante, molto espressivo«, der indleder den 11 takter lange komposition. Men Laub har desuden ladet sig inspirere af den spøgefulde tone til at gennemføre sangen i en kvik og elegant form, der navnlig ytrer sig i den harmoniske konception.

Skønt stykket står i E-dur, hører man kun tonika grundakkorden to gange i forløbet – nemlig som den første og den sidste akkord. De mellemliggende 10 takter er udformet som en voldsom udvidet tonal kadence i E-dur, hvor udsvingene til skalaens sjette trin spiller en afgørende rolle. Efter den indledende tonika følger en to takter lang vekslen mellem tonikas parallel og dominantseptimakkorden i forskellige omlægninger, der i takt 3 ved alteration af h til his fører til kadence i cis-mol. På tekstordene »Jeg, mer beskeden« moduleres uformidlet til variant-tonearten e-mol, der antydes gennem en halvslutning, og tonerne e og g på første slag i takt 5.

I stedet for at bekræfte tonearten e-mol med en kadence bruges disse toner imidlertid som tert og kvint i en C-tonalitet, der med regelmæssige skift mellem dominant og tonika behersker de følgende fire takter (5–8). Et blik på teksten, der efter ordet »beskeden« fortsætter med lovprisningen »evigunge Louise« er nok til at forklare denne skiften mellem mol og dur som motiveret af kontrasten mellem fødselaren og hendes gratulant.

Det er også teksten, der giver Laub mulighed for elegant at vende tilbage til sit udgangspunkt E-dur efter disse to paralleludsving E-cis og e-C. På ordene »et Ritornel« anbringer Laub akkorden c-e-g-ais, der i C-dur virker som en bidominant til subdominanten F-dur med b enharmonisk noteret som ais, men som benyttes vekseldominantisk i E-dur, hvor ais og c bliver henholdsvis opad- og nedadrettede ledetoner til dominant-tonen h. Med sikker hånd kan Laub benytte kompositionens sidste to takter til en kadence i E-dur, der forsørent bekræfter den optimistiske stemning i sangen.

Selv om denne lille fødselsdagshilsen ikke giver sig ud for mere end en strøtanke, er det rimeligt at sammenligne den med Laubs ca. 5 år tidligere »Ti Aarestrupske Ritorneller«, der ifølge Povl Hamburger formodes at være komponeret 1910–11. Naturligvis vil ingen måle Laubs tekst med Aarestrups mesterlige ritorneller. Men musikalsk gør Laub sig ikke mindre umage med sin egen lejlighedsfølsomhed end med f. eks. Aarestrups elegante vers til »Den sødeste af alle små Louiser«, der er nr. VIII i samlingen.

Povl Hamburger karakteriserer træffende Laubs ritorneller som udvidelser af den tonale kadence og tilføjer: »Hvor ofte forbløffes man ikke hos Laub over hans harmoniske dristigheder selv inden for ganske snævre rammer.«⁴ Denne karakterisering gælder også Louise Nielsens fødselsdagsritornel, hvis harmonik står som skoleeksempel på den romantiske komponists ønske om at belyse tekstens skiftende stemninger og associationer med uventede akkordforbindelser og udsving til fjerntliggende tonale regioner. Med andre ord en anvendelse af harmoniforbindelser, der af en komponist og teoretiker som Arnold Schönberg, hvis ideer iøvrigt må have stået Laub ganske fjernt, kaldes »Udvidet tonalitet« og defineres således –:

»Abseitige Umbildungen und Akkordfolgen wurden als innerhalb der Tonart liegend verstanden. Solche Fortschreitungen können, müssen aber nicht, Modulation oder die Festsetzung verschiedener Regionen bewirken. Ihre Funktion ist hauptsächlich Bereicherung der Harmonie; infolgedessen erscheinen sie oft im kleinstem Raum, sogar innerhalb eines einzigen Taktes.«⁵

* Dette bidrag er skrevet til det maskinskrevne festskrift »Til Professor, dr. phil. Nils Schiørring på hans tres års fødselsdag den 8. april 1970. En samling kortere musikhistoriske og teoretiske bidrag« og senere trykt i: Dansk aarboeg for musikforskning VI (1968–72), Kbh. 1972, s. 211–15. Herefter optrykkes det med forfatterens og redaktionens venlige tilladelse. 1: Forf. har af civilingeniør H. K. Holms søn, civilingeniør H. I. Holm, Dragør, fået overladt de to manuskripter. 2: Manuskriptet beror hos forf. 3: Manuskriptet beror på Musikhistorisk Museum, København. 4: Povl Hamburger: Thomas Laub, København 1942, p. 97. 5: Arnold Schönberg: Die formbildenden Tendenzen der Harmonie, Mainz 1957, p. 74.

MUSIKALSK ISOLATION OG GUDSTJENSTLIGT FÆLLESSKAB

i Thomas Laubs to tidlige skrifter

Af Jørgen I. Jensen

I

Thomas Laubs litterære produktion er ikke særlig omfattende. Foruden en række artikler, en del mindre opsatser og nogle musikvidenskabelige studier omfatter den kun tre selvstændige skrifter, og af dem er det vist kun den sene og modne fremstilling af kirkesangsreformen, *Musik og kirke* fra 1920, som for alvor bliver læst. Det er ikke tilfældigt: Skriftet *Om kirkesangen* fra 1887, hvor Laub for første gang fremlagde sit reformprogram, er – når det sammenholdes med »Musik og kirke« – langt fra afklaret i sit syn på mange problemer, og Laubs første skrift, *Vor musikundervisning og den musikalske dannelse* fra 1884, rummer en række musikpædagogiske overvejelser, der ikke umiddelbart har nogen berøringsflader med den indsats, der i flere generationer skulle gøre Laub til en omstridt skikkelse både i dansk menighedsliv og i det hjemlige musikliv.¹

Alligevel kan en nærmere betragtning af disse to tidlige skrifter have sine fordele: Man kan ved at sammenligne dem afdekke ligheder og forskelle i deres musikalske grundsyn, som kan spejle sider af Laubs udvikling i de vigtige år 1884–1887. Derved kan også det spørgsmål blive berørt, i hvilken forstand kirkelige og teologiske overvejelser fra første færd kan siges at være en uadskillelig bestanddel af Laubs reformprogram. En

sådan sammenligning er mulig, selvom de to skrifter i deres anlæg er yderst forskellige. De hviler nemlig begge på hver deres bestemte musikanskuelse og arbejder begge med en bestemt model for musikoplevelse.

Skriftet »Vor musikopdragelse og den musikalske dannelse« kom som nævnt 1884 og er tænkt som et praktisk, pædagogisk indlæg. Laub gør i dette skrift gældende, at man i den almindelige musikopdragelse alt for ensidigt har lagt vægten på at lade eleven *udføre* musikværker. Man har som regel sat lighedstegn mellem fingerfærdighed ved et klaver og musikalsk dannelse, mens man i langt højere grad burde koncentrere sig om at udanne eleven i at *høre* musik. Til at forstå musik hører nemlig som det væsentligste den færdighed at kunne opfatte musikalske helheder, og derfor bør musikopdragelsen, mener Laub, sigte på at vænne øret til at spænde over større og større musikalske strækninger, således at værkets enkelte dele opfattes som led i en større sammenhæng. Det vigtigste hjælpemiddel i undervisningen er derfor den formelle eller teoretiske analyse, der opløser værket og placerer dets enkelte dele i forhold til hinanden. Hensigten med dette analysearbejde er at gøre oplevelsen af komplicerede forløb til en vane, således at analysen efterhånden gør sig selv overflødig.²

Denne udvikling af elevens øre vil efterhånden føre ham i retning af større og større musikalsk alsidighed, således at han bliver i stand til at åbne sig for skønhederne i de forskellige perioders musik. Den, der kun færdes hjemmevant i én stilretning eller genre, vil nemlig som regel stå i fare for at bruge sin begrænsede indsigt som indfaldsvej til alle de værker han hører: »Således vil ingen, der blot kender homofon musik og de moderne tonearter, kunne have noget udbytte af et polyfont stykke i en af de gamle kirketonearter; og selv om man også engang imellem har hørt lidt af den slags musik og måske erhvervet sig en vis ydre, formel forståelse, hører der dog mere til for at komme til en virkelig forståelse.«³ Laubs konklusion bliver derfor den, at i musikopdragelsen nås forståelse af ånden i kunsten ikke i første række ved udførelse af musik, men ved

en udvikling af øret: »Hvad nytter dog den megen udførelse (ja, hvad nytter overhovedet musikken) når der ikke er øren, som kan høre? Og at høre er ikke at sidde henslængt i en blød fløjelstol, vugget i blide drømmerier af musikken, med tankerne svævende omkring allevegne, beskæftigende sig med alt andet, kun ikke med den musik man hører; i så tilfælde nyder man ikke musikken, men sine egne tanker og drømmerier, og musikken bliver nedsat fra kunst til et pirringsmiddel af samme slags som opium.«⁴

Laub henviser i denne forbindelse til et kapitel i den tyske musikkritiker *Eduard Hanslicks* bog *Vom Musikalisch-Schönen* fra 1854, og følger man henvisningen, kan man hos Hanslick læse et opgør med hvad han kalder den patologiske oplevelse af musik. Den patologiske tilhører bliver grebet af musikken, for ham er det væsentlige musikkens påvirkning af følelserne; det betyder ifølge Hanslick at oplevelsen af værker der er forskellige, men som befinder sig på samme stemningsniveau, i grunden bliver den samme. Det er som et alternativ til denne lyttemåde Hanslick formulerer sin egen opfattelse: »Wir setzen jenem pathologischen Ergriffenwerden das *bewusste* reine Anschauen eines Tonwerks entgegen.«⁵ Den æstetiske eller musikalske tilhører forholder sig anskuende til det enkelte kunstværk, således at han kan opleve det, der er særegent for det enkelte værk, det der adskiller det fra alle andre: »Die eigenthümliche künstlerische Gestaltung einer Composition, das, was sie unter einem Dutzend ähnlich wirkender zum selbständigen Kunstwerk stempelt, erfüllt sein Aufmerken so vorherrschend, dass er ihrem gleichen oder verschiedenen Gefühlsausdruck nur geringen Gewicht beilegt.«⁶ Laubs skrift er således en række praktisk pædagogiske konsekvenser af Hanslicks skelnen: Hans pædagogiske bestræbelser går netop ud på at give eleven redskaber som kan hjælpe ham til at trænge ind i det enkelte kunstværks individuelle særpræg.

Der er grund til at hæfte sig ved denne oplevelsesform, som Laub mener eleven skal uddannes til og som hviler på Hanslicks æstetik. Konsekvensen af den bliver nemlig at alle værker betragtes som ligeberettigede. Betragtningmåden er principielt

værdi-neutral, det enkelte værk isoleres og opleves – for nu at bruge et udtryk fra moderne æstetik – som autonomt. Den påstand ville Laub, da han skrev sit skrift, næppe have godkendt. Han ville netop have ment at en udvikling af elevens analytiske evne ville betyde, at han fik de redskaber i hænde som var nødvendige for at vurdere værkerne og placere dem i forskellige sammenhænge. Læseren lades da heller ikke af hele tonen i skriftet i tvivl om, at Laub har sine egne musikalske sym- og antipatier: Han fremhæver den gamle tonekunst – særlig den fra det 16. årh. – og forholder sig kritisk til forskellige former for senere, populær romantisk musik.

Men det ændrer ikke ved, at slutpunktet på den musikalske udviklingsgang, som Laub arbejder med, bliver en musikalsk anskuelsesmåde, der isolerer både værket og den enkelte tilhører: Tilhøreren står over for den klingende genstand med al sin opmærksomhed udelukkende rettet mod de musikalske strukturer. En betragtning af strukturer er, når det gælder en kunstart som netop musikken, naturligvis uomgængelig, men som æstetisk grundprincip betyder den, at alle ikke-strukturelle værkgrupperinger, karakteriseringer og vurderinger udelukkes. Denne konsekvens af Laubs tanker er der grund til at fremhæve, fordi synsmåden i skriftet om kirkesangen er blevet en anden.

Endnu et karakteristisk træk ved Laubs overvejelser må nævnes: Han betragter ikke musikalsk forståelse som noget eleven uden videre skal have meddelt udefra. I god overensstemmelse med samtidige vækst- og udviklingstanker mener Laub, at eleven på forhånd i sig har en musikalsk evne, som det så er musikundervisningens opgave at udvikle: »En opera af Mozart indeholder ikke elementer, der er væsensforskellige fra dem, der findes i en folkevis (begge består jo af harmoniske, melodiske og rytmiske bevægelser, i det ene tilfælde mere, i det andet mindre udviklede). Heraf følger, at der ikke behøves nogen anden evne for at kunne opfatte den kunstigste musik end den at kunne opfatte den simpleste – forstår man en vise, kan man også lære at forstå en fuga – det er ingen ny evne der behøves, men en udvikling af den gamle.«⁷

For Laub er den enkelte afrundede melodi, med en rytmisk gestaltning og med ledsagende harmonier der svarer til melodien, således en elementær, oprindelig størrelse. Det, der ud fra en sådan betragtningsmåde sker i de musikalske former (sonateformen f. eks.) og eventuelt i harmoniseringen af en melodi, er, at komponisten på en eller anden måde *forholder* sig til det melodisk givne. Han sætter – uanset om melodien er hans egen frembringelse eller ej – sit personlige stempel på melodierne ved at udvikle eller variere dem, eller ved at bringe dem i en særlig farverig harmonisering. Det karakteristiske for Laub i denne sammenhæng er, at næsten al hans senere virksomhed – både som bearbejder af gamle melodier og som komponist – er samlet om denne oprindelige, ikke-udviklede musik, den musik han i skriftet om kirkesangen kan kalde den folkelige eller ligefrem den ubevidste.⁸ Således komponerede han aldrig i store former og hans harmonisering er altid præget af en bestræbelse på at lade melodierne fremstå så rene og enkle som muligt. Det hænger igen sammen med den horisontudvidelse som ligger mellem skriftet om musikopdragelsen og det epokegørende skrift om kirkesangen. Det ejendommelige er nemlig, at selvom Laub i skriftet om kirkesangen og resten af sit liv arbejdede med et meget begrænset musikalsk felt, er den musikanskuelse, som danner baggrunden for reformtankerne, bredere end i skriftet om musikopdragelsen. Det kræver imidlertid en nærmere redegørelse.

II

Det har vist sig umuligt at følge det intense arbejde med kirkesangens problemer, som Laub må have kastet sig ud i efter udsendelsen af det lille skrift om musikopdragelsen. Der er ikke bevaret nogen breve, optegnelser eller mundlige udtalelser, som kan lede én på sporet af hvordan Laub på de tre år, der ligger mellem de to skrifter, har kunnet udvikle sig til kirkesangsreformator.⁹ At Laub har hentet inspiration til sit arbejde fra flere sider er imidlertid uomtvisteligt. Hans reformtanker synes i mangt og meget at være beslægtet med den kirkemusikalske reformbestræbelse som gennem hele århundredet blev udfoldet

i Tyskland. Dertil kommer at hans nære samarbejde med Thomas Skat Rørdam, der i årene 1880–1886 var præst ved Helligåndskirken, hvor Laub fra 1884 virkede som organist, uden tvivl har virket ind på arbejdet med kirkesangsreformen.¹⁰ Hvor stor betydning man skal tillægge disse påvirkninger kan imidlertid diskuteres, og her har man altså i første omgang kun skriftet selv at holde sig til. Det afgørende for forståelsen af Laubs anliggende kan nemlig ikke være at der f. eks. i tanken om en fornyelse af reformationstidens salmemelodier findes en vis overensstemmelse mellem den tyske reformbevægelse og Laubs reform, men derimod den sammenhæng, hvori Laub placerer denne tanke. Når man derfor tager i betragtning, at Laub i skriftets slutning selv fremhæver, at det ikke er en musikalsk revision der trænges til, men en kirkelig fornyelse,¹¹ er det bedste udgangspunkt for en behandling af skriftet Laubs gudstjenesteopfattelse. Den følgende redegørelse vil således gå på tværs af dispositionen i Laubs skrift, der er bestemt af, at næsten ingen i samtiden herhjemme havde nogen helt klare forestillinger om kirkemusikkens historie og teori. En gennemgang heraf optager derfor det meste af pladsen i hans fremstilling.

Om gudstjenesten skriver Laub i »Om kirkesangen«: »Hovedhensigten med gudstjenesten må vel være den, at menigheden samles om nadveren, her frembærer sine *fælles* bønner og bekendelser, sin tak og lovprisning, og søger trøst og opbyggelse ved i fællesskab at betragte den nåde, som Gud har ladet forkynde. Det er kun ved menighedens levende deltagelse heri, at gudstjenesten bliver til gudstjeneste, og denne deltagelse har sit udtryk i kirkesangen, der altså næst efter hvad Gud har gjort (det, hvorom man samles) må siges at være hovedsagen ved gudstjenesten. Ved siden heraf spiller det andet menneskelige, der føres frem, evangeliets udlægning og anvendelse en forholdsvis underordnet rolle; en nok så begavet præsts tale for en stor tilhørerkreds kan ikke skabe en gudstjeneste, derimod kan en menighed godt holde gudstjeneste uden prædiken.«¹² Laubs gudstjenesteopfattelse sætter således i radikal forstand

menigheden i centrum: Udgangspunktet er nadverens fællesskab, og prædikenen betragtes i konsekvens heraf – og i forlængelse af grundtvigske tankegange – som en enkeltpersons vidnesbyrd. Den kan derfor ikke være af så stor betydning som det levende fællesskab, der finder sit udtryk i menighedens aktive deltagelse i salmesangen. Det er ud fra denne sondring mellem den enkelte og fællesskabet Laub bestemmer gudstjenestemusikkens opgave: »En kirkekomponist har den opgave at frembringe toner, der kan bære menighedens bekendelse, bønner, tak og lovprisning, ikke den i toner at give en fremstilling af den smerte og glæde, der kan fylde den enkelte kristne.«¹³

Gudstjenestemusikken bør således aldrig få karakter af selvstændig kunst: ». . . kunsten som absolut kunst har ingen plads i kirken og at fremkalde stemninger eller at fremstille stemninger er aldrig kirkemusikkens opgave.«¹⁴ At det musikalske element i gudstjenesten er uundværligt hænger hos Laub udelukkende sammen med tanken om gudstjenesten som et fællesskab: »Når en større forsamling vil udtale sig enstemmigt, kan dette kun ske gennem toner og rytmer, altså gennem sang. Denne sang bør naturligvis svare til ordene, der udtales og det er ved bestræbelserne for at lade sangen være en værdig bærer af ordene, at den rette kunst i kirkemusikken er opkommen; går musikken udenfor denne sin egentlige opgave bliver den ukirkelig.«¹⁵

Tanken om det gudstjenstlige fællesskab har således åbnet Laubs øjne for en egenskab ved musikken, det fællesskabsstiftende, som i den musikanskuelse, der lå til grund for skriftet om musikopdragelsen, ikke lå inden for hans horisont. Men det afgørende er nu, at denne tanke for Laub må have et konkret musikalsk korrelat; ellers kunne han jo have stillet sig tilfreds med nogle af de mest sangbare og populære af samtidens iørefaldende salmemelodier. Han må altså oplede et system af musikalske strukturer, der svarer til tanken om det musikalske fællesskab. Man kunne måske ud fra Laubs tale om, at kunsten som absolut kunst ingen plads har ved gudstjenesten, forestille sig at det tonesprog, han ønskede anvendt, på en eller anden måde skulle have en særlig kristelig eller kirkelig karakter, som

klart adskilte det fra verdslig musik. Således må sagen også tage sig ud, hvis man sammenholder de melodier, Laub ønskede anvendt, med de på den ene eller anden måde romantisk prægede melodier, som blev brugt ved samtidens gudstjenester. Men i virkeligheden er Laubs bestræbelse en anden. Det er ikke fordi samtidens salmemelodier bruger et tonesprog, som også findes i samtidens verdslige musik, at Laub forkaster den, men fordi dette tonesprog appellerer til den enkeltes følelser og sindstilstande.

Når Laub således betragter samtidens salmemelodier finder han, at der fra dem alle udgår en selvstændig musikalsk påvirkning, der isolerer den enkelte i en musikalsk følelsesoplevelse: Koralerne, der er forsteninger af melodier, der engang har været levende i menigheden, virker nu med deres højtidelige akkordsøjler som et kunstprodukt, der kommer udefra for at stemme tilhøreren til andagt, og både kirkeromancen og den populære forsamlingsmelodi sigter begge – skønt de befinder sig på forskellige kunstneriske planer – på at behage de enkelte medlemmer af menigheden.¹⁶ Disse melodier svarer således alle til det Laub kalder det populære, som han stiller i modsætning til det folkelige, det ubevidste. Det populære er det, der behager folk, »ikke fordi det er godt (skønt der selvfølgelig ikke er noget i vejen for, at det populære kan være godt), men fordi det tilfredsstillende forskellige egenskaber hos folk, deres magelighed ved sin letfattelighed, deres pragtlyst ved sin rigdom på ydre effekt, deres lyst til afveksling ved sin moderne karakter o.s.v. Det folkelige tiltaler fordi det er i slægt med det bedste i en selv«. ¹⁷

Herud fra er det klart, at det må blive Laubs bestræbelse at finde det sted i musikhistorien, hvor det folkelige og det kirkelige mødes. Han ønsker at opspore et sæt almene, arketypiske musikalske strukturer, som kan bruges ved gudstjenesten. Det er i denne sammenhæng Laub ser reformationstidens kirkesang: Da menighederne ved reformationen fik mulighed for at synge med på salmerne på modersmålet, var nogle af de melodier, man benyttede, overtaget fra den katolske messe, andre var verdslige melodier, andre igen originalt komponerede

salmemelodier: »Men hvad enten melodierne hører til den ene eller anden slags, hvad enten de er omarbejdede hymnemelodier, eller verdslige visemelodier, eller komponerede til salmerne, altid har de det samme grundpræg, så at det i reglen vil være umuligt, hvis man ikke andetsteds fra vidste det, at skelne mellem, hvilke melodier, der er åndelige og hvilke verdslige, hvilke folkeviser og hvilke kunstkompositioner. Det hele er at betragte som en stor folkesang«. ¹⁸ Den sondring mellem verdslig og kirkelig musik, som spiller så stor en rolle i Laubs historiske overvejelser, mener han således ikke kan anvendes på musikken i reformationsårhundredet, og det hænger netop sammen med, at den verdslige musik dengang nærmest var en art kunstnerisk højt udviklet folkemusik; men det folkelige kan for Laub aldrig stå i modsætning til det kirkelige, det folkelige er udtryk for det oprindeligt menneskelige i dets renhed, i dets ufordærvede tilstand: »De to musikarter har den samme natur, er at betragte som søskende, ja, man kan endog sige, at folkesangen er den jordbund hvori kirkesangen må plantes for at kunne gro ...«. ¹⁹

Disse overvejelser har således det tilfælles med skriftet om musikopdragelsen, at de begge betragter den enkelte melodi i dens rene (kirke-tonale) harmonisering, som noget oprindeligt, folkeligt, ubevidst. Men de to skrifter adskiller sig fra hinanden derved at denne tanke i skriftet om kirkesangen er udbygget til en forestilling om et musikalsk-gudstjenesteligt fællesskab. Denne forestilling bruger Laub nu i sin historiske gennemgang – hvad der var utænkeligt ud fra det første skrift – som musikalsk forståelsesredskab. Når han f. eks. skal sammenligne reformationstidens rytmisk livlige og afvekslende salmemelodier med samtidens »stive koral« – som han kalder den – udsætter med lige lange nodeværdier i melodien og dur-moll harmonisering, peger han på, at der i samtidens koraler er sket en forskydning af forholdet mellem de musikalske elementer: Når alle toner nemlig er lige lange, spiller det rytmiske element ikke længere nogen rolle, og det betyder igen, at harmonien – for

at melodien ikke skal blive formløs – får den mest fremskudte placering. Og harmonikken – som man i den romantiske musik interesserede sig særligt for – er netop det element, der er mest velegnet til at udtrykke subjektive følelser og stemninger. Laub sammenfatter sin sammenligning således: »... mens de gamle melodier var veje, der snoede sig smukt, og som menigheden med glæde kunne *vandre* ad, om end de af og til var lidt knudrede, så er koralen en række akkordsøjler, imponerende at *betragte* for den, der står i lidt afstand, så at han kan overskue og vurdere forholdene. Den gamle melodi passer til en menighed, som selv tager del i gudstjenesten, koralen til en menighed, der skal påvirkes ude fra«. ²⁰ En sådan sammenligning ville være utænkelig ud fra grundtankerne i skriftet om musikopdragelsen. Dér måtte man være blevet stående ved en betragtning af strukturerne, mens vi her får melodierne placeret i forhold til hinanden på en måde som ikke udelukker arbejdet med strukturerne, men tværtimod skærper sansen for dem.

Med sit fortolkningsredskab betragter Laub hele den kirke-musikalske udvikling fra reformationstiden og fremefter. Han forholder sig ikke neutralt til stoffet, men lader bestandig sin grundopfattelse komme til syne i karakteriseringer og vurderinger. Det ses allerede i sammenligningen mellem kirketonearterne og dur-moll systemet, altså de musikalske grundstrukturer henholdsvis før og efter år 1600: Den »uroelige higen« eller »livlige bevægelighed,« som er karakteristisk for dur-moll systemet med dets mange dissonanser og mange modulationer, findes ikke i den kirketonale skrivemåde, hvor der kun er få muligheder for toneartsovergange, og hvor det væsentlige i harmoniseringen er de rolige og faste grundakkorder. En afgørende forskel er der også i rytmen; efter 1600 er rytmen taktfast og regelmæssig, i perioden før anvendes ofte skiftende rytmer, som kan give melodierne »et vist blødt og yndefuldt præg«. ²¹

Der er iøvrigt ingen grund til i detaljer at følge Laubs vej op gennem kirkemusikkens historie, men blot pege på et par steder, hvor hans grundsyn kommer særligt tydeligt frem: Forbindelsen mellem kirkelig og folkelig musik ophørte for Laub

at se omkring år 1600. Operaens opståen, dur-moll systemets fremkost og instrumentalmusikkens gradvise emanciperings betydning, at musikken væsentligst blev sentimental, den skulle – tydeligst i opera-arien – udtrykke sindstilstande, lidenskaber og stemninger, og det ulykkelige var, at kirkemusikken efterhånden overtog det ene virkemiddel efter det andet fra denne form for verdslig musik.²² Det ses f. eks. i Bachs kirkelige kompositioner, som Laub vægrer sig ved at kalde kirkemusik; Bachs hensigt er det nemlig ifølge Laub at udtrykke religiøse sindstilstande, hvortil kommer, at Bachs kirkelige kompositioner er så komplicerede, at de kun kan forstås af musikalsk dannede tilhørere: »Det opbyggelige indtryk, man kan få ved hans musik, er derfor af samme art, som det man får ved læsningen af digterværker med religiøse emner og religiøs grundtone.«²³ Derimod roser Laub en komponist som J. A. P. Schulz, fordi hans melodier helt underordner sig ordene, og fordi han i sine »Lieder im Volkston« bevidst har forsøgt at give melodierne et alment og folkeligt præg, et »Schein des Bekannten.«²⁴

Med sin lange fremstilling mener Laub at have leveret den fornødne baggrund for fremsættelsen af det egentlige reformprogram. Kirkesangens renselse og fornyelse tænker han sig skal finde sted på følgende måde: »1) ved en bortkastelse af den ufolkelige koral, og ved en erstatning af den gennem et rigeligt udvalg af melodier fra reformationstiden såvidt muligt i deres oprindelige rytmer; 2) ved sigtelse af de nyere melodier idet man udelukker alle følelsesmelodier og kunstromancer, de være forresten nok så smukke; 3) ved en ren kirkelig harmonisering af alle melodierne, både de gamle og nye, med fuldstændig udelukkelse af de moderne akkorder, der medfører en sentimental eller dramatisk lidenskabelig karakter.«²⁵

Disse reformtanker går ikke – som nogle af modstanderne har ment – ud på »at ville grave Fortiden op til Anvendelse for Nutiden«,²⁶ og kan heller ikke – som nogle af tilhængerne har været på vej til at mene – betragtes som musikvidenskab i moderne forstand;²⁷ en nok så videnskabelig og objektiv fremstilling af kirkemusikkens historie er ikke i sig selv noget argument for at netop reformationstidens kirkemusikalske stil skal

genoplives. Laubs kirkesangsreform fremstår som et svar på spørgsmålet: hvad er genuin kirkemusik? og her fremhæver Laub, at det spørgsmål kan man kun besvare, hvis man har et totalsyn på gudstjenesten.

Betragtet som tænkning om musik ligger der således mellem Laubs to første skrifter en bevægelse mellem en musikopfattelse, der betragter det enkelte værk isoleret, til et syn, der placerer musikken i en bredere sammenhæng. Denne sidste betragtningsmåde medfører, at Laub får et betydeligt mere nuanceret syn på musik og musikoplevelse: Mens han i skriftet om musikopdragelsen ønskede at udvikle eleven til en musikoplevelse, der var rensset for følelse, er han i skriftet om kirkesangen helt på det rene med, at det er ubestrideligt at der fra megen musik udgår følelsepåvirkning. Denne musikalske følelsesoplevelse isolerer imidlertid tilhøreren og har således ingen plads ved det gudstjenstlige fællesskab. Det er baggrunden for at Laub søger tilbage til reformationstidens kirkesang. Det er således i lyset af denne modsætning man må diskutere det problem, som til sidst vil blive berørt, nemlig hvilken betydning man skal tillægge de påvirkninger, Laub har været udsat for, inden han skrev sit skrift om kirkesangen.

III

Som nævnt udviklede der sig igennem det meste af det 19. årh. en kirkemusikalsk reformbevægelse i Tyskland. Flere tyske musikforskere, der var påvirket af den romantiske bevægelse, havde her fordybet sig i reformationstidens salmemelodier, som de anså for at være mere ægte og rene end melodierne i de følgende århundreder, og der udkom navnlig i fyrrerne flere omfattende samlinger af gamle melodier. Inspirationen hentede hele denne bevægelse først og fremmest i en bog af den tyske filosof *A. F. J. Thibaut, Über Reinheit der Tonkunst*, som kom første gang 1824 og som gang på gang blev genudgivet hele århundredet igennem.²⁸

I sit skrift slår Thibaut energisk til lyd for en højere grad af historisk bevidsthed i musiklivet, og i de af bogens afsnit, der

behandler kirkemusikken, gør han sig til talsmand for en tilbagevenden til hvad han kalder urkorallerne eller ursangene, de melodier, der er opstået i perioder i kirkehistorien, der har været karakteriseret ved religiøs begejstring og iver. Han nævner i denne sammenhæng først og fremmest den gregorianske sang og kirkemusikken i det 15.-16. årh., to perioder, hvor musikken har været skrevet i de gamle »ægte« kirketonearter og har været præget af »alte Würde und Einfalt.«²⁹

Det har været umuligt at få fastslået med sikkerhed om Laub har læst Thibauts skrift. Povl Hamburger hæfter sig i sin Laub-biografi ved, at der er et vist slægtskab i tone og temperament mellem de to musikskribenter – »Stilen, hele Udtryksmaaden, Temperamentet som det kommer til Orde – det er uanset Forskellen i Sprog og Generation ofte som man stod over for en og samme Forfatter ...«³⁰ – uden at han dog tør afgøre, om Laub har læst Thibauts skrift. Sammenholder man Thibauts skrift med Laubs skrift om kirkesangen kommer man dog ikke uden om, at de to skrifter adskiller sig fra hinanden på helt fundamentale punkter, som kan sætte Laubs tanker i relief. Mens Thibaut uden videre kobler begreber som renhed og ægthed sammen med kirketonearterne uden at gå nærmere ind på denne sammenhæng, dykker Laub med sine mange eksempler og analyser ned i de konkrete musikalske strukturer i de forskellige perioders kirkesang. Hertil kommer at de to står milevidt fra hinanden i religiøst udgangspunkt: Hos Laub er alt anskuet ud fra gudstjenesten og der er derfor hos ham en klar bestræbelse på at fremhæve det musikalske almene, det fællesskabsstiftende. Hos Thibaut, der har rod i den tyske idealisme, samler interessen sig om, at kirken skal give den enkelte styrke til mandig og kraftfuld handle: »Der Kirche an sich geziemt nur das Kirchliche, und wenn in ihr das Kirchliche mit höchster Genialität dargestellt wird, so ist der Frömmigkeit vollständige Genüge geleistet. Allein der Mensch soll nicht vergessen, dass der zu schweren, mannigfaltigen irdischen Werken berufen ist, und dass ihm die Kirche nicht zur Thatenlosigkeit dienen, sondern dass sie ihn zur Thatkraft stärken soll. Das Kirchliche also, seine Grenzen bewahrend, wird nicht weiter herrschen wollen, als es der Schöpfer selbst beabsichtigte. Die Sünde beginnt hier demnach nur mit der *Kopfhängerei*, d.h. wenn die unerforschlichen Gefühle und Ahnungen, welche in der Kirche die Seele des Menschen zu dem Höchsten erheben sollen, als Zweck des Irdischen mit in das Leben hinübergebracht werden ...«³¹

Påfaldende er det nu imidlertid, at hvis man prøver at sammenholde Laubs første skrift om musikopdragelsen med steder fra andre kapitler

i Thibauts bog, viser der sig visse overensstemmelser. Udgangspunktet for Laubs pædagogiske overvejelser var jo at evne til at udføre musik ikke uden videre var det samme som musikforståelse: »Når man er opdraget i den tro at dannelse nås gennem det at lære at udføre, kan man let komme til at gøre den slutning, at virtuositeten er toppunktet af det musikalske.«³² Den samme tanke genfindes hos Thibaut: »(Man wird oft finden) dass die, welche eine gewisse Virtuosität errungen haben, sehr reizbar und eigensinnig sind, mit Heftigkeit die Schönheit ihrer Lieblingssachen vertheidigen, aber zu einem geistvollen Urtheile über den inneren Werth eines Tonstücks durchaus keine Fähigkeit haben ... Es kann uns in der Musik nicht darauf ankommen, Finger anzustauen, und das Nichtige auf wundervolle Art vollbringen zu sehen, sondern das Gegebene soll uns durch den *Gehörsinn* entzücken ...« Thibaut anbefaler i denne sammenhæng et grundigt partiturstudium.³³ At både Laub og Thibaut taler for en større historisk bevidsthed i musiklivet er måske ikke særlig påfaldende – det var jo en bestræbelse, der hørte det meste af århundredet til – men alligevel kan det også her være ganske interessant at sammenholde et par af de to forfatters udtalelser. Thibaut: »Dass nun unsere Virtuosen, Tonsetzer und Musiklehrer von den Werken, welche über 50 Jahre alt sind, in der Regel nichts kennen, weiss Jedermann. Während wir uns in allen andern Fächern, im Fach der Dichtkunst, der Malerei, der Bildhauerkunst u. s. w. eifrig bemühen, die sämtlichen Werke einer grossen Vorzeit an das Licht zu ziehen, zu erläutern, und wieder in das Leben einzuführen, während dessen müssen die grossen Meisterwerke der grössten Tonsetzer im Grabe ruhen, und sogar noch wohl den Spott seichter, unwissender Schwätzer leiden.«³⁴ Laub: »Det er først gennem kendskab til kunsten i dens udvikling gennem tiderne, at man kommer til forståelse af ånden i kunsten og til en rigtig værdsættelse af de enkelte frembringelser. Mens dette er så temmelig anerkendt med hensyn til de andre kunster, er det langt fra tilfældet, hvad musikken angår. Hvor mange musikalsk »dannede« lever ikke i den lykkeligste uvidenhed om musikkens udviklingsgang?«³⁵ Fælles for de to er endvidere afvisningen af musikalsk effektjageri. Thibaut: »Das Aergste ist aber, dass unter dem belobten Namen des Effects das verderbliche Gift empfohlen wird, nämlich dieses krampfhafte, verzerrte, übertriebene, betäubende, rasende Unwesen, welches in dem Menschen alles Schlechte hervorwühlt, und am Ende den wahren musikalischen Sinn ganz zu tödten drohet ... Wenn dieses weiter fortgeht, so kommen wir am Ende unfehlbar dahin, dass wir bei unsern musikalischen Gastmählern keine Melone ohne Spaniol oder den heissesten Pfeffer essen können, und nach Art gemeiner Russen vom Branntwein zum Scheidewasser übergehen müssen.«³⁶ Laub: »... sansen for det simple og klare sløves hos den, hvis musikalske idealer alle

mere eller mindre hælder i retning af det overlæssede. Det går hermed, som når man har vænnet sig til at bruge for meget krydderi til maden; tilsidst vil det i sig selv kraftige forekomme én flovt, når det ikke er kryddret på sædvanlig måde.«³⁷ Hos begge findes endelig den tanke, at musikalsk ensidighed kan stå i vejen for musikoplevelsen. Thibaut: »Man raubt sich in der Musik den höchsten Genuss, wenn man nur darauf ausgeht, durch den Einen Styl, oder den Einen Meister alle andern todt zu schlagen«. ³⁸ Laub: »Jo mindre alsidigt ens kendskab til musikken er, jo mere er man udsat for at gøre det lidt, man kender til den målestok, hvorefter al anden musik skal bedømmes«. ³⁹

Man har således med forsigtighed lov at formode – længere kan man ikke komme – at Laub har læst Thibauts skrift inden han har skrevet skriftet om musikopdragelsen. Man kunne forestille sig at han flygtigt har læst skriftet igennem og derefter lagt det fra sig, men at visse synspunkter – derimod ikke hele skriftets atmosfære – er blevet tilbage i hans bevidsthed, og at de sammen med indflydelsen fra Hanslick har været udgangspunktet for hans pædagogiske overvejelser. Men Thibauts tanker om kirkemusikken har i så fald ikke gjort noget indtryk på Laub: Der er ikke i skriftet om musikopdragelsen den mindste antydning af, at Laub skulle interessere sig særligt for kirkesangen, og et eller andet sted i skriftet måtte han vel have røbet, at han var levende optaget af sådanne problemer.⁴⁰ Hvis dette holder stik, har den ideologiske påvirkning fra Tyskland på Laubs reformarbejde været yderst beskednen. For dette synspunkt taler imidlertid også andre forhold:

Laub lægger i sit skrift »Om kirkesangen« ikke skjul på, at han kender den tyske reformbevægelse. Han nævner selv i sit historiske rids – nærmest i forbifarten – to af de tyske forskere (Winterfeld og Tucher) og fortæller et andet sted i skriftet, at de gamle melodier er taget i brug i Sachsen og Bayern.⁴¹ Men selve de tyske reformbestræbelser som samlet bevægelse nævnes ikke, og der er ingen grund til at antage, at den skulle have haft større betydning for Laub end man kan udlede af skriftet: Havde Laubs bestræbelse været den ligefrem at overføre den tyske bevægelse til danske forhold, havde han vel enten selv skrevet det i sin fremstilling, eller han havde – hvis det havde været hans ønske at fremstå herhjemme som en særlig original reformator – slet ikke nævnt tyske forskere og henvist til tyske forhold. Han har naturligvis brugt de tyske melodisamlinger og kirkemusikalske fremstillinger, ligesom han ved at høre de

gamle melodier blive brugt i Tyskland, er blevet bestyrket i sin tro på at reformen praktisk lod sig realisere, men en helt afgørende påvirkning kan der næppe have været tale om. Det er den helhed, hvori Laub placerer tanken om en genoptagelse af reformationstidens melodier der er det væsentlige, og helheden er hos Laub synet på gudstjenesten. Det er gudstjenestepopfattelsen, der har givet Laub blik for sondringen mellem musikalsk isolation og gudstjenesteligt fællesskab, således at han har fået midler i hænde til at vurdere og forstå kirkemusikalske problemer og den kirkemusikalske udviklingsgang. At der for Laub netop ikke blot har været tale om et rent musikalsk problem fremgår også af den første salmemelodi som Laub komponerede, »Nu vil vi sjunge og være glad«, der skriver sig så tidligt som fra 1881:⁴² Den har en lang række berøringsflader med Laubs senere melodier, mens dens økonomiske harmonisering intet har tilfælles med samtidens harmoniske idealer. Så hvad musikalsk smag og stilbevidsthed angår, har Laub flere år før han begyndte at tænke på at skrive sit skrift »Om kirkesangen« været rustet til at reformere den danske kirkesang.

Den helt afgørende impuls til Laubs arbejde med kirkesangens problemer må derfor være af teologisk karakter og kan kun være kommet fra Rørdam.⁴³ Der er her ingen grund til at gå ind på Rørdams grundtvigsk farvede teologi; det skal blot fremhæves at Rørdam på et meget tidligt tidspunkt har haft et klart artikuleret syn på kirkesangen. Allerede på et møde i Roskilde Præstekonvent 20. maj 1879, hvor man forhandlede om en kritik, der fra musikfaglig side var blevet rettet mod Barnekows meloditillæg fra 1878, var Rørdam den, der fremførte de mest klare og kompromisløse udtalelser. Det hedder i mødereferatet: »*Dr. Rørdam* fremhævede, at to Retninger staa skarpt over for hinanden. Den ene siger, at Musikeren har Menigheden til Tjener for sin Begavelse; den anden paastaar det modsatte. Principielt kan der ikke være Tvivl om, at den sidste Anskuelse er den rigtige. At Musikeren kan slaa Menighedssangen ihjel, har Koralen vist. Selve dens Navn peger jo hen paa det indøvede Kor. Det er faktisk, at for Decennier tilbage var der kun Kirkesang, hvor Kingos Salmebog og rytmiske

Melodier vare værgede og hævdede af Menighederne. Ogsaa han kunne anerkjende Berggreens Dygtighed, men maatte dog gjøre opmærksom paa baade, hvilke forunderlige Salmer, der vare henført under Melodien: »Med Sorgen og Klagen« og navnlig paa, hvor fuldstændig han manges Gang havde misforstaaet sin Stilling som Musiker overfor Teksten, hvorpaa t. Eks. Omændringen af »Paa Guds Jerusalem« turde være tilstrækkeligt Bevis. Konventet var berettiget til at udtale, at Musikeren er Menighedens Tjener og ikke dens Herre«. ⁴⁴

Hvis man ikke vidste, at Rørdam har fremført sin udtalelse 8 år før Laubs skrift udkom, skulle man tro at han med disse ord ville pege på Laubs reformtanker: Han fremhæver, at musikken ved gudstjenesten må ses som led i en større helhed og gør i den sammenhæng gældende, at koralen har en musikalsk egenverdi, som kan dræbe den ægte menighedssang. Men i sin afstandtagen fra koralen vender han sig ikke i første række til samtidens melodier og bearbejdelser – som man af forbeholdene over for Berggreen kan udlede, han ikke har været særlig begejstret for – men han peger istedet på menigheder, hvor Kingos Salmebog og rytmiske melodier stadig har været i brug. Nu bringer Kingos Graduale, som der vel er tale om, ikke uden videre de gamle melodier i deres oprindelige skikkelse, men den har dog bevaret et friere forhold til det rytmiske element: Rørdam har altså været klar over hvilken vej man kunne gå, når han – som Laub senere gør – netop taler om »rytmiske melodier.«

Rørdam har således tidligt haft et bestemt syn på kirkesangen og har i Laub fundet en person, der havde den musikalske sagskundskab, den sans for et helhedssyn på gudstjenesten og den evne til nytænkning, som var nødvendig for at fremsætte et gennemarbejdet reformprogram. Denne indflydelse fra Rørdam fordunkler ikke det originale i Laubs indsats – Laub er i sin opfattelse af forholdet mellem prædikenen på den ene side og nadver og menighedssang på den anden betydelig mere radikal end Rørdam⁴⁵ – men viser blot at Laubs kirkesangsreform fra første færd må betragtes som en reform af gudstjenesten.⁴⁶

Det betyder igen, at Laubs reformtanker i virkeligheden stiller lige så præcise krav til præsten som til organist og kantor. Den konsekvens drog Laub dog først for alvor langt senere, nemlig i skriftet »Musik og kirke«, hvor han et sted placerer sine reformtanker i forhold til to forskellige former for prædiken: »På grund af den store vægt den lutherske kirke lagt på præken, er vi efterhånden kommet dertil, at en stor mængde mennesker kun går i kirke for at høre præsten. Og med rivende faldhastighed ned af skråplanet har dette ført til at mange, især i byerne, nærmest ønsker at sættes i svingning, »kradses op«, ved prækenen og, som rimeligt, foretrækker lyriske udgydelser og åndefulde causerier over mer eller mindre kristelige emner – så keder man sig da ihvertfald ikke. Til sådanne åndelige forlystelser der til tider kan nærme sig betænkeligt til, hvad man kunne kalde »kristelig varieté«, passer vor kirkesang ikke – den er altfor »tarvelig« og troskyldig; nej, så er den æstetiske sang med sit lyriske sving bedre, både den fine og den grove, begge kan bruges ... Heldigvis er der da ikke så få præster, som er forstandige nok til at bryde sig mere om at skaffe gode gudstjenester, end om at være med i den usalige konkurrence om, hvem der kan samle flest tilhørere til effektfulde og åndrige prækener. Disse gode mænd sørger så for at deres prækener beskedent følger sig ind som et led i det øvrige, og lader dem fra ende til anden være tale på menighedens vegne. Til at lede sådanne gudstjenester kræves der forresten en vis genialitet. Men jeg gad vist om der ikke er flere der har den, end man tænker.«⁴⁷

1: En fortegnelse over Laubs litterære arbejder kan findes i *Povl Hamburger: Bibliografisk Fortegnelse over Thomas Laubs litterære og musikalske arbejder*, Kbh. 1932, s. 5–7. 2: *Vor musikundervisning og den musikalske dannelse*, Kbh. 1884, s. 14, s. 30–31. 3: *Ibid.* s. 18, med de »moderne« tonearter tænkes på dur-moll. 4: *Ibid.* s. 43–44. 5: *Eduard Hanslick: Vom Musikalisch-Schönen*, 1854 (uforandret optryk, Darmstadt, 1965) s. 77, s. 71. Iflg. meddelelse fra årsskriftets redaktører figurerer Hanslicks bog i en liste over Th. Laubs efterladte bøger og noder (tilhører fru Margrete Schou). 6: *Ibid.* s. 71. 7: *Vor Musikundervis-*

ning etc. s. 15. 8: *Om kirkesangen*, Kbh. 1887, s. 10. 9: *Povl Hamburger: Thomas Laub: Hans liv og gerning*, Kbh. 1942, s. 34 f. 10: *Ibid.* s. 24–28, s. 36–38.

11: *Om kirkesangen*, s. 130. 12: *Ibid.* s. 118. Denne grundtanke fastholdt Laub resten af sit liv. Den genfindes i næsten den samme formulering i *Musik og kirke*, Kbh. 1920, s. 152 og *Thomas Laub: Brev til en ven*, 1923, trykt i *Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1947*, s. 14. 13: *Om kirkesangen*, s. 41. 14: *Ibid.* s. 133. 15: smst. 16: *Ibid.* s. 106–107, s. 2. 17: *Ibid.* s. 10–11. 18: *Ibid.* s. 8. 19: *Ibid.* s. 10. 20: *Ibid.* s. 82–83.

21: *Ibid.* s. 14–17. 22: *Ibid.* s. 11, s. 29–32. 23: *Ibid.* s. 41. 24: *Ibid.* s. 92–93. 25: *Ibid.* s. 122. 26: *O. V. S. Juul: Til Værn om vor Kirkesang, en Kritik af Laub-Bevægelsen*, Kbh. 1943, s. 46. 27: Det må være baggrunden for at man kan hævde, at modstandernes indlæg har været præget af mangel på faglig indsigt, *Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1947*, s. 11. 28: *Hamburger*, s. 24–28. 29: *Anton Friedrich Justus Thibaut: Über Reinheit der Tonkunst, uforandret optryk af 7. udgave, 1893 (uforandret udgave af 6. udgave, 1851)*, Darmstadt, 1967, s. 6, s. 9. 30: *Hamburger*, s. 27.

31: *Thibaut*, s. 21–22. 32: *Vor musikundervisning etc.*, s. 23. 33: *Thibaut*, s. 65, s. 68. 34: *Ibid.* s. 69. 35: *Vor musikundervisning etc.* s. 31–32. 36: *Thibaut*, s. 49–50. 37: *Vor musikundervisning etc.*, s. 20. 38: *Thibaut*, s. 77. 39: *Vor musikundervisning etc.*, s. 18. 40: jfr. *Jens Peter Larsen: Omkring Povl Hamburgers Laub-Biografi*, *Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1943*, s. 78.

41: *Om kirkesangen*, s. 26, s. 126–127. 42: »Nu vil vi sjunge og være glad«. Melodien findes i *Thomas Laub: Dansk Kirkesang. Nye og gamle Melodier*, Kbh. 1918, s. 77 (nr. 131), jfr. *Hamburger* s. 39. 43: Den kristendomsopfattelse Laub tidligere havde været i berøring med var nærmest mynstersk orienteret (*Hamburger*, s. 37). Det følgende kan læses som et supplement til og en bekræftelse på *Hamburgers* opfattelse af Rørdams store betydning for Laub (s. 36–38). *Jens Peter Larsens* kritik (op. cit. s. 76–77) af *Hamburgers* stærke fremhævelse af det dansk-grundtvigske står i modsætning til den her fremførte opfattelse. 44: *Dansk Kirketidende*, 27. juli 1879, sp. 486. Henvisningen til stedet har jeg fra P. G. Lindhardt, jfr. *P. G. Lindhardt: Holmens Provst Thomas Skat Rørdam*, Kbh. 1969, s. 70. 45: Se f. eks. omtalen af evangeliets forkyndelse i *T. S. Rørdam: Den kristelige Lære, fremstillet i Sammenhæng*, 2. oplag, Kbh. 1869, s. 196. 46: Til spørgsmålet om, hvorfor Laub ikke henviser til Rørdam i »Om kirkesangen«, se *Hamburger* s. 36. 47: *Musik og kirke*, Kbh. 1920, s. 152–153.

DANSK KIRKESANG OG DEN LITURGISKE UDVIKLING

Personlige betragtninger af Gunnar Pedersen

Første gang, jeg i min barndom stiftede bekendtskab med liturgisk gudstjeneste, var ved juleaftensgudstjenesten i kirken. Man var kommet tidligt, for det gjaldt om at få en siddeplads, hvor man kunne se og høre alt, og ventetiden var med til at øge spændingen. Men da det omsider begyndte, var der alt, hvad et barneøje og -øre kunne glæde sig over: de tændte juletræer, julesalmerne og musikken. Men så var det jo den aften en *liturgisk* gudstjeneste, med Hartmanns juleliturgi, sunget af den gamle sognepræst med skælvende stemme, besvaret af det til lejligheden udvidede kirkekor. Dermed kom liturgi og julestemning til at høre sammen. Og tilsammen blev det til en religiøs oplevelse. Man oplevede det, der blev talt og sunget om, var hos barnet i stalden, gik til kirke på stjernetæpper lyseblå.

Med årene blev det ikke blot juleaftensgudstjenesten, jeg fornemmede som liturgisk, men også den almindelige søndagsgudstjeneste, skønt man ikke kaldte denne gudstjeneste sådan. Selvfølgelig ikke i den forstand, at det var prædikenens tanker eller det religiøse indhold i salmerne, der optog en. Snarere at man følte sig draget med ind i et handlingsforløb, hvor Jesu liv her på jorden og hans tilstedeværelse i det højtidelige kirkerum forenedes. Hvilket på en uforklarlig måde legemliggjorde sig i det, der skete: at præsten kom ind ved siden af mandshøje statuer af Moses og Aron og stillede sig i en usædvanlig, men

farverig dragt foran den himmelstræbende altertavle med mange udskårne billeder, bl. a. af Jesu sidste måltid med disciplene. Her talte Gud til mennesker, som da han talte til drengen Samuel i templet. Og mennesker talte til, bad til Gud. Og der var et udefinerligt fællesskab mellem dem. Og skønt næsten intet af det kunne forklares, var det en fryd for sindet. Sådant at man tog gudstjenesten med ind i sin leg, ja legede gudstjeneste i sin barndoms stue, med møblerne stillet op som i en kirke, selv behørigt klædt ud som præst og med en skarnsknægt af ældre broder som drilagtig »organist« og eneste tilhører. – Har man mon nogensinde levet bedre med i liturgien, som det jo hedder sig, man skal?

Når man nu efter ca. 40 års (bi)beskæftigelse med liturgi ser tilbage på, ad hvilke veje den er forløbet, kan man nok komme i tanke om den saglighed, man har tilstræbt i det altsammen, men må alligevel vende tilbage til det helt enkle, at man kunne lide at komme i kirke og være med i det, der foregik, kunne lide det ydre apparat og det, som det dannede rammen om, det, som man ikke var i stand til at gøre sig særlig klare tanker om. Det er derfor baggrunden for arbejdet med liturgi. Det er der nok ikke noget særlig mærkeligt i.

Når man har bedt mig om her i Dansk Kirkesangs Årsskrift at skrive noget om mit arbejde med liturgi, sker det ikke uden forbindelse med, at det især er i Dansk Kirkesang, disse opgaver har mødt mig og er betroet mig. Men for det første skal det bemærkes, at en del af beskæftigelsen med liturgi har haft en kun løsere forbindelse med Dansk Kirkesang. Dernæst må det fremhæves, at de spørgsmål, der omtales, og de overvejelser, jeg bringer her, ikke tilnærmelsesvis kan blive en »dansk liturghistorie fra 1930 til 1970«, men kun spredte træk af noget, jeg har fået lov til at være med i.

Da jeg i begyndelsen af 30'erne mødte Dansk Kirkesang, havde jeg nogle år forinden beskæftiget mig med liturgi. Og det var denne optagethed af spørgsmålene, der gjorde, at da jeg mødte Dansk Kirkesang, ytrede man derfra, at man havde brug for mig.

Det vil være rigtigst at begynde med at omtale denne optagethed af det liturgiske før mødet med Dansk Kirkesang. Og det er karakteristisk, at den i modsætning til barndommens deltagelse i menighedens almindelige søndagsgudstjeneste fandt sted i et udpræget lukket, konventikelagtigt milieu, i et broderskab. I 1930 kom jeg til at bo på Vesterbros KFUM og mødte der foreningens daværende sekretær, cand. theol. Th. Lønborg Jensen. Han havde i sin studentertid sammen med studenterkammerater dannet broderskabet *Theologisk Oratorium*, inspireret fra det engelske Kelham College, hvilket de første oratoriebrødre ved et besøg oplevede personligt. Kelham er en præsteskole. Det samler de studerende om regelmæssigt andagtsliv og studier, sigtende mod praktisk tjeneste i kirken. Disse tanker omplantede brødrene på dansk grund ved dannelsen af Theologisk Oratorium. Impulsiv og begejstret, som Lønborg Jensen var, forsøgte han også at indføre liturgisk andagt i foreningslivet på Vesterbros KFUM, og en kort tid samlede det en del. Forsøgene på at omplante denne andagtsform hos lægfolk skrumpede ind og levede nogen tid videre hos en meget snæver kreds, som forøvrigt havde det for denne sag bemærkelsesværdige kendetegn, at de var svorne laubianere, alt blev sunget efter »Dansk Kirkesang«. Hvad disse melodier angår, fik man altså hele repertoiret i hovedet på én gang.

Det må være i sagens interesse at give en kort skitse af den andagtsform, som Oratoriet dengang samledes om, og som fortsattes i studenternes broderskab. Den var trykt i et hefte fra 1928, »Lauda Zion Salvatorem«, 20 oratorier over Trosbekendelsen og Fadervor. Fadervors bønner var ledetråden gennem andagten, men de enkelte andagter byggedes over emner fra Trosbekendelsen. F. eks. »Vi tror på Gud Fader« med hovedtanken: Mennesket skabt af Gud til at søge Gud. »Undfangen ved den Helligånd, født af Jomfru Maria« med hovedtanken: Incarnationens mysterium. »Pint under Pontius Pilatus« med hovedtanken: Jesu lidelser og vore. – Forløbet i den enkelte andagt var »forgården«, bygget over den fra tidesangen kendte indledning: Vor Gud, vil du åbne vore læber, og Ære være Faderen ... Fra forgården gik man videre i »helligdommen«

over følgende stationer: A. Evangeliet, B. Tilbedelse, C. Loven, D. Mønstring og selvprøvelse, E. Syndsbekendelse og absolution, F. Lovsang og bøn om nyt liv, G. Trosbekendelse, H. Guds forjættelse, I. Forbøn, J. Den apostolske velsignelse. – I dette forløb passerede man Fadervors syv bønner. Som det anes, var andagten sindrigt opbygget og krævende at leve med i, den virkede som en »daglig omvendelse«. Den var i meget en videreførelse af andagtslivet i Kelham, ikke mindst dens meditationsform. Fra engelsk gudstjenesteliv hentedes også brugen af bibelske salmer, sunget på de gregorianske psalmoditoner, ligesom man sang salmer fra salmebogen. Lederen af andagten, kaldet »læseren«, havde forberedt allerede formulerede eller selvskevne bønner. Andagtens varighed var en halv time. Hvad der dengang følte som noget forløsende, måtte dog i det lange løb fornemmes som en spændetroje.

Det var brugen af de bibelske psalmer, der bragte andagten ind i en ny form. Til praktisk brug i andagten havde Oratoriet ladet trykke *Bibelske Psalmer* i udvalg i 1929. Studenterne havde sat sig sammen i en studiekreds og udvalgt ca. 60 af psalmerne fra Salmernes bog i Gamle Testamente. Man fulgte ikke slavisk den autoriserede oversættelse. Dels udvalgte man det, der skønnedes egnet. Dels havde man det liturgiske krav for øje. Det hed i forordet: »En liturgisk udgave stiller nu engang andre krav til en tekst end de filologisk-historiske. Det har overalt været vor hensigt ikke så meget at gengive tekstens oprindelige mening som at give den i en sådan form, at kristne nutidsmennesker kan lægge deres kristne tanker ind i de gamle ord.« Praktisk betød det, at man foruden at gå ud fra den daværende autoriserede oversættelse fra 1871 hentede udtryk fra den da foreliggende prøveoversættelse (senere i 1931 autoriserede) og ikke mindst fra professor Buhls oversættelse. For melodiernes vedkommende fik man professor, dr. phil. Erik Abrahamsen til at tilrettelægge de gregorianske psalmetoner og anvise principperne for tonesætningen. Det praktiske arbejde blev hovedsagelig gjort af studenterne selv. En nodeplanche bagi angav, hvordan melodiformen var, og ved sætning med kursiv og fed type (som i de følgende to udgaver af *Bibelske*

Psalmer) blev det angivet, hvordan melodibøjningerne skulle anvendes.

Det var denne udgave af de bibelske salmer, der indgik i et forsøg på at omplante tidesangen på dansk grund. Det skete ved de »Stille Dage« i Helsingør i maj 1931. En introduktion, indbydelse og liturgisk program for disse dage er at finde i tidskriftet »Kirken« 1931 (3. bind, B-udgaven) ved afdøde pastor Johs. Bruun, dengang sognepræst i Vignæs. Pastor Johs. Bruun har beskrevet disse første »Dages« forløb i samme tidskrift (samme bind): »Indtryk fra de »Stille Dage« i Helsingør«. Det var Johs. Bruun, der havde tilrettelagt gudstjenesterne: højmesse som en mindre udvidelse af den autoriserede, og tidesang i form af laudes, sext og completorium. Rammerne om disse »Stille Dage« var særdeles velegnede: Mariakirken i Helsingør med det velbevarede karmeliterkloster ved siden af, hvor man i kapitelsalen samledes til foredrag og sangøvelser. Denne form for kirkeligt møde eller åndelig retreat var en stor oplevelse for de fleste deltagere. Johs. Bruun skriver om dagene i »Indtryk«: »Disse tjenester med de davidiske psalmer sunget på de gamle kirkelige toner . . . fik os til at føle, at det er ikke tomme ord, når troende kristne synger: »Min styrke og lovsang er Herren; han blev mig til frelse« eller »Salige de der bor i dit hus og altid lover dig« og jeg tror, at det blev os klart, at vejen til en fornyelse af vor gudstjeneste ikke kan gå uden om den gregorianske sang, den der efter Laubs ord er den ideale liturgiske sang«.

Undertiden kunne man tænke sig og ønske, at der forud for nye liturgiske forslag burde gå tilbundsgående undersøgelser og studier af historisk art og til forståelse af den tid, man selv lever i, og hvordan man udtrykker sig i den. Dengang interesserede man sig overvejende for det historiske, tilmed ud fra et ret flygtigt kendskab, mindre for at forstå sin tid – dog dette sidste synspunkt havde ikke den dimension, som det har fået i årtierne efter. Det gik ihvertfald, som naturligt var, at man hastigt skred til handling. Det nye skulle prøves, og der syntes at være »brug« for det. Med hensyn til de bibelske psalmer viste der sig behov for at bruge denne form for liturgisk sang

i videre kredse. En anden udgave blev planlagt i Theologisk Oratorium og udkom i 1933. Igen var det et udvalg af psalteret; men man lagde sig nu nærmere op ad den imidlertid i 1931 autoriserede bibeltæst. Hvad angår den musikalske tilrettelægning havde jeg ikke været med ved udgaven i 1929, men tog mig nu for at gennemgå de klassiske regler for anvendelsen af psalmoditionerne med henblik på anvendeligheden til dansk tekst. Det var i hovedsagen de samme principper, der fulgtes ved 3. udgave af »Bibelske Psalmer«, der udkom i 1948. Jeg kan for denne tilrettelæggelses vedkommende henvise dels til afsnittene »Om benyttelsen af de gamle psalmetoner« i 2. og 3. udgave, dels til en udførligere artikel i Dansk Kirkesangs Årsskrift 1948-49 side 47-62.

I tillæg til 2. udgave af Bibelske Psalmer (side 113 ff.) viste man, at man havde et mere bestemt sigte med denne liturgiske sang. Efter sit væsen er den gregorianske sang ikke egnet til at være underholdende, koncerterende. Den er formet for at være et led i en gudstjenstlig sammenhæng, den er liturgisk. I indledningen til dette særlige afsnit i Bibelske Psalmer, 2. udgave, udtrykkes dette sådan: »Orden tiltrænges på dette område, der som det individualistiske skal træde tilbage og vi i fællesskab skal kunne høre ordet og love Gud og bære frem i forbøn det, som ligger os på sinde. Vore forslag er kun forsøg på af kirkes gamle værdier at finde en orden, som skulle kunne sætte mennesker ind i dette bønssfællesskab«. Af de bragte forslag fremgår, at man sigtede både mod højmissen og tidesangen, idet der bragtes forslag til en troperet kyriemelodi samt til Gloria og Agnus Dei i prosaform. Desuden anførtes et udvidet litani, Te Deum samt ordninger for to tidebønner: matutin (morgensang) og completorium (aftensang). Hermed var overgangen i oratoriet fra meditationsformen fra »Lauda Zion Salvatorem« (se ovenfor) til tidebønsformen sket, oratoriets morgensang holdtes nu som matutin. Og interessen for denne form for gudstjeneste sporedes også i enkelte andre kredse, idet der knyttedes kontakt med nogle københavnske menigheder med henblik på med menigheden som deltagere (tilhørere) at holde completorium og senere vesper. Disse ordninger bragtes i for-

skellige særtryk. Det drejede sig om Sct. Johanneskirken og Sundby kirke, senere Bethlehemskirken og andre steder (gennem Vesperringen).

Ved *Dansk Kirkesangs* sommermøde i Rødning i 1933 satte man øvelser i gregoriansk sang på programmet. En introduktion blev givet i et foredrag, som jeg holdt over det gregorianske recitativ. Samtidig hermed indøvede man den bibelske salmesang og gjorde det ikke blot som et studium eller for sin fornøjelse, men udførte den ved en gudstjeneste. Der blev ved mødet holdt en morgensang i den nærliggende frimenighedskirke, hvor man fulgte den form for matutin, som stod i 2. udgave af *Bibelske Psalmer*. Selvfølgelig måtte dette få en blandet modtagelse hos mødedeltagerne, som for de flestes vedkommende var vant til noget andet. En kreds af yngre deltagere, teologiske studenter og musikstuderende, var kommet for sagens skyld og var begejstrede. Andre var enten chokerede, spørgende eller afventende. Uundgåeligt virkede den gregorianske sang besættende. Så meget at Oluf Ring f. eks. i dagevis ikke kunne udtrykke sig anderledes – selv når det drejede sig om indtagelse af læskedrikke – end i messetoner! Mogens Wöldike bemærkede, måske henkastet, at man jo burde have faste tidebønner ved sommermødet! – og som bekendt har det ikke manglet på hans troskab mod denne sang og gudstjenesteform i løbet af årene. Et lille pudsigt og for så vidt også sagen vedrørende træk skal nævnes. Blandt de overraskede var også Rødning Højskoles daværende forstander, Hans Lund. Han havde studset over, at jeg i forbønnen havde nævnt »byers og sognes råd«. Han havde dog aldrig hørt sogneråd nævnt i nogen kirkebøn, men forklarede det med, at jeg var fra en by med udpræget »rødt styre«, hvorfor der nok kunne trænges til forbøn der! Set i lyset af senere alvorlige overvejelser i forbindelse med kirkebønnens udtryk erindrer man adskillige forsøg på at flytte bønnens udtryk bort fra almindelighederne over i det konkrete.

Disse øvelser i gregoriansk sang vedblev at høre med som en fast bestanddel af *Dansk Kirkesangs* sommermøder i de følgende år. Nogle år stadig som en form for tidebøn, men senere som liturgisk korsang i forbindelse med en aften-gudstjeneste. Her

anvendtes også polyfone korsatser med tydeligt liturgisk præg. Disse gudstjenester var i udpræget grad forsøg. I praksis på sommermøderne blev det til, at man efter fremkomsten af Dansk Kirkesangs højmesseforslag i 1943 brugte dette ved mødets højmesse og derfor indøvede forslaget musikalske led til brug her. I ca. 20 år var dette forslag Dansk Kirkesangs liturgiske »flag«; mere herom senere. Efter den tid består liturgisk praksis i en almindelig højmesse, en kort aftensgudstjeneste (efterfulgt af orgelaften) samt den liturgiske afslutning på kirkemusikaftenen gennem de Smithske korsvar fra den anglikanske kirkes tradition.

Inden jeg vender mig til en udførligere omtale af Dansk Kirkesangs højmesseforslag, og hvad der senere fulgte på det, føler jeg trang til i korthed at omtale de videre bestræbelser for at fremme *tidesangen*. I 1948 udsendtes 3. udgave af Bibelske Psalmer. Denne adskiller sig fra de to tidligere udgaver ved at bringe psalteret uafkortet, alle 150 psalmer, samt andet salmestof fra Gamle og Ny Testamente. For tekstens vedkommende fulgtes den autoriserede oversættelse. I denne 3. udgave afveg man altså fra det udvælgelsesprincip, som havde været gældende for de to første udgaver, jfr. citat fra 1. udgaves forord, side 56. Det kunne ikke blive udgiverens sag at udvælge eller udelade; psalteret måtte ses i sin helhed, som det gammelkirkelige og lutherske syn på skriften var. Og så måtte det stå læserne, brugerne frit for at vælge, hvad man ville tage i brug. I 3. udgave bragtes endvidere en kort introduktion til psalmerne i form af et skriftord fra Ny Testamente til hver enkelt salme for at antyde, under hvilket synspunkt den kristne menighed kunne bruge disse ord fra den gamle pagt. Hermed fulgtes et princip, som havde været anvendt i 1., men udeladt i 2. udgave. Ved siden af skriftordet var der en kort indføring i psalmens indhold. Disse synspunkter fik yderligere en behandling i et tillæg, »Om den rette forståelse af Gammel Testaments Psalmer«, samt i »hovedord«, en liste over hovedbegreber i psalmerne. Disse noter og tillæg var skrevet af sognepræst Sv. Aage Nielsen (nu provst i Haslev).

Problemet omkring anvendeligheden af de bibelske psalmer

i en nutidig evangelisk gudstjeneste under en eller anden form har været en del omstridt. Dels af principielle, theologiske, dels af praktiske grunde. Synspunkterne har stået skarpt overfor hinanden. Således har professor, dr. theol. Sv. Holm-Nielsen i et foredrag på sommermødet i Ryslinge 1955 hårdt kritiseret Sv. Aage Nielsens synspunkter i de ovenfor nævnte noter. Er disse psalmer helt eller delvis uanvendelige hos os? Fordi de giver udtryk for gammel israelitisk religion, fordi de udtrykker hævntanken – der peges f. eks. på noten til psalme 137, hvor hævntanken gives en »kristelig« tyding –, fordi de bevæger sig på lovens plan: at et menneske består i kraft af lovopfyldelse. Eller har disse psalmer deres betydning som en del af bibelen, om de hos os bør læses, som Ny Testamente selv gjorde det, som opfyldt i Kristus, han, der gjorde talrige ord i disse psalmer til udsagn om sin lidelse med de udstødte. Om ikke der i disse psalmer gives udtryk for det skabte menneskes tak til Skaberens, f. eks. ps. 8 og 104, eller dets modgang i sygdom og ulykke, som psalmen ikke véd at indanke for andre end for Gud. Om ikke den typiske og ægte opgiven overfor dødens hårde virkelighed, f. eks. ps. 88, bevarer sin realitet ved at stå uformidlet overfor opstandelsesbudskabet i Ny Testamente. Til disse spørgsmål knytter sig andre: Om de gendigtninger, som er kommet til os efter reformationen, hvor man stræbte efter at gengive psalmerne i strofiske vers, og hvor Grundtvig lod hver gammel kirkesalme, også kong Davids harpeslag, klinge som var den gjort i går, er den bedste gengivelse og dermed erstatning for psalteret. Et spørgsmål, der efter mit skøn må besvares med både ja og nej. Til disse fundamentale spørgsmål knytter sig andre. Nemlig om psalmerne lader sig synge i den i bibelteksten foreliggende, vitterlig flere steder forstyrrede, tekstoverlevering. Og endelig hvordan man finder frem til en syngemåde, som kan siges at være forsvarlig og – hvis der tænkes på menighedens deltagelse – folkelig sang. Der er i disse spørgsmål gemt mange problemer, som ikke er helt klaret i disse år, hvor de bibelske psalmer er blevet drøftet og prøvet i praksis. Det forekommer mig undertiden, at det ikke er lykkedes de uenige parter at mødes i en fælles debat for at nærme

sig en løsning, men at man i en del tilfælde har forskanset sig overfor hinanden i forudfattede meninger.

Da det som omtalt forholdt sig sådan, at de bibelske psalmer havde været brugt i forbindelse med tidesangen og traditionelt havde deres plads deri, måtte den tid komme, da man gik videre med udformningen af danske tidebønner, et dansk evangelisk brevjar. Da jeg i nogle år havde arbejdet med udkast hertil, lod jeg væsentlig på grund af mangel på tid opgaven gå videre til andre medlemmer af Oratoriet og andre udenfor med tekstlig og musikalsk indsigt. Også her, som i sin tid med completoriet og vesperen, blev de første skridt gjort ved udsendelsen af særtryk, bl. a. til brug for udsendelserne i radio: »Skolebørn synger (højtiden) ind«. Videre kom man gennem udsendelsen af Ugens Tidebønner i 1953, og Ungdommens tidebog 1962. Der fortsattes med Dansk Tidebog (»Den danske Tidegærd«) i 1961, som ikke blot bragte ugens tidebønner, men også kirkeårets. Hertil slutter sig tilrettelæggelse af de gregorianske melodier ved organist, dr. theol. Finn Viderø. Til fremme af kendskabet til denne gudstjenesteform og syngemåde er stiftet »Selskabet Dansk Tidegærd«, der holder sit årlige sommermøde i Løgumkloster. Her i 1972 er selskabet efter flittigt arbejde nået frem til udgivelsen af »Dansk Tidebog«, hvor psalteret i modsætning til tidligere er indarbejdet i tidebogen, så at psalmerne er placeret, hvor de foreslås anvendt, uden at anden anvendelse dermed er udelukket. Svarende til denne tidebog er første del, Antifonalet, musikken til ugens tidebønner samlet og udgivet i »Det danske Antifonale«.

Mit syn på tidesangens muligheder i dansk gudstjeneste har jeg haft lejlighed til for en del år siden at give en ret udførlig behandling, dels i Dansk Kirkesangs årsskrift for 1953-54 i en artikel om Aftensangsgudstjenesten, dels i et foredrag ved »Dansk Organist- og Kantorsamfunds« stævne i Odense 6. maj 1954, trykt i Organist-bladet juli 1954, 20. årgang nr. 4-5. Jeg udtrykker heri min forbeholdenhed over for denne gudstjenesteform som folkets gudstjeneste, og denne er ikke blevet mindre med årene. Brugen af gudstjenester med dette indhold og i denne form forudsætter en theologisk og kirkelig indleven, som

er de færreste beskåret. Når man tilmed i udformningen går så vidt, at man udnytter de fleste af de klassiske raffinementer med hensyn til kombinationer og variationer af tekster og melodier, kræver det en betydelig liturgisk scenevanthed og sanglig ekspertise. Betænkelighederne bliver ikke mindre, når det gennem valg af salmer og hymner, formning af kollekter og ihukommelse af længst afdøde og for de flestes vedkommende ukendte helgener røbes, hvor fremmed man derved gør tidsangen for evangelisk, folkelig kristendom – hvor meget denne så end kan mangle i kirkelig opdragelse og lære af de dygtige. Jeg skal i denne forbindelse slutte med en replik, som jeg desværre kun erindrer fra en mundtlig debat, nemlig af K. E. Skydsgaard, der i en samtale om disse ting sagde: »Har det i grunden nogen interesse at arbejde med forslag til andre gudstjenesteforformer end dem, man kan dele med sin menighed?«

Samfundet Dansk Kirkesang har gennem årene, også før 1933, beskæftiget sig med *liturgiske spørgsmål*. Laub gjorde det selv, omend i mere beskeden og foreløbig skikkelse. Han skrev en del om spørgsmålet, således i bogen »Musik og kirke«. Han siger væsentlige ting om liturgien, men det er klart, at han ikke havde beskæftiget sig så grundigt dermed som med salmesangen og melodierne. Han forstår, at liturgien må have sin rod i de klassiske forbilleder og nævner f.eks. den gregorianske sang, som han i mangt og meget fandt ideel. I et par mindre artikler, oprindeligt trykt i *Dansk Kirkesangs medlemsblad »Meddelelser fra Samfundet Dansk Kirkesang«* 1923 og 1925, genoptrykt i *Dansk Kirkesangs Årsskrift* i 1947 i »Et brev til en ven« og »Liturgisk sang og visesang«, kommer Laub nærmere ind på de liturgiske spørgsmål. Han behandler forholdet mellem prædikenen og den øvrige del af gudstjenesten. Laub kunne være kritisk overfor prædikenen, især den, der ville trænge sig ind på tilhørerne for at omvende, opvække og oplyse dem. Prædikenen burde efter hans mening underordne sig gudstjenesten, pege på Guds gerning og gave, for at gudstjenesten derefter i salmesang, bøn og taksigelse kunne give udtryk for menighedens modtagelse. Han havde ikke sympati for den liturgi, som

blot ville pynte, gøre gudstjenesten tillokkende. Og endelig var Laub imod at indføre liturgi, som menigheden ikke på forhånd var fortrolig med. (Det samme mente han om salmerne!)

Laubs liturgiske kompositioner er lejlighedsarbejder, og det kan nok siges at præge dem. De ting, der var brug for, kastede han sig over, og når det, der forelå, efter hans mening var dårligt, tog han fat på opgaven. Hans produktion er spredt over forskellige emner. Trykt i hans tid er nadverliturgien og musikken til Trosbekendelsen, i Dansk Kirkesang 1918. Heraf er den første et mesterværk, der har indsunget denne liturgi i menighederne, næsten mere, end den fortjener, mens den anden især i sin rytmiske udformning kunne have været bedre. Mere fulgte endnu mens han levede i »Åndelige Sange« i 1925 (Litaniet, motetter m. m.). Det meste, tidligere trykt eller utrykt, er derefter samlet i »Folke- og skolemusik«, hefte III,3, juli 1937, hvor der i forordet er gjort rede for kompositionernes herkomst og anvendelsesmuligheder.

Meget afgørende for bedømmelsen af Laubs arbejde med liturgiske spørgsmål er imidlertid, at for ham som for hans samtidige var liturgi en særlig del af gudstjenesten, som f. eks. adskilte sig fra den øvrige del af gudstjenesten ved at være af ældre kirkeligt præg eller af særlig musikalsk karakter, gerne noget med vekselsang. Det var dengang ikke almindeligt, at man til liturgiske spørgsmål henregnede læsninger eller bønner (kollekter), altså f. eks. alterbogsdele. Næppe nok heller salmer, skønt det måtte være tydeligt for en selv nok så flygtig historisk betragtning, at den reformatoriske salme var udsprunget af liturgi, ja, selv var liturgi (Introitus, Kyriesalme, Gloria). En liturgisk gudstjeneste var dengang en gudstjeneste, der var specielt udstyret med korsang eller vekselsang, især hvis den var uden prædiken. Betegnelsen liturgi brugtes ikke om den almindelige ordinære gudstjeneste uden nogen særlig tilsætning. Sammenlign her med østkirkens brug af ordet »den guddommelige liturgi« om den almindelige søndagsgudstjeneste.

En beskæftigelse med de liturgiske spørgsmål indenfor Samfundet Dansk Kirkesang måtte derfor komme på en eller anden måde. Laub havde selv gjort begyndelsen hertil ved i skrift og

komposition at sysle med det. I andre kirker og konfessioner såvel som i den danske var der både gjort historiske undersøgelser, der viste tidligere tiders »liturgiske rigdom«, og der var fremlagt forslag. Nævnes skal Georg V. Hansen: Oldkirkens Nadveroffer, 1895, Erik Abrahamsen: Liturgisk Musik i den danske kirke efter reformationen 1919, S. Widding: Dansk Messe, Tide- og Psalmesang, 1933, Emilius Bangert og Michael Neiiendam: Vor Gudstjeneste, 1934.

For Dansk Kirkesangs vedkommende blev det i slutningen af 30'erne højmessens, man samlede interessen om. Dermed rettedes opmærksomheden mod vor kirkes almindelige gudstjeneste, sognets og den jævne mands. Skønt man dermed interesse-rede sig ikke for de særlige gudstjenester, men for den almindelige, var det ikke uden uenighed og debat i Dansk Kirkesang da siddende arbejdsudvalg, at man satte dette arbejde i gang. Men uenigheden havde vel sin rod deri, at der var nogle, der anså interessen rettet, ikke mod den almindelige gudstjeneste, men mod den ualmindelige. Selvfølgelig lader modsætningen sig ikke dele op i to skarpt adskilte fløje uden nuancer i synspunkterne. Selv om oppositionen på sommermødet i Vallekilde mødte op uniformeret i røde slips! (Se årsskriftet 1957, s. 74). Men groft sagt ønskede den ene fløj, at man i Dansk Kirkesang skulle rette opmærksomheden alene mod salmerne og deres melodier, mens den anden holdt på, at man parallelt hermed skulle drøfte liturgiske emner, ja, at disse var uadskilleligt forbundne med dem, der var knyttet til salmerne. Efter at have drøftet problemerne igennem så grundigt, det nu lod sig gøre, og ikke uden stormfuldhed, nedsatte Samfundet Dansk Kirkesang et *liturgisk udvalg* bestående af provst Johs. Schepelern, professor K. E. Skydsgaard, pastor Harald Vilstrup og undertegnede. (For klarheds skyld skelnes der i det følgende mellem de forskellige liturgiske udvalg ved disse betegnelser: Dansk Kirkesangs liturgiske udvalg 1938 (resultat: højmesseforslaget af 1943), Biskoppernes liturgiske udvalg af 1953 (resultat: Prøvealterbogen 1958 og Prøveritualbogen af 1963), og Kirkeministeriets liturgiske kommission af 1970 (foreløbigt resultat: Betænkning nr. 625 af 1971).)

Hvis jeg i korthed skal karakterisere de tre andres særlige indsats i dette arbejde, som gik for sig i en række udvalgs møder med udbytterige drøftelser, kan jeg sige, at Skydsgaard var primus motor. Det var ham, der på afgørende vis med sin fortrolighed med middelalderlige og oldkirkelige tanker og liturgiske udtryk kom til at give nogle led deres særpræg, f. eks. præfationen. Alligevel husker jeg den dag, da Jens Peter Larsen præsenterede os for forslaget til det gregorianske recitativ til denne præfation, at Skydsgaard nærmest følte sig slået ud, fordi han ved disse toner mindedes katolsk røgelse, noget, han nødvendig ville være med til at præge den danske gudstjeneste med. Kort efter forstod han dog, at til disse ord hørte disse toner. Provst Schepelern var nok valgt ind som den ældre og besindige, der skulle holde de ivrige på plads, og hans tillid til, at hvad Skydsgaard var med til, kunne der ikke komme noget dårligt ud af, var stor. Vi mærkede også hans sunde og kritiske sans overfor det opstyltede og falsk højtidelige. Hans ironi var af en ganske særlig art. Det faldt i provst Schepelerns lod at fungere som formand – på grund af Wöldikes bortrejse – det år (1944), da højmesseforslaget forelagdes på sommermødet, iøvrigt ved et foredrag af Skydsgaard. Vilstrup havde god forståelse og sans for gammelt liturgisk sprog. Og skønt det var en skæbnens ironi, at han her som poet kom til at beskæftige sig mere med prosa, forstod han dog at bruge sine evner til at forme sproget, så det forekom os liturgisk forsvarligt. Han bidrog desuden til forslaget med nogle forslag til salmer på de faste leds plads. Som det måtte være naturligt indenfor Samfundet Dansk Kirkesang, arbejdedes der i udvalget i nært samarbejde med kirkemusikken, i dette tilfælde med Jens Peter Larsen. Han stod for forslagets musikalske del, hvilket blev behandlet i udvalget inden forslagets færdiggørelse. Som i messe-tonerne viste han sig også her som den, der kunne forme tonerne enkle og klare, så de kunne bruges i en jævn menighed og dog fornemmes ophøjede og dermed tåle slid. Jeg vil ikke her undlade at pege på udformningen af Sanctus (Helligsangen). Der er hermed dannet en virkelig folkelig melodi, gennem fornem behandling af et gregoriansk forbillede. Hvis

Sanctus skulle kunne blive, hvad det burde være, menighedens sang ved nadverhandlingen, må dette være meget nær løsnin-gen. Vellykket og i brug mange steder er også Trosbekendelsen, og her er man jo ved brugen bundet til en prosatekst, hvis det skal synges i det hele taget. Knap så sikker føler man sig med hensyn til Gloria i prosaform, men her findes også andre udfø-relsesmuligheder, nemlig en salme, f. eks. »Aleneste Gud«.

Dansk Kirkesangs højmesseforslag offentliggjordes med års-skriftet 1943, og det blev prøvet og drøftet. Ved »premieren« i Trinitatis kirke var der takket være pressens forhåndsomtale under overskrift som »Højmessens fremtidige form« fyldt til trængsel. Forslaget var formen ved sommermøderne. Og som nævnt var benyttelsen af forslaget hovedgrunden til, at man nu for den gregorianske sangs vedkommende samlede kræfterne dér om indøvelsen af dette forslags liturgiske led. På en række møder og konventer rundt om blev forslaget forelagt, prøvet og drøftet. På enkelte punkter satte det sine mærkbare spor. Der var steder, hvor man fandt det naturligt at indføre Kyrie og Gloria i dette forslags eller en lignende form. Igen var det pressen, der overfladisk lancerede udtrykket »fuld messe« om de steder, hvor dette skete. Trosbekendelsen sunget af menig-heden blev indført nogle steder. I smug blev vel noget af nad-verliturgen, f. eks. præfationen og Sanctus og flytningen af »O du Guds lam« til efter indstiftelsesordene, taget i brug en-kelte steder. Men der var nok ét punkt, hvor det satte sine dybeste spor, selv om intet af forslagets led indførtes. Det lå i selve forslaget, var så at sige en af dets hovedtanker, at knytte nadverhandlingen som en menighedshandling til den fore-gående del af gudstjenesten, formessen og prædikenen, ved at gå direkte fra salmen efter prædikenen til »Opløft eders hjerter til Herren«. Det var ikke mindst Skydsgaard, der gik stærkt ind for den form og praktiserede den med heldig hånd ved gudstjenesterne i Trinitatis kirke. Her var og er ydermere en liturgisk ændring, som kan gennemføres uden at nogen skal spørges.

Imidlertid trak det op til en ny gennemgribende drøftelse af de liturgiske spørgsmål. Andre end Dansk Kirkesang havde taget sig for at udarbejde forslag til ændret højmesse. Jeg nævner Theologisk Oratorium og Kirkemusikkredsen. Et fælles træk for alle disse forslag er nok, at man søgte fornyelsen etableret ved genoplivelse af traditionelle gudstjenesteled, altså et træk, der kan siges at være i slægt med fornyelsen af salmemelodierne, som den blev inspireret af Laub. Den kom også til at præge det videre arbejde i Biskoppernes liturgiske udvalg af 1953, men dog sporede meget snart andre retningslinjer, som især gjorde sig gældende i 60'erne: at nogle ønskede utraditionelle forsøg, mens andre så deres interesse i værn om det bestående, eller modsætningen, at man hellere ville forkorte og forenkle end udvide, eller også modsætningen, at man hellere ville revidere og modernisere gudstjenestens udtryk theologisk og sprogligt end at finde vejen frem gennem gamle gudstjenesteled.

Da salmebogssagen endte med autorisation af Den Danske Salmebog i 1953, blev det fra forskellig side spurgt, om der ikke burde arbejdes også med liturgien. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at der ved begyndelsen af *Biskoppernes liturgiske udvalg af 1953's* arbejde blev fremsat den påstand, at man ikke burde have autoriseret den ny salmebog, før det liturgiske udvalg havde afsluttet sit arbejde, så at dets resultat kunne være kommet med i salmebogens prosadel. Det forekom allerede da som en umulig løsning. Men nu, da man ved, hvordan denne proces er forløbet og står overfor i hvert fald endnu 3-5 års arbejde i Kirkeministeriets liturgiske kommission af 1970, indser man, hvor håbløst et sådant arbejdsprogram ville have været. Omkring 1953 var der ingen kirkelige myndigheder, der havde mod til at nedsætte eller foreslå nedsat en kirkeministeriel kommission, som tilfældet var med hensyn til salmebogen; efterveerne fra salmebogens fødsel var endnu følelige. Derfor, og måske også for at få gjort arbejdet for en rimelig udgift (se forordet i *Prøvealterbogen* 1958), valgte man at lade bispekollegiet nedsætte et arbejdsudvalg, hvor biskopperne selv lod sig repræsentere med to (Høgsbro og Schiøler) og senere tre (+ Beyer).

Tre af dette udvalgs medlemmer havde iøvrigt før 1953 været i samarbejde om en liturgisk opgave. Da det et par år før autorisationen af salmebogen stod klart, at den måtte komme, bad ministeriet nemlig biskpekollegiet om at tage stilling til *salmebogens prosadel* og dens form. Foruden alterbogsstoffet og søndagens tekster ønskede man højmesseritualet og ritualerne til de kirkelige handlinger medtaget. Dette stof overførte man fra den få år i forvejen udsendte »Vejledning i den danske Folkekirkes gudstjenesteordning«. Ved at bringe højmesseritualet fra »Vejledningen« kom man derved til at autorisere dennes højmesseform. Dermed skete det, at man for første gang siden 1685 fik en autorisation af hele højmassen, og dette skete tilmed gennem en salmebogsautorisation. Den liturgiske autorisation blev så at sige listet ind ad bagdøren, hvilket næppe stod klart for ret mange, da det skete.

Mens man for det meste af prosadelens vedkommende kunne hente stoffet fra noget foreliggende, mente man, at for bønnebogens vedkommende burde et udvalg først se på sagen. Man fandt her frem til Dansk Kirkesangs liturgiske udvalg fra 1938. Det blev de tre resterende medlemmer ÷ Schepelern), der sammen med biskop Halfdan Høgsbro (som formand) dannede dette udvalg. Kort efter arbejdets begyndelse viste det sig, at andet arbejde ikke tillod professor Skydsgaard at fortsætte i dette udvalg. Det var dette udvalg, der i udvidet skikkelse fortsatte som Biskoppernes liturgiske udvalg af 1953. Dermed kom en vis tilknytning til Dansk Kirkesangs liturgiske arbejde.

Om udvalgets sammensætning, senere ændringer af det samt om dets arbejde i det hele taget, henvises til Prøvealterbogen 1958 og Prøveritualbogen 1963, forordene deri og de efterfølgende års drøftelser.

Under arbejdet med de gudstjenstlige tekster, som der skulle sættes musik til, gjorde Biskoppernes liturgiske udvalg sig klart, at man ikke burde afslutte arbejdet uden at have forelagt de foreløbige forslag for kirkemusikere, der kunne bedømme teksternes sangbarhed. Man ville gerne høre, om musikere anså teksterne for sangbare, og om der forelå problemer, som kunne give anledning til at overveje en ændring i tekstens ordlyd. Som eksempler kan nævnes ordlyden af Fadervor, Indstiftelsesordene og Trosbekendelsen, hvor nogle tidligere afgørelser i Biskpekollegiet havde dikteret, at man her skulle følge den nye bibeloversættelse og Luthers Katekismus' ordlyd. Herved var man kommet baglæns ind i spørgsmålet, fordi de pågældende tekster var liturgier, før de var bibel- eller katekismustekst. Tydeligst spores den forvirring, der forvoldtes, ved ordlyden af Indstiftelsesordene, hvilket ses ved at sammenholde de forskel-

lige ritualbøger, salmebøger og forslag. Det blev overdraget mig på udvalgets vegne at søge kontakt med nogle kirkemusikere. Jeg valgte at rådføre mig med Mogens Wöldike, Jens Peter Larsen og Henrik Glahn, og dette udvalgs bemærkninger blev behandlet i det liturgiske udvalg. Dette kirkemusiker-udvalgs arbejde gav anledning til det fortsatte samarbejde om »Musik-bilag til Prøveritualbogen 1963«, som vi fire udsendte som vort eget arbejde, hverken i det liturgiske udvalgs eller i Dansk Kirkesangs navn.

Prøveforslagene blev udsendt i udvalgets navn med de dissenser, som fremgår af de enkelte forslag angående det udvidede nadverritual og dåb på forkortet tilspørgsel. Forslagene udsendtes med forord, i 1958 ved biskop H. Fuglsang-Damgaard og i 1963 ved biskop W. Westergaard Madsen. I 1958 nævntes, at »biskopperne har haft lejlighed til stadig at følge udvalgets arbejde«. I 1963 lidt mere forbeholdent, at »biskopperne endnu ikke har haft lejlighed til at tage stilling til det forelagte forslag«. Der stilledes tydeligt ingen snarlig autorisation i udsigt, men gerne debat, for at man kunne indhøste erfaringer. Da der for at kunne bruge den slags forslag helt eller delvis kræves kirkeministerielle cirkulærer, foranledigede bispekollegiet sådanne udsendte (6/5 1958 og 9/3 1964), og disse angav retningslinjerne for omfanget af midlertidig afprøvning. For Prøvealterbogens vedkommende var problemerne ikke store. Her var tale om udbygning af bestående og temmelig afgrænset stof. Men for prøveritualbogens vedkommende var vanskelighederne store i bispekollegiet. Det ses af cirkulæret. For formessens vedkommende kunne tilladelse kun gives for ét år ad gangen, og den stedlige biskop kunne fastsætte omfanget af den forsøgsvisse benyttelse. Dog måtte ingen af de foreslåede nadverritualer benyttes uden ved ekstraordinære gudstjenester. For dåbsritualets vedkommende kun faddertiltalen. Meningen var tydeligt nok den, at sakramenterne eksperimenterer man ikke med, i hvert fald ikke i den foreslåede retning. Der skulle nødvendigvis opstå den situation, at nogle menigheder efter en prøvetid blev så glade for det indførte, at man ønskede at beholde det. En tilsvarende situation skabte betænkning nr. 625 af 1971.

Prøveritualbogens forslag til højmesse, den med det udvidede nadverritual, blev benyttet ved Samfundet Dansk Kirkesangs sommermøde i Herning i 1964. Det var naturligt at gøre det, for det nye forslag var faktisk en videre bearbejdelse af Dansk Kirkesangs højmesseforslag fra 1943. Og medlemmer fra Dansk Kirkesang havde også nu været med i arbejdet. En sammenligning vil godtgøre slægtskabet og alt efter indstilling og bedømmelse vil man konstatere forbedring eller forringelse. Men det var eneste gang ved Samfundet Dansk Kirkesangs sommermøder, at prøveritualbogens højmesseforslag blev anvendt. Det ejendommelige skete, at det faldt første gang, det prøvedes. Man vendte tilbage, vel at mærke ikke til Dansk Kirkesangs højmesseforslag, men *kirkens almindelige autoriserede form*. For nadverliturgiens vedkommende til »Opløft eders hjerter til Herren!« Det hed i beslutningen efter 1964 angående højmessens form, at det måtte være overladt mødets højmesseprædikant, hvilket ritual der skulle bruges. Der har indtil nu ikke været nogen, der ønskede at bruge andet end det autoriserede. Nøgternt må det altså konstateres, at med fremkomsten og afprøvningen af Prøveritualbogens højmesseforslag erkendtes det indenfor Dansk Kirkesang, at dette forslag ikke var vejen frem, men også at Dansk Kirkesangs forslag fra 1943 heller ikke var det. Men denne konstatering bliver ikke mindre ejendommelig, når man tænker på, at medlemmer af Samfundet Dansk Kirkesangs arbejdsudvalg har været med i eller stået nær ved udarbejdelsen af Prøveritualbogen. Og heller ikke mindre mærkelig, når man ser, at i Betænkning nr. 625 af 1971 er der trods forskelle et slægtskab også med 3. alternative forslag til nadverritual. Er det, hvad man kunne tænke sig at tildele dem, der er interesserede i udvidet liturgi? Er de tilfredse med det, eller går de tilsidst deres egne veje?

Det er ikke vanskeligt at finde frem til de forhold, der har bragt forslagene i den situation indenfor Samfundet Dansk Kirkesang og dermed i en del kredse udenfor. Det skyldes en kraftig kritisk holdning til forslagene, som *Christian Thodberg* i særlig grad har gjort sig til talsmand for, en holdning, som afgjort har vundet gehør i både præsters og lægfolks rækker,

og uden hvilken Kirkeministeriets liturgiske kommission af 1970 næppe var blevet nedsat. Christian Thodberg har i både foredrag og artikler givet udtryk for sin kritik af forslagene og gjort det i klare og skarpe vendinger. Nævnes kan her Dansk Kirkesangs Årsskrift 1961-62: »Liturgi og teologi«, og »Den forsømte gudstjeneste«, 1965. Er der end i dette, og hvad der ellers måtte komme ud af en debat om spørgsmålene, herefter noget, som gør, at vi må forholde os kølige og knap så ivrige overfor produkter, vi har været med til at frembringe, så må der drøftes videre. Som med hensyn til salmerne drejer det sig om, hvordan evangeliet skal finde udtryk i liturgien. Og dette er ikke blot et theologisk spørgsmål, men også et sprogligt og pædagogisk. Vi må sætte os for at forstå, hvordan nutidsmennesker udtrykker sig, og hvordan de forstår, hvad kirken siger, og at ord og udtryk gerne skulle leve længere end søndagen over. Vanskeligheden består her i at finde balancen mellem at forny på kirkens gamle grund og tale nutidigt. Usikkerheden ved de stadigt stigende antal forsøg er ikke blevet mindre. Det er, som om man ved snart sagt ethvert forsøg på forhånd er usikker på, om det duer. Dog kommer man ikke uden om at forsøge sig frem. Og traditionen kan man ikke blæse ad, for gudstjenesten skal være genkendelig fra gang til gang. Og flertallet af kirkegængere ønsker ingen ændring af det bestående, den være sig nok så meget til det »bedre«. Kravet om at tale nutidigt – hvad det nu ellers er, når det ikke drejer sig om noget blot teknisk, der skal gøres forståeligt, men et åndeligt budskab, oven i købet evangeliet – bliver ikke altid et krav, man retter indad mod sig selv, men udad mod andre.

Dertil kommer, at de forskellige liturgiske emner har hver sine forskelligartede problemer. Højmesse har sin, fordi den er menighedens hovedgudstjeneste, og den, der indeholder så vigtige elementer som bønnerne og læsningerne. Og nadveren har sin i henseende til forbindelsen med den øvrige søndagsgudstjeneste, hvor ofte nadver bør holdes, om den bør have et »højtideligt« eller »enkelt og hjemligt« udtryk – hvad der så ligger i disse betegnelser. Dåben har sin problematik, som hos os for tiden især samler sig om spørgsmålet fuld eller forkortet

tilspørgsel. Men der er andre, som hænger sammen med vor kirkes afvigelse fra det oprindelige lutherske dåbsritual, og med at langt de fleste danske børn døbes. Og endelig er der brudevielsesritualet, hvor vort ritual kæmper med den vanskelighed, at der i det føres bibelsk tale, hvor et stort tal af dem, som præsenteres for det, tænker i andre baner.

Med nedsættelsen af *Kirkeministeriets liturgiske kommission af 1970* tilstræbes, at sagen bringes i skred efter den grundstødning, som man vel kan sige, at prøvebøgerne og debatten om dem førte til. Jeg skal ikke her komme ind på enkeltheder i Betynkning nr. 625 af 1971. Den er jo ment som en foreløbig og som det udtrykkes en »lempelig« revision af højmissen. I anden fase af arbejdet, med den udvidede kommission, skal arbejdet føres videre. Men allerede i programmet for de to faser ligger sprængstof. Nemlig i modsætningen mellem dem, der finder, at det er alt rigeligt med den »lempelige« revision, og dem, som mener, at der bør gås videre.

Et par bemærkninger om situationen nu og i fremtiden kunne der måske være grund til at fremføre her mod slutningen. Medens tidligere liturgiske udvalg har bestået af lutter theologer, har man helt forståeligt indvalgt lægmænd i Kirkeministeriets liturgiske kommission af 1970. Det var på tide. Men desværre har de ulemper, som også er forbundet dermed vist sig. For det første var de nok ikke, hvad man kunne kalde »rene« lægmænd, men folk, som på en eller anden måde havde arbejdet fagligt i nærheden af emnet. Dernæst gentog sig den regel, at kom de end ind som lægmænd, så holdt de til dels op med at være det, når de kom i gang med arbejdet, fordi det mødte med et fagområde, og det må man have overblik over. Og endelig, og det er meget betænkeligt, har der vist sig en tendens til afgang af dette element i kommissionen. Selv om grunden kunne være mangel på tid, måtte det uundgåeligt have sin virkning på arbejdet. Fordi det nu ikke mindre end tidligere er nødvendigt, at lægfolket er med i sådant arbejde. I en liturgisk brydningstid som vor er det meget nødvendigt, at alle er med i arbejdet,

og farligt, hvis resultatet kommer som et diktat fra en eller anden instans, den være sig ministeriel eller demokratisk.

Som allerede berørt er en vanskelighed til stede i den trekant, som hedder: ministerium, bispekollegium og kommission. Ministeriet har formelt ansvaret for ændringer, indstiller til kgl. autorisation, giver visse retningslinjer for prøveordningerne, men kan ikke handle udenom de andre instanser. Bispekollegiet er i en ejendommelig situation, fordi det foranlediger og medvirker til, at kommissionerne bliver nedsat og sammensat, som de bliver; alligevel viser der sig i bispekollegiet tendens til at desavouere kommissionens forslag, stille ændringsforslag før og efter deres fremkomst. Det kan jo heller ikke på forhånd binde sig til en kommissions arbejdsresultat, fordi det har ansvaret for, at der opretholdes en vis orden og enhed på det liturgiske område i kirken. Bispekollegiet foranledigede i 1949 og ved nyudgave i 1955 »Vejledning i den danske Folkekirkes gudstjenesteordning«, og det udvirkede selv, at der i den samling kom til at stå autoriseret og uautoriseret stof mellem hinanden. I en vis forstand en gennemhulning af autorisationsbegrebet: i en biskoppelig bog stof, som strengt taget ikke må benyttes! Og så vågnede man op dagen efter Den Danske Salmebogs autorisation som vidner til, at en del stof i denne »Vejledning« var blevet autoriseret. Biskopperne er endvidere berettiget til at tillade mindre ændringer i liturgien, men skal selv bestemme, hvilke disse er. De er i en vis henseende selvstyrende indenfor deres eget stift, hvor de må tage hensyn til de enkelte menigheders og personers tarv og behov samtidig med, at de skal tage vare på helheden. De blev i sin tid folkevalgte, og de skal en dag overlade stolen til en anden. Måske er det bl. a. dette træk, der peger på det såkaldte »velordnede anarki«, som man har kaldt den måde, hvorpå folkekirken styres. Det var ikke altid nemt for de tre forskellige instanser. Men det kan vel ikke være anderledes, når der skal styres mellem skærene.

Sagen har imidlertid et lyspunkt: Det viser sig altid til sidst, at nok er de ivrigste med til at afstikke visse retningslinjer, men de får ikke deres vilje på alle punkter. En vis besindighed og holden sig til det traditionelle holder altid igen. Men det kan

og bør ikke udelukke muligheden for, at alle, der er engagerede i sagen og føler problemet på deres krop og sjæl søndag efter søndag, når de bruger salmebog, ritualbog og alterbog, og som når de mødes, røber, at de ser forskelligt på mange ting, skulle kunne mødes og tales frugtbart sammen. Og både før og efter denne samtale kan mødes til fælles gudstjeneste.

Skulle man i forbindelse med 50 års jubilæet i Dansk Kirkesang gøre status, må man nok konstatere, at sporene i vor kirkes gudstjeneste har trukket sig dybere, hvad fornyelsen af salmesangen angår, tekstligt og musikalsk, end hvad fornyelsen af liturgien angår. Dog hvad dette sidste angår, bør man fortroe sig til, at der altid har været mulighed for at komme videre, også gennem det, der ikke kom noget ud af. I hvert fald må det ønskes for kirken, at der altid vil være mennesker, der vil arbejde med kirkesangen i alle dens elementer, besjælet af den samme ånd, som Thomas Laub var det: i kærlighed til kirken og dens sang og med sans for og evne til at stræbe mod det største og bedste.

KORALBØGER OG KORALBOGSPROBLEMER SIDEN LAUB'S »DANSK KIRKESANG«

Af Jens Peter Larsen

Da Verden begyndte at komme i Lave igen omkring 1920, efter Afslutningen af første Verdenskrig, var der for den danske Kirke kommet to nye Træk ind i Billedet, som hver for sig maatte varsle en kommende Regulering af Kirkesangen og dens Problemer. Det ene var en direkte Følge af Krigen: Genforeningen med Nordslesvig, der maatte rejse Spørgsmaalet om en Udligning og Sammensmeltning af de to forskellige Kirkesangstraditioner nord og syd for den gamle Grænse. Det andet var helt uden Forbindelse med Krigen: Laubs Udgivelse af Samlingen »Dansk Kirkesang« i 1918, der meget snart blev et næsten obligat Supplement til den gængse Koralbog af Bielefeldt i Kirkerne, men som ved sin hele Karakter og Kvalitet samtidig maatte faa det noget luvslidte i den Bielefeldtske Tradition til at træde ret stærkt frem. Paa begge disse to Omraader skulde der dog en ikke helt kort Udvikling til, før Tiden var moden til, at der kunde ske en Realisering af den varslede Nyordning.

I Salmebogssagen besluttede man sig efter nogen Overvejelse til ikke straks at udarbejde en Enhedssalmebog, men i første Omgang at lave en speciel sønderjysk Salmebog, som betød en Tilnærmelse til den hidtidige danske Tradition. Den udkom 1926, og gav ikke Anledning til nogen ny Koralbog. I Aarene 1935-1947 kom saa en Række Forløbere for den nye Salmebog.

bog: Valgmenighedernes og Frimenighedernes grundtvigsk prægede »Salmer« (1935), et »Salmetillæg af 1938«, og tre Salmebogsforslag, det ene udarbejdet af et sønderjysk Udvalg (1943), det andet af det grundtvigske Salmebogsudvalg (1944), og det tredje af et midtjysk Konvent med Tilknytning til »Tidehvervsbevægelsen« (1947). Der var nu lagt op til den Salmebogsrevision, som maatte komme, og efter Krigen udarbejdedes saa »Den danske Salmebog« af et Udvalg med Repræsentanter for de forskellige Salmebogsforslag m. fl. Den kom først som Forslag 1951, og i endelig Udgave 1953, og efterfulgtes af »Den danske Koralbog« 1954.

Koralbogssituationen var i Mellemtiden blevet endnu lidt mere broget. Med Laubs »Dansk Kirkesang« havde man faaet en fremragende Samling, der dækkede en meget stor Del af Salmebogens Tekster, men ikke alle. Der var adskillige Tekster, Laub ansaa for at ligge saa langt fra, hvad der for ham stod som en egentlig Kirkesalme, at han – i sig selv logisk nok – ikke fandt det naturligt at bringe en kirkelig Melodi til dem. Men for Organisterne, der var tvunget til at skulle have en Melodi parat til alle Salmebogens Tekster, betød det, at man i en Del Tilfælde maatte nøjes med Bielefeldts Koralbog, hvor baade Melodirepertoire, Melodiformer og Harmoniseringer ofte kunde føles utilfredsstillende. Der laa heri en Tilskyndelse til at søge udarbejdet et Supplement, som kunde bringe en Del af det hos Laub savnede Melodistof i Former og Harmoniseringer, man bedre kunde finde sig til Rette med.

Men ogsaa andre Synspunkter gjorde sig gældende. Gennem 30–40 Aar havde Laub arbejdet med Kirkesangens Problemer. Han havde vundet en Position, og han havde udført et fremragende kunstnerisk Arbejde med Salmemelodierne, som maatte give ham en enestaaende Autoritet i disse Spørgsmaal. For den (dengang) ældre Generation af »Laubianere« gjaldt hans Værk som urørligt. At ville blot antyde Muligheden af en eventuelt kommende Revision var nogenlunde ensbetydende med Helligbrøde. Og under den stærke Fremmarch i 1920erne og 30erne var det naturligvis rigtigt, at det vilde have svækket Bevægelsens Slagkraft, hvis man ikke havde staaet sammen om »Dansk

Kirkesang's« Melodier og Melodiformer. Men før eller siden maatte alligevel det Spørgsmaal melde sig, om vi med denne Samling havde faaet et Koralbogsværk, som – bortset fra den lige omtalte Begrænsning med Hensyn til Melodier til visse Salmetekster – maatte betragtes som en saa at sige definitiv Løsning af Koralbogsproblemet.

Det var vel muligt at indse, at man ikke kunde regne alle Laubs egne Melodier som urørlige. Ingen stor Salmedigter eller Komponist har nogensinde formaaet at skabe lutter Vindertekster eller Vindermelodier. Her kunde man, i hvert Fald teoretisk, nok enes om, at Fremtiden maatte afgøre, hvad der vilde blive staaende, og hvor der til sin Tid maatte skaffes Afløsning. Men at Laubs Former af de ældre Melodier var de »historisk rigtige«, hvor det 18.-19. Aarhundredes Forfaldsformer endelig var afløst af de oprindelige Melodiformer, det var de gamle »Laubianere« fast forvisset om. Hvor kompliceret Spørgsmaalet om »Originalformer«, om »historisk rigtige« Former i Virkeligheden er, og hvor frit Laub i adskillige Tilfælde havde behandlet Melodierne, var der meget faa, der havde blot den mindste Anelse om. Den Polemik, der dengang, ofte ret ubehersket, blev ført mod »den laubske Bevægelse« var saa usaglig og saa følelsesbetonet, at den slet ikke kunde føre til nogen fornuftig Diskussion af disse Spørgsmaal.

Omkring 1930 blev Problemet om den absolutte Holdbarhed af Laubs Melodiredaktioner draget stærkere frem. Uden for den laubske Kreds var der nok kun en enkelt Mand, der var kyndig nok til at fremføre en virkelig saglig Kritik, Pastor S. Widding, der bl. a. i sin værdifulde Studie over den danske Reformationstids Messe, Tide- og Psalmesang (1933) gav en Liste over Melodier hos Laub, som på forskellig Maade var ændret mere eller mindre frit. Hans store Kyndighed som Salmeforsker modsvarede dog ikke rigtigt af en musikalsk Indlevelse i Stoffet. Naar han lejlighedsvis gik ud over den rent historiske Undersøgelse og optraadte som Melodirestaurator, var det vanskeligt at yde ham den samme Anerkendelse. Det er afgjort som Hymnolog, som Salmehistoriker (Melodihistoriker) han har ydet en fortjenstfuld Indsats; hans haandskrevne Materialsam-

ling på Det kgl. Bibliotek er stadigvæk et meget værdifuldt Hjælpemiddel ved Arbejdet med den danske Kirkesangs melodihistoriske Problemer. Men han har ikke direkte haft væsentlig Betydning for Udviklingen af Melodispørgsmaalet.

Her blev det afgørende, at man tog Spørgsmaalet om de laubske Melodiformers Bærekraft op til Undersøgelse i den laubske Inderkreds. I 1932 begyndte man i en lille Studiekreds af Præster og Organister et Gruppearbejde med Gennemgang af Salmebogens Melodiproblemer. Man havde for Øje baade at tage Stilling til de Melodispørgsmaal, Laub havde ladet ligge, fordi han fandt de paagældende Tekster underlødige, og at foretage en Undersøgelse af, hvordan de af Laub gengivne Melodiformer forholdt sig til de historisk givne Melodiformer; i hvilket Omfang Laub havde ændret, og med hvilken Begrundelse, hvis dette kunde fastslaaes. Resultatet af Udvalgets ret omfattende Arbejde blev Melodisamlingen »130 Melodier til Salmebog for Kirke og Hjem« (1936), der kom i en enstemmig Udgave ved J. P. Larsen, F. Viderø og M. Wöldike, og i harmoniseret Udgave ved M. Wöldike. I en kortfattet Kildefortegnelse og Kommentar (ved J. P. L. og F. V.) – ogsaa omfattende Dansk Kirkesang og dens Tillæg – blev der henvist til Laubs Forlæg og gjort Rede for Ændringer i yderst kortfattet Form. Denne Samling blev snart taget i Brug i vist de fleste Kirker, saa at man normalt regnede med tre faste Koralsamlinger, Bielefeldts Koralsbog, Laubs »Dansk Kirkesang« og, som den sidst tilkomne, »130 Melodier«, lejlighedsvis suppleret med Berggreens eller Barnekows Samlinger, som jo stadig fandtes i mange Kirker, eller maaske med Samlinger som »Hjemlandstoner« eller »De unges Sangbog«, hvor man havde Smag for det særlige Melodistof i saadanne Samlinger. Tiden var moden til en Fornyelse.

Den danske Koralsbog (1954) fik et betydningsfuldt Forspil. Det af Ministeriet nedsatte Salmebogsudvalg havde forstaaet, at de Melodihenvisninger, man havde i »Salmebog for Kirke og Hjem«, var utilfredsstillende (»Egen Melodi« osv.), og nedsatte derfor i 1949 et Underudvalg til at gennemdrøfte og stille Forslag om den kommende Salmebogs Melodihenvisninger. Foruden Medlemmer af det egentlige Salmebogsudvalg var der i

det en Repræsentant for Foreningen »Menighedssangene« og en for »Dansk Kirkesang«, J. P. Larsen, mens Wöldike var udpeget som Udvalgets Formand. I en lang Række Møder blev det fastlagt, hvilke Melodier der skulde tages i Betragtning i det hele taget, og hvilken eller hvilke, der i hvert enkelt Tilfælde skulde henvises til. For os, der stod foran at skulle udgive den nye Koralbog, var det et meget positivt Forarbejde. Vi maatte komme til den Opfattelse, at de Beslutninger, Udvalget havde truffet, var sket gennem en saa aaben og fair Drøftelse og med en saa alsidig Belysning af, hvad der maatte formodes at være gennemgaaende Melodibehov i den danske Kirke omkring Midten af det 20. Aarhundrede, at vi vilde gøre rigtigt i at lade Udvalgets Afgørelser bestemme Koralbogens Sammensætning, fremfor at foretage en ny, uafhængig Vurdering af Melodibehovet. Vi betragtede altsaa Melodivalget som afgjort, men havde nok at gøre med de to andre væsentlige Spørgsmaal: Melodiformer og Udsættelser.

»Den danske Koralbog« skulde i Realiteten sammenfatte Meloditraditioner fra fire Koralbøger: Bielefeldts, Dansk Kirkesang, 130 Melodier og den specielt sønderjyske, Prahl og Heinebuch's Koralbog, og blev derfor mere omfattende end nogen tidligere dansk Koralbog. Med den skulde det normale Melodibehov i Forbindelse med »Den danske Salmebog« være dækket. Alligevel maa her nævnes endnu en senere tilkommet Koralbog med en særlig Plads i Udviklingen af den danske Meloditradition, »Nordisk Koralbok« (1961).

Ved det nordiske Musikforsker møde i Stockholm-Uppsala i 1954 gjorde jeg Rede for Arbejdet med »Den danske Koralbog« og kom herved ind på det beklagelige i, at en lang Række lutherske Melodier blev sunget i ret forskellige Former i de nordiske Lande. Der blev ved Mødet vedtaget en Resolution, der førte denne Tanke videre, idet man opfordrede Mødets Leder til at søge nedsat et fælles-nordisk Udvalg, der skulle udarbejde »en grundlæggende Koralsamling, omfattende det centrale lutherske Melodirepertoire, der kan tjene som Udgangspunkt for fremtidige Publikationer i de enkelte nordiske Lande«. Ved paaskønnelsesværdigt Initiativ fra svensk Side lykke-

des det i Løbet af nogle faa Aar at realisere den skitserede Plan. »Nordisk Koralbok«, som er redigeret fortrinsvis af Henrik Glahn, er, som det vil fremgaa af det anførte, primært bestemt som en Basis-Samling. Den knytter sig ikke til nogen foreliggende Tekstsamling, men er bestemt af de i nordisk Koralltradition optagne Melodier, som søges bragt paa en fælles Formel, saavidt det er muligt. Dens Hovedproblem er altsaa ikke Valg af Melodier, men Fastlæggelse af Melodiformer. Og den sigter ikke mod en omgaaende Virkning, men mod en Langtids-Indsats; den ønsker at bidrage til, at de nordiske Landes Meloditraditioner i højere Grad end hidtil bøjes mod hinanden ved en bevidst Hensyntagen til Fællesskabet, i Stedet for mere eller mindre tilfældigt, men uvilket, at glide stadig længere bort fra hinanden. I hvilken Grad den herved ogsaa kommer til at pege paa mulige kommende Ændringer i den danske Koralbogstradition, skal vi komme tilbage til om lidt.

Som allerede betonet er der i Arbejdet med Koralbogsproblemer tre væsentlige Spørgsmaal at tage Stilling til: Valg af Melodier, Valg af Melodiformer, og Udsættelser. De gør sig ikke lige stærkt gældende i alle Tilfælde. Sommetider er det det ene, sommetider det andet, der træder særligt frem, men i den samlede Vurdering er det de tre Spørgsmaal, det kommer an paa. Jeg vil gerne prøve paa at belyse Udviklingen inden for det anførte Tidsrum ved at tage Stilling til de to første af disse tre Spørgsmaal; det tredie kan der maaske blive Lejlighed til at behandle i et senere Aarsskrift.

1. Melodivalg.

Gennem hele den lutherske Salmesangs Udviklingsforløb har der været to Tendenser, der traadte frem med skiftende Styrke: Tendensen til at bevare og videreføre en højt vurderet Tradition, og den (nærmest) modsatrettede Tendens til at skabe Fornyelse og derigennem at skabe Liv. Til en vis Grad kan disse to Tendenser mødes og forenes, men stort set maa det vist siges, at det enten er den ene eller den anden af dem, der bestemmer Helhedsindtrykket. Allerede i det 18. Aarhundrede havde der med Pietismen været en Bølge af nye Salmer og nye Melodier,

men denne Bølge havde inden Aarhundredets Udgang trukket sig stærkt tilbage og ladet den gamle Meloditradition faa Overtaget igen, omend i noget degenereret Form. Det 19. Aarhundrede bragte i Danmark en ny Bølge, Romancetraditionen, med den mærkelige Kombination af Grundtvigs dybt kirkeligt forankrede Salmer og Overfloden af »kirkelige Romancemelodier« af helt ukirkelig Afstamning og Karakter. To, eller om man vil fire, Koralbøger spejler denne særlige Tradition paa hver sin Vis: Berggreens og Barnekows Melodisamlinger til hhv. Roskilde Konvents Psalmebog og dens første Tillæg, samt Rungs til Vartovsangen og L. M. Lindemans til den norske Salmebog af Landstad. Bielefeldts Koraltog til Salmebog for Kirke og Hjem er en Sammenfatning af Indholdet i Berggreens og Barnekows Samlinger. Den peger umiskendeligt og stærkt tilbage til disse Samlinger, og viser klart sin Tendens deri, at ca. 70 % af Melodierne stammer fra det 19. Aarhundrede. Men skønt godt 200 af Melodierne repræsenterer det 19. Aarhundredes Tradition, er det dog kun et Mindretal af de faktisk foreliggende Melodier fra denne Periode, der er med. I de to Bind, der udgør Samlingen »Menighedens Melodier« (1914), er der et langt større Antal, men Samlingen er ogsaa kommet op paa godt 1300 Numre. Den bliver derved nærmere en Antologi eller et Melodileksikon, men ikke en praktisk anvendelig Koraltog som Bielefeldts, der da ogsaa blev den i alle Kirker anvendte Koraltog, nærværende i Baggrunden ved alt Koraltogsarbejde op til den danske Koraltog.

En kortfattet generel Oversigt over Fordelingen af Melodier fra de forskellige Perioder i de Koraltøger, vi her skal se paa, vil være nyttig som Udgangspunkt for de følgende Betragtninger. Jeg følger den kronologiske Melodioversigt i Den danske Koraltog S. 310-13, og giver for hver Gruppe Tallet af Melodier og den dertil svarende Procent af det samlede Melodital. Det maa dog stærkt betones, at visse af Tallene ikke er helt præcise. Det gælder navnlig Afgrænsningen mellem reformatoriske og før-reformatoriske Melodier, og det gælder Folkevisemelodier og andet gennem mundtlig Tradition overleveret Stof. Her vil det ofte bero paa et Skøn, hvilken Gruppe en

Melodi skal henføres til. Men det drejer sig om ret faa Melodier, og for Sammenligningen mellem de forskellige Koralbøger er Adskillelsen mellem reformatoriske og før-reformato- riske Melodier overhovedet ret betydningsløs.

	Biele- feldt	Dansk Kirke- sang	130 Melo- dier	Prahl og Heineb.	Den danske Koralbog	Nord. Koralbok
I (Før-reform.)	9 (3)	23 (11)	7 (5)	23 (8)	31 (7)	24 (25)
II (Reform.)	24 (8)	41 (20)	33 (25)	69 (23)	59 (13)	36 (37)
III (c. 1600)	12 (4)	25 (12)	3 (2)	22 (7)	28 (6)	15 (15)
IV (c. 1630-1700)	23 (8)	29 (14)	16 (12)	49 (16)	50 (11)	21 (21)
V (18. Aarh.)	21 (7)	8 (4)	18 (14)	46 (15)	38 (9)	2 (2)
VI (19. Aarh.)	206 (70)	6 (3)	28 (22)	89 (30)	135 (30)	
VII (»Kirkesan- gens Fornyelse«)			25 (19)		109 (24)	
(heraf Laub:)		73 (36)	[8 (6)]	1 (0)	[74 (17)]	

Hvad kan vi nu læse ud af denne Oversigt? Ja, det mest iøjne- springende bliver vel det allerede fremhævede, at det 19. Aar- hundredes Melodier havde en saa vældig Overvægt i Bielefeldts Koralbog som angivet af Procenttallet 70. Heroverfor staar til- sammen kun 15 % Melodier fra Tiden op til c. 1630 (Tredive- aarskrigens Overskæring af Reformationsaarhundredets Konti- nuitet i Meloditraditionen,) og andre 15 % fra det 17.-18. Aar- hundrede.

Laubs Kirkesangsreform var fremkaldt af Ønsket om at gen- give de lutherske Kernesalmer deres gamle Plads og at føre de ældre Melodier tilbage til bedre, mere levende rytmiske og melodiske Former i Stedet for Koraltaditionens Forfaldsfor- mer. Men den udviklede sig til ogsaa i høj Grad at dreje sig om at finde »Erstatningsmelodier« for de kirkelige Romancer. (Alt dette er kendt, og skal ikke gentages her.) Saadanne Erstatnings- melodier fandt han oprindeligt i ældre Melodier, der enten di- rekte kunde overføres til nye Tekster, eller som kunde tilpasses Versmaal, der ikke kunde findes en helt tilsvarende Melodi til. Disse tilpassede Melodier spiller en ret stor Rolle; de kan være ganske ubetydeligt ændrede (»Ak, Fader lad dit Ord og

Aand«) eller være saa stærkt ændrede, at der opstaar en i sin samlede Virkning ny Melodi («Du som gaar ud fra den levende Gud»). Men efterhaanden gik Laub i højere Grad over til selv at komponere nye Melodier til Erstatning for Romancemelodierne, især til Grundtvigs Tekster. Det 18. og 19. Aarhundredes Melodier er af Laub bevidst holdt omtrent helt ude, og udgør derfor tilsammen kun 7 % af det samlede Melodistof. Da Laub ikke havde nogen Forpligtelse til at dække alle Salmebogens Tekster, kunde han naturligvis selv afstikke sine Grænser.

Ved Udarbejdelsen af »130 Melodier« laa Sagen anderledes. Formaålet med denne Samling var jo netop at skaffe fuld Dækning for Salmebogens Tekster, ogsaa for dem, Laub havde ladet ligge. At søge fremskaffet en hel Række nye Melodier i laubsk »Kirkestil« til Tekster, som netop ikke kunde anses for udprægede Kirkesalmer, kunde ikke være rimeligt. En større Aabenhed – dog ikke en kritikløs Aabenhed – over for det 18.–19. Aarhundredes Melodistof maatte derfor blive en Nødvendighed. Naar man er klar over Samlingens Karakter af Supplement til »Dansk Kirkesang«, er det derfor egentlig mere paa-faldende, at der alligevel er 30 % før-reformatorsche og reformatorsche Melodier, end at der er 14 % Melodier fra det 18. og 22 % fra det 19. Aarhundrede. Det drejer sig ved de førstnævnte Melodier dels om nogle, hvor der er givet en fra »Dansk Kirkesang« afvigende Form («Af Dybsens Nød»), dels om nogle klassiske Melodier, som ikke var optaget i »Dansk Kirkesang« – men sommetider i Laubs tidligere Samlinger («Behold os, Herre, ved dit Ord»). Selv om der er en væsentlig større Andel af Melodier fra 19. Aarhundrede end hos Laub, er det absolutte Tal dog ret beskedent, 28 mod Bielefeldts 206! Det var jo stadigvæk kun et Tilbud til ligesindede, det drejede sig om, ikke en Samling til Brug for hele den danske Kirke. Vi kunde ud fra Samlingens Idé ikke, som Laub, lade Tekster helt ligge, men vi kunde lade Melodier ligge, når blot vi sørgede for at der altid var en Melodi, vi kunde henvise til. Hvor der behøvedes nye Melodier, gik vi stort set de samme to Veje som Laub: vi fandt ældre Melodier, der kunde bruges med eller uden Tilpasning, og vi fik fremskaffet nogle nye. Foruden 8 Melodier af Laub

(fra Tiden efter »Dansk Kirkesang«) optog vi 3 af Carl Nielsens Melodier – som Laub ikke havde taget med – og 14 andre, hvoriblandt 7 af Oluf Ring, der fungerede som vores »Huskomponist«, og en enkelt (tidligere komponeret) af Knud Jeppesen.

Det er Stedet her at indføje nogle Bemærkninger om den særlige sønderjyske Koralbog af Prahl og Heinebuch. Ganske vist er den af ældre Dato, idet den udkom 1895 – i enstemmig Udgave allerede 1892 – som Melodisamling til den nordslesvigske Salmebog. Men det var først ved Sammensmeltningen af sønderjysk og rigsdansk Salmesangstradition i Den danske Salmebog og Den danske Koralbog, at Prahl og Heinebuchs Samling kom til at øve væsentlig Indflydelse paa Udviklingen af den danske Koraltradition. Prahl og Heinebuchs Samling er interessant i flere Henseender. Først ved sin stærke Betoning af Reformationstidens Melodier, endnu mere fremtrædende end hos Laub. Og dernæst ved den ret store Mængde af Melodier fra 18. Aarhundrede, et Vidnesbyrd om den langtrækkende Virkning af Pontoppidans Salmebog og Pietismetraditionen i Sønderjylland. Endelig ved det betydelige Antal af Melodier fra 19. Aarhundrede, overvejende fra den danske Romancetradition, men ogsaa af tysk Afstamning (»Saa tag mig da ved Haanden«). Ved Udarbejdelsen af Den danske Koralbog var det især Pietismemelodierne, der maatte kræves respekteret som en særlig Tradition, da Reformationstidens Melodier allerede var stærkt fremme i Laubs »Dansk Kirkesang« og Romancerne mere end stærkt nok i Bielefeldts Koralbog.

Melodivalget i Den danske Koralbog er, som foran nævnt, ikke bestemt alene af de to Udgiveres Skøn, men fastsat gennem Samarbejde inden for Salmebogskommissionens Melodiudvalg. Det skulle derfor i større Grad give Udtryk for en bredere, almen Vurdering af Melodibehovet og den faktiske Meloditradition, end en Vurdering udelukkende fra Musikerside. Med de før anførte Tal (26 % Mel. til c. 1630, 20 % 17.–18. Aarh., 30 % 19. Aarh. og 24 % Laub og senere) maa der vist siges at være en ret naturlig Balance i Melodistoffet. Det siger sig selv, at en Sammenfatning af Melodistoffet fra Bielefeldt (som igen er en Sammenfatning af Berggreen og Barnekow), Dansk Kirke-

sang, »130 Melodier« og Prahl og Heinebuch ikke har kunnet tilvejebringes uden en vis Begrænsning. Men bortset fra det 19. Aarhundredes Melodier, som er repræsenteret med 206 i Bielefeldt, men »kun« med 135 i Den danske Koralbog, er Den danske Koralbog gennemgaaende rigere paa Stof end sine For-gængere i hver af de anførte Kategorier for sig; dog har Prahl og Heinebuch lidt flere rene Reformationstids-Melodier og 18. Aarh.-Melodier.

For den, der er interesseret i Salmesangens Udvikling, er Den danske Koralbog tjenlig som en Antologi, der virkelig er i Stand til at anskueliggøre de forskellige Stadier i denne Udvikling, langt fyldigere end nogen tidligere dansk Koralbog. Det gælder eksempelvis baade Kingos og Brorsons Salmer. En Række af de originale Melodier til Kingos Salmer fra hans Aandelige Sjungekor – der ikke, som Kingos Salmebog, benytter de gængse kirkelige Melodier – har først nu faaet Plads i en Koralbog, og det samme gælder en Del Melodier til Brorsons Salmer, mens andre, der fandtes i Breitendichs Koralbog, først er kommet igen nu efter næsten 200 Aars Forløb.

En Ting, som umiddelbart maaske kunde synes paafaldende, er det relativt meget beskedne Kontingent af nykomponerede Melodier. Forklaringen er jo umiddelbart nærliggende: det minimale Tilskud af nye Salmer i Den danske Salmebog. Der har praktisk talt ikke været Brug for nye Melodier til nye Salmer. De nykomponerede Melodier, der er i Koralbogen, er næsten alle »Afløsningsmelodier«, Melodier til Salmer (Sange), som har en i Forvejen kendt Melodi, som ikke burde være den eneste Mulighed. Naturligvis er det utaknemligt at komponere nye Melodier til »Jeg saa ham som Barn« eller »Jeg er fremmed, jeg er en Pilgrim«. Melodierne kan være saa fine det skal være; det er dog en næsten haabløs Opgave at skulle tage Kampen op med de indsungne (tør man sige:) Pop-Melodier.

Mod disse Melodier, kaldet de »kulørte Melodier«, blev der fra Organist-Side gjort stærke Indvendinger ved Koralbogens Fremkomst. Det er forstaaeligt nok, at man fandt, at de harmonerede daarligt med Udgivernes Indstilling til Kirkemusik. Det gør de stadigvæk! Men i Modsætning til, hvad der var Tilfældet

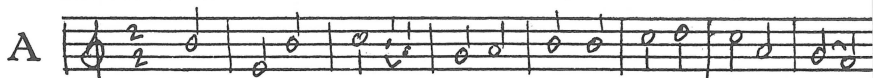
med »130 Melodier«, var vi her forpligtede over for hele Kirkens Behov, ikke blot over for dem, der havde samme Indstilling til Kirkemusikkens Problemer som vi. Naar det af Medlemmer af Salmebogskommissionens Melodiudvalg blev hævdet, at den paagældende Melodi var saa udbredt, at den ikke kunde forbigaaes, saa følte vi os bundet til at tage den, uanset vores personlige Indstilling. Man maa være taknemlig for, at der ikke blev stillet større Krav i denne Retning! Og hertil kommer den ikke uvæsentlige Betragtning, at man i de Kredse, hvor man ønskede de paagældende Melodier, let ville have kunnet skaffe andre Samlinger til Supplering af Den danske Koralbog, hvis vi havde udeladt dem. Organisten vilde saa risikere at skulle spille yderligere en Række andre »kulørte Melodier« fra den paagældende Samling, naar den var anskaffet til Brug i Kirken. Man kan beklage, at det var nødvendigt at medtage Melodier af denne Art overhovedet, men naar det var det, maa det siges, at det var billigt sluppet med de 15-16 Melodier, man vel med Rimelighed kan henregne til denne Kategori.

Tilbage staar Spørgsmaalet om Melodivalg i »Nordisk Koralbok«. Som allerede antydet, er der her ikke noget Spørgsmaal på Linie med, hvad der foreligger ved de andre Samlinger. For Indholdet af »Nordisk Koralbok« er direkte bestemt af, hvad der var fælles for alle de nordiske Kirker, eller i det mindste for 2 eller 3 af dem. Noget egentligt Melodivalg har der derfor ikke været Tale om. Det er det klassiske lutherske Melodirepertoire, det her drejer sig om, og der er ikke noget overraskende i, at der er 77 % Melodier fra Tiden til ca. 1630, 21 % fra Resten af 17. Aarh., og 2 % fra 18. Aarh. Det er ved Spørgsmaalet om Melodiformer, »Nordisk Koralbok« for Alvor kommer ind i Billedet.

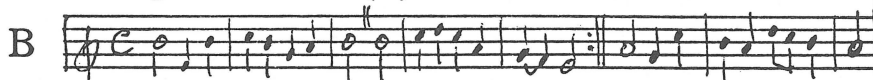
2. Melodiformer.

Det var Problemet om Melodiformer, der satte Laub i Gang med den Reform af Kirkesangen i Danmark, som i meget høj Grad har været bestemmende for hele den følgende Udvikling. Udgangspunktet for hans Arbejde var Tanken om en Restaurering af den lutherske Meloditradition, en Genindførelse af

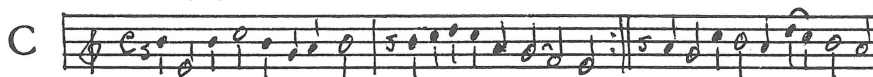
Bielefeldt 1901

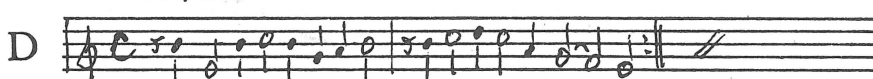
Prahl og Heinebuch 1892(95)

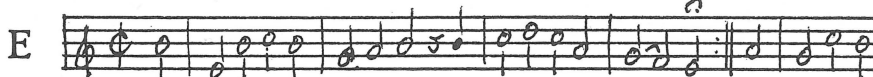
Laub 1887(90)

Laub 1902/1918

130 Melodier, 1936

Den danske Koralbog 1954

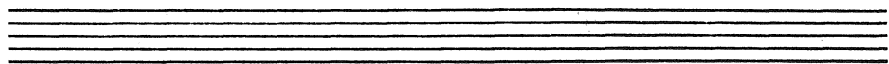
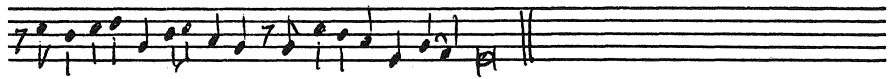
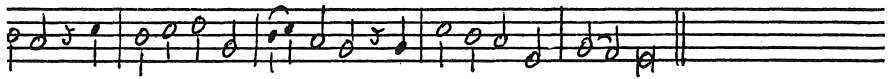
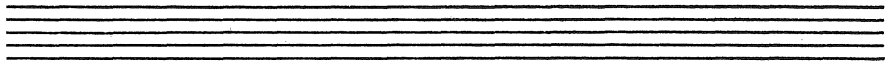
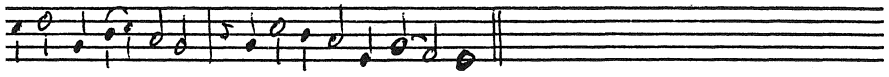
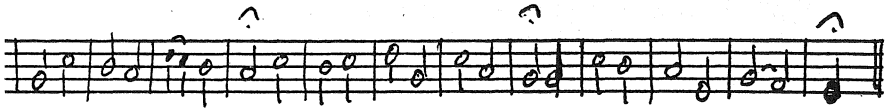
Nordisk Koralbok 1961

5. Linje oprindelig (J. Walter 1524)

Af Dybsens Nød. Se Tekst Side 100-101.

de oprindelige, rytmisk levende Former i Stedet for de rytmisk udjævnede, og ofte tillige melodisk degenererede »Koralformer« af Melodierne. Det ligger nær at se det som en Parallel til Grundtvigs Genfremstilling af de gamle Salmer efter deres Mishandling i Evangelisk-kristelig Salmebog. I begge Tilfælde lykkedes den centrale Bestræbelse: de gamle Salmer og de gamle Salmemelodier blev bragt til Ære og Værdighed igen. I begge Tilfælde skete det med en suveræn Beherskelse af den stillede Opgave, en Forstaaelse for dens Problemer, som kun var Enerens Sag, og som ofte maatte støde paa Uforstand og Modstand hos dem, der ikke var »kaldede«. Med Suveræniteten kunde dog ogsaa følge en Tendens til sommetider at gaa lidt videre i Retning af egne Intentioner end helt forsvarligt. Det har givet Salmebogsudgivere og Koralbogsudgivere Problemer, som ikke er helt overvundet endnu.

Naar der kunde ske en vis subjektiv Farvning af de genfremstillede gamle Salmer eller gamle Melodier, hang det sammen med det enkle Faktum, at der i mange Tilfælde maatte ske en Tillempning, ofte ubetydelig, i andre Tilfælde noget mere indgribende, hvis Salmen eller Melodien igen skulde blive tjenlig til almindeligt Brug. For Salmernes Vedkommende er det let at pege paa Træk som den undertiden ret ubehjælpomme metriske Form eller sproglige Udtryk, som enten slet ikke forstaaes længere, eller som virker for udpræget gammeldags. Men idet man opgiver at fastholde den uændrede Gengivelse som Princip, kommer naturligvis Omfanget af, hvad der bør ændres, til at bero paa et Skøn. For Grundtvigs Vedkommende kan det række fra ganske smaa Ændringer til fuldstændige Omskrivninger eller reelt Nydigtning (»Julen har Englelyd«). En Række af vore bedste Salmer er blevet til paa den Maade, og ingen vilde drømme om at ønske dem anderledes. Men i andre Tilfælde er der Tale om Ændringer, der er upaakrævede eller gaar for vidt, og her har man i nyere Tid rettet en Del tilbage med fuld Berettigelse.

Laubs Arbejde med Salmemelodierne havde en anden Baggrund. Han havde ikke haft Grundtvigs personlige Oplevelse af, hvordan »de gamle Salmer« var blevet erstattet af noget

langt ringere, omend angiveligt mere »tidssvarende«, da Kingos Salmebog maatte vige for Evangelisk-kristelig Salmebog. Den Melodiudvikling, som havde ført til Dobbeltstillingen: Koral og Romance, var en Realitet allerede med Berggreens Koralbog fra 1853, omkring Laubs Fødsel. Romancetraditionen fik ganske vist først sit mest markante Udtryk med Barnekows Koralbog 1878, da Laub var naaet til Organistvikar-Stadiet, men den havde længe været stærkt fremme. Af den lutherske Melodi-tradition i de oprindelige Former var der ikke ringeste Spor i den Kirkesang, Laub voksede op med. Inspirationen til at søge den genoplivet kunde ikke komme fra en tilsvarende personlig Oplevelse som Grundtvigs, men maatte hentes udefra, fra de Fornylselsbestræbelser, som havde gjort sig gældende i Tyskland, og som havde sat sig Spor dels i Forskning og Udgivelser (Winterfeld, Tucher) dels i praktisk Arbejde, især i den bayerske Kirke. I Laubs Publikationer fra hans tidlige Aar er Titler som »Luthersk Kirkesang«, »Salmemelodier i Kirkestil«, »80 rytmiske Koraler« karakteristiske ved deres Betoning dels af det historiske Grundlag, dels af Bevidstheden om en bestemt »kirkelig Stil«, og dels af det mest haandgribelige Kendetegn paa denne Stil: den rytmiske Koral modsat den hidtil praktiserede »stive« Koral.

I Laubs »Kirkestil«-Begreb indgik især tre Momenter: det rytmiske, det tonale, og Udsættelsen. Meget generelt udtrykt kan man om Laubs Opfattelse af det rytmiske vel sige, at han var tilbøjelig til, i sin Kamp mod den stive Korals isometriske Grundprincip at anse isometrisk Formning i det hele taget for uønsket og om muligt erstatte den, ogsaa hvor den var original (»Hvad kan os komme til for Nød«), med en eller anden Form for rytmisk Afveksling. Det kunde være blot almindelig Tre-takt, men hvis der kunde indføres et Moment af »skiftende Rytme«, var det endnu bedre, idet man paa den Tid var tilbøjelig til at anse dette Træk for særlig typisk for den ægte »Kirkestil«. Et Par andre Rytmetyper, som Laub nærede en vis Forkærlighed for, var dels den for reformerte Melodier og senere for Crüger karakteristiske Skiften mellem Halvnodes- og Fjerdedelsbevægelse (»Søndag Morgen fra de Døde«), dels den

polonæseagtige Tretakt med to Fjerdedele efterfulgt af to Halvnoder (»O hjertekære Jesus Krist«).

Laubs Opfattelse af det tonale Moment var præget af en Tendens til at fastholde som »kirkeligt« først og fremmest, hvad der var præget af Kirketonearterne, dorisk, frygisk osv. (Ogsaa i Folkeviserne mente han at maatte lægge særlig Vægt paa kirketonale Træk). Et Par Gange ser vi ham gennemføre en kirketonal Afslutning, som er vanskelig at forsvare ud fra det foreliggende (D.K. 38 og 138). Men naturligvis er der ogsaa mange Melodier hos Laub, der ikke kan henføres til Kirketonearterne, men er Dur eller Moll i mere eller mindre klar Udprægning. I Moll-Melodierne kan der forekomme en Tendens til at undertrykke Ledetonevirkninger (»I Jesu Navn«). Et Punkt, hvor den kirketonale Opfattelse slaar igennem, er Noteringen af de faste Fortegn, der undertiden kan virke vel pædagogisk betonedede.

Det tredie væsentlige Træk i Laubs Opfattelse af Kirkestil var Udsættelsesstilen, der bygger paa den saakaldte »Kantionalstil« fra omkring 1600 (Hassler, Prätorius osv.). Men den maa vi lade ligge ved denne Lejlighed.

Naar der her er gjort Rede for nogle fremtrædende Træk i Laubs Forstaaelse af »Kirkestil«, Træk, som vi nu er tilbøjelige til i nogen Grad at anse for præget af en lovlig ensidig Opfattelse, saa er det rimeligt at tilføje, at det er ret begrænset, hvad der ved Betragtningen af Laubs Melodiformer direkte kan føres tilbage til, hvad man kunde kalde teoretiske Fordomme. Det var ikke saadan, at Laub i Almindelighed vilkaarligt indførte Rytme- og Tonalitetsændringer efter sit eget Hovede, men mere saadan, at hans Opfattelse af disse Ting spillede ind i hans Overvejelser ved Gengivelsen af den enkelte Melodi. Og her maa vi fremhæve en Forskel mellem Tilbageføring af Tekster og Melodier til gammel eller oprindelig Form.

For Salmeteksterne er der oftest en Originalform, som gennem Aarhundreder er gaaet helt eller praktisk talt helt uændret gennem Salmebøgerne, indtil Forfaldet for Alvor satte ind sidst i 18. Aarhundrede. Naar man vil gaa tilbage, kender man for de fleste Teksters Vedkommende denne Originalform og kan

afgøre, om den skal gengives uændret, eller om man af den ene eller den anden Grund vil foretage en eller flere Ændringer. Men for Melodierne er det anderledes. De synges af Menigheden ikke, som Teksterne, efter en Bog, men efter en tillært Tradition, og følger vi en Melodi gennem nogle Generationer eller Aarhundreder, vil vi se, hvordan Traditionen stadig skifter. For de ældre Melodier har vi sjældent en fastslaaet Originalform. Vi har nok en »ældste Kilde«, men i to Kilder med faa Aar imellem kan Melodien forekomme i to Varianter, uden at det kan siges sikkert, hvilken der maa anses for den »originale«. Og det kan ligesaavel tænkes, at vi har en Melodi fra Reformationstiden, som findes i skiftende Former, indtil den maaske omkring 1600 naar til en Version, der bliver nogenlunde fastslaaet, og som tydeligt nok danner Udgangspunkt for den kommende Udvikling.

For Laub, som for hans tyske Forgængere, maa det her omtalte Forhold, at Melodierne i saa høj Grad antog forskellige Former, at de ikke var bundet til en »Originalform«, have virket næsten som en Opfordring til selv at være med i Legen, selv at fastsætte sin egen Form under Hensyn til, men uden at være bundet af den oprindelige eller de ældste Versioner af den enkelte Melodi. En mere eller mindre bevidst Opfattelse af denne Art maa vist ses som den naturlige Forklaring paa den ikke helt lille Frihed i Udformningen af Detailler, vi finder i en Del af Laubs Melodigengivelser. Han kunde selv udtrykke det saadan: »For den, der har Aanden, gælder Loven ikke! Der er ved disse Detailændringer ofte kun Tale om helt ubetydelige Indgreb: Forkortelse eller Forlængelse af en Note, en enkelt melodisk Ændring el. lign. Men i andre Tilfælde gaar Ændringerne videre: Omformning af en hel Linie, Gennemførelse af en bestemt rytmisk Figur osv. Et særligt Forhold spiller her ofte ind. Hvor det ikke har været muligt for Laub at finde en Melodi, der helt kunde passe til det paagældende Versmaal, har han tilpasset en af et andet Versmaal gennem Udvidelse eller Beskæring og melodisk Omdannelse. Klare Eksempler herpaa er »Denne er Dagen« (med en indskudt Linie) og »Giv mig Gud en Salmelunge« (udvidet fra 4- til 6-liniet). (Jf. hertil

Hamburgers og min Drøftelse af Spørgsmålet om Laubs Melodiredaktioner i Dansk Kirkesangs Aarsskrift 1945/46).

Naar Laub kunde udfolde sig forholdsvis frit, hænger det ogsaa sammen med, at han i saa høj Grad var overladt til sig selv. I Organistkredse betragtedes han længe som en Mand med en fiks Idé, som man ikke behøvede at tage helt alvorligt. Først i sine senere Aar kunde han regne med voksende Tilslutning. En jævnbyrdig Konkurrent eller Kollega, der kunde have skabt Mulighed for en Dialog, en sagkyndig Diskussion, oplevede han ikke. Modspillet var for svagt. Og den laubske Kreds selv, efter 1922 samlet i Samfundet »Dansk Kirkesang«, var naturligt nok længe mere optaget af at skaffe Melodierne Udbredelse, end af at skabe nye Melodiproblemer.

Da vi i 1932 begyndte det Studiekreds-Arbejde, der førte til »130 Melodier«, var der utvivlsomt adskillige »Gammel-Laubianere«, der ansaa det for rent ud anmassende af os at ville undersøge de laubske Melodiformers Gyldighed. Men selv om vi var helt klar over Kvaliteten af Laubs Arbejde, fandt vi det dog paakrævet efter Evne at gaa til Bunds i Spørgsmaalet om Melodiformerne i Stedet for helt at give os ind under Laubs Autoritet. Omkring ved denne Tid begyndte ogsaa en Strøm af tyske Udgaver af Kirkemusik fra Bärenreiter-Verlag og andre Forlag at finde Vej til Danmark, og vi kunde ikke undgaa i disse Udgaver at blive stillet over for Former af de klassiske lutherske Melodier, der var forskellige fra Laubs. Og her blev vi saa nødt til at overveje, hvad der skulde have mest Vægt, Hensynet 1) til det historisk givne, »Originalformen« eller en tilsvarende klassisk ældre Form, 2) til den af Laub genfremstillede Form, ofte med smaa, men mærkbare Ændringer eller Forbedringer, eller 3) til den i tyske Udgaver med tilsvarende Sigte fremherskende Form.

Det er næppe vanskeligt at forstaa, at vi maatte anse det for rigtigt kun at foreslaa en fra Laubs Dansk Kirkesang afvigende Form af en Melodi, saafremt vi fandt Laubs Indgreb for omfattende og ikke tilstrækkeligt begrundede. Der maatte naturligvis tages Hensyn til, at Samlingen Dansk Kirkesang kun havde haft c. 15 Aar at gøre sig gældende i. Selv om Laubs æl-

dre Samlinger gik væsentligt længere tilbage, saa var det først med Dansk Kirkesang, der var givet Mulighed for, at Organister og Kirkekor kunde have det fornødne Nodemateriale, saa Melodier fra denne Samling kunde bruges paa Linie med Melodierne fra de ældre Koralbøger. Vi var endnu i saa høj Grad paa et Pionerstadium, at en Forvirring af Begreberne med Smaakorrektioner, der ikke kunde anses for afgørende væsentlige, vilde have været uforsvarlig.

Gennemgaar man »130 Melodier«, vil det ses, at der er 18 Melodier, der ogsaa findes i »Dansk Kirkesang«, men som vi bringer i en anden Melodiform. Prøver man at gøre sig Rede for, hvorfor det i hvert enkelt Tilfælde har været anset for rimeligt at foreslaa en ændret Form, kommer vi til lidt forskellige Begrundelser. Jeg tror, vi stort set kan regne med to Hovedaarsager: 1) den af Laub anvendte Rytmisering af Melodien maa forekomme lovlige subjektiv, uden tilstrækkelig Begrundelse i ældre Kilder, i nogen Grad Udtryk for den før omtalte Tendens til at favorisere den rytmiske Afveksling efter Mønstre fra bestemte Taktordnings-Modeller; 2) den af Laub valgte Melodiform staar over for en saa stærk Tradition, at Nyformningen venteligt vilde have saa svært ved at slaa igennem, at en mere traditionel Melodiform – i hvert Fald i Øjeblikket – maatte anses for ønskelig. Til den første Kategori maa regnes Melodierne nr. 1 [D.K. Nr. 1] (Af Dybsens Nød), 43 [73] (Hvad kan os komme til for Nød), 61 [95] (Jesus er mit Liv i Live), 66 [100] (Kom Helligaand, Gud Herre from), 84 [125] (Nu bede vi den Helligaand), 86 [165] (Nu rinder Solen op), 93 [135] (O Gud, Fornuften fatter ej), 96 [139] (O hjertekære Jesus Krist), 98 [141] (O lad din Aand nu med os være), og 126 [183] (Vi tro, vi alle tro paa Gud). Til den anden maa regnes Nr. 19 [24] (Den yndigste Rose), 38 [59] (Guds Søn kom ned fra Himmerig), 90 [129] (Nu takker alle Gud), 115 [173] (Til dig alene, Herre Krist), og 127 [186a] (Vor Gud han er saa fast en Borg). Hertil kommer et Par Melodier, der ikke rigtigt kan henføres til en af de to Hovedgrupper. Nr. 14 [D.K. 17] (Den lyse Dag) har vi i Overensstemmelse med en Tradition fra Schiørrings Koralborg i tredelt Takt, mens Laub har den i lige

Takt som hos Kingo. Nr. 50 [D.K. 82] (I Døden Jesus blunded) har vi i en kun ubetydeligt afvigende (gammel) Form, hvor sidste Linie undgaar endnu en Gang at gaa til Toptonen c, men nøjes med b som Kulmination, hvad der maa synes en god Variant. Endelig Nr. 51 [D.K. 84] (I Jesu Navn) har vi i en Form, der rytmisk er meget nær som Laubs, men hvor vi har foretrukket at lade Originalens Mollpræg faa Lov til at gøre sig naturligt gældende, jf. Begyndelsens as-g-f-e, som hos Laub hedder as-g-f-es. Men disse særskilt anførte Tilfælde er mindre væsentlige.

Det er de to først anførte Arter af Melodivarianter, der er afgørende. Den sidstnævnte af de to Grupper af Melodier er Udtryk for et overvejende praktisk Synspunkt: til denne Melodiform er Menigheden (endnu) ikke moden; en traditionel Melodiforms Udbredelse gør Indførelsen af en anden Version vanskeligere, end hvor det drejer sig om en helt ny, ukendt Melodi. Den første Gruppe omfatter derimod de Melodier, hvor det er en rent musikalsk Vurdering, det drejer sig om, de i alt kun 10 Melodier, hvor vi fandt, at Laubs Melodiform ikke er tilstrækkeligt begrundet i selve Overleveringen, men Udtryk for en vis Subjektivisme. Det er et ringe Tal i Forhold til de c. 125 Melodier i Dansk Kirkesang, hvor Laub enten bringer den uændrede Originalform eller en paa Traditionen støttet Form, eller – som i saa mange Tilfælde – en Melodiform, der gennem smaa Indgreb synes at have vundet i melodisk Fasthed, saa den føles naturligere og mere sangbar.

Man kan vist resumere Resultatet af vores meget nyttige Gennemgang af Salmemelodispørgsmaalet omtrent saadan: I de anførte faa Tilfælde maatte vi finde en Revision af Laubs Melodiformer ønskelig, men ved de fleste af Laubs Melodiredaktioner maatte vi anse hans Ændringer for berettigede, og for Størstedelen som afgjorte Forbedringer. Hertil maatte ogsaa regnes de fleste af hans »Tilpasningsmelodier«, hvor han omdannede en foreliggende Melodi til at kunne tjene som Melodi til et andet Versmaal, som i »Du, som gaar ud fra den levende Gud« eller »Giv mig, Gud, en Salmetunge«. Vi kan vel siges at have udtrykt det paa to Maader, dels derved, at vi i de aller-

fleste Tilfælde ikke foreslog andre Melodiformer, men indirekte ogsaa derved, at vi i vores egen Redaktion af Melodier i det store og hele gik ud fra de samme Principper som Laub, baade med Hensyn til smaa Detailændringer og i Henseende til »Tilpasningsmelodier«. Dog er der i »130 Melodier« nok en stærkere Tendens til rytmisk Forenkling end hos Laub. I et Par Tilfælde har vi gennemført Tretakt, hvor Originalen (ældste kendte Form) har lige Takt, men senere Kilder har Tretakt. Det gælder »Den lyse Dag« og »Vaagn op min Sjæl«, der begge i væsentlig Grad følger Melodiformen i Schiørrings Koralbog. Kun til »Jeg ved en Urt« er der ikke noget direkte Forbillede, men det lader sig næppe bestride at Tretakten – som ved »Den lyse Dag« – er bedst egnet til at bære den folkeviseagtigt frie Formning af Teksten.

Der er næppe Grund til at gaa ind paa Spørgsmaalet om Melodiformer i Prahl og Heinebuch i Almindelighed. Kun ved de Melodier, der er gaaet direkte over i Den danske Koralbog fra Prahl og Heinebuch, er der fulgt visse Problemer med, som f. Eks. ved de to til »Jesus, min Drot« og »Jesus, mit Liv«. Men en Redegørelse for Forholdene iøvrigt vedrørende Melodiformer i Prahl og Heinebuch kan ikke siges at høre hjemme i denne Sammenhæng.

Vender vi os nu til »Den danske Koralbog« med dens 450 Melodier, kunde man nok vente, at Problemet om Melodiformer maatte være væsentligt mere omfattende end ved »130 Melodier«, men det er ikke Tilfældet. Den danske Koralbog er jo først og fremmest en Sammenfatning af Stoffet fra fire Samlinger, og har i høj Grad været bundet af Hensynet til at skulle tjene som »almindelig« Melodisamling, ikke som en Samling for »Kendere«. Ikke bare Melodivalget – som nævnt i det foregaaende – men ogsaa Melodiformerne har maattet bestemmes ud fra dette Hensyn. I meget stor Udstrækning har man fulgt de Melodiformer, der forelaa i de tilgrundliggende Samlinger. Selv om en Række af Melodierne findes i 2–3, undertiden i alle 4 Samlinger, er det som Regel ret klart, hvilken af dem der er fulgt. Man kan regne nogenlunde med følgende Tal: Ca. 140 Melodier overtager Traditionen fra Bielefeldt (og dens Forgæn-

gere Berggreen og Barnekow); ca. 170 følger Dansk Kirkesang og dens Tillæg, heraf 74 Laubs egne Melodier; ca. 50-60 fører Melodiformer fra »130 Melodier« videre; ca. 20-25 viderefører Melodier og Melodiformer fra Prahl og Heinebuch; og endelig er der ca. 60-70 nyindførte Melodier, Melodier, som ikke findes i nogen af de nævnte fire Samlinger, selv om nogle af dem har været optaget i »Menighedens Melodier«, i »Folkehøjskolen Melodibog« eller i forskellige mindre Samlinger.

Naar Melodierne i saa stor Udstrækning bringes i Former, der svarer til dem i tidligere Samlinger, har det flere Grunde. Dels den allerede anførte, at Samlingens Formaal er at søge at forene, sammensmelte 3-4 forskellige Traditioner, ikke – som ved »130 Melodier« – at sætte Problemet om Melodiformer i Forgrunden. Dels den nærliggende, at vi jo netop ved Udarbejdelsen af »130 Melodier« havde haft Lejlighed til at gennemarbejde alle Spørgsmaal om Melodiformerne i »Dansk Kirkesang« og fremsætte Forslag til nye Løsninger, hvor vi fandt det paakrævet, og at bringe supplerende Melodier. Det maatte paa- byde en vis Tilbageholdenhed, under Hensyn til, at nye Melodier tilegnes langsomt, og at særlig Ændringer i en kendt Melodi ofte er sværere at faa lært end en helt ny Melodi.

Gaar man Koralbogen igennem, vil man alligevel finde en Del Ændringer i Melodierne. De er dog gennemgaaende ret upaafaldende, og mange af dem tjener klart det Formaal at nærme den melodiske Formning endnu lidt mere til Originalen. Kun lejlighedsvis er der Tale om en mere omfattende Nyformning af en Melodi som ved »Far, Verden, far vel« eller »Gladelig vil vi Halleluja kvæde«. Ofte drejer det sig kun om ændrede Optaktværdier, om let ændrede rytmiske Vendinger (Synkoper!) eller om en enkelt Tone, der er forandret.

Efter »Den danske Koralbog« følger saa »Nordisk Koralbok«, og her er det igen Spørgsmaalet om Melodiformer, der er sat paa Dagsordenen. Og Situationen er ny, anderledes end ved de andre Samlinger, vi har omtalt. Vi kunde ikke længere nøjes med at se paa vores egne Problemer: Afbalanceringen af de forskellige Meloditraditioner, vi har gjort Rede for, Afvejningen af Hensyn til 19. Aarhundredes Tradition, til Laubs Ind-

sats, til den sønderjyske Tradition, og alt sammen paa den ene Side konfronteret med Kravet om Respekt for den oprindelige Form af en Melodi, paa den anden Side med Kravet om rimelig Hensyntagen til en langsomt skridende Kontinuitet i Melodiuudviklingen af Hensyn til Menighedernes begrænsede Evne og Vilje til at godtage Ændringer i det tilegnede Melodirepertoire. Idet vi lagde ved Siden af hinanden forskellige Former af en Melodi fra dansk, norsk, svensk, finsk og finsk-svensk Tradition, drejede det sig ikke længere om det enkelte Lands indre Problemer, men primært om to Ting: om der kunde findes Grundlag for en fælles-nordisk Melodiform, og om en saadan Melodiform var i rimelig Overensstemmelse med den originale eller »klassiske« Form af Melodien.

Paa en Maade kan man vist sige, at der kom endnu et ret afgørende Moment ind i Billedet: Hensynet til en fællesluthersk Tradition. Fra at have et begrænset økumenisk – skandinavisk – Sigte fik Arbejdet i voksende Grad et videre økumenisk – fælles-luthersk – Sigte. Det havde nok en dobbelt Begrundelse. Dels laa det naturligtvis i sig selv nær at drage Linien, der fra det enkelte Land førte til det skandinaviske Omraade, endnu et Stykke længere ud, til det samlede lutherske Omraade. Vilde man prøve at naa til større Enhed i Syngemaade inden for Norden, var det rimeligt at spørge, om man derved ogsaa nærmede sig til, eller maaske fjernede sig fra, Syngemaaden i andre lutherske Lande, specielt Tyskland. Men dels var der ogsaa en Forskel i Udgangspunkt mellem Sverige og Finland paa den ene, og Danmark og Norge paa den anden Side. I den svensk-finske Lejr havde man først i nyere Tid begyndt at arbejde med disse Problemer for Alvor. Man havde ikke – som vi og tildels Norge – faaet en lokal Tradition for Melodirestauring, der havde sat sig mere eller mindre fast paa Forhaand. I højere Grad end hos os kunde man betragte Spørgsmaalet om en Genindførelse af det klassiske lutherske Melodirepertoire som en Fornyelse, hvor man stod frit til at vælge den Form, man vilde gaa ind for, mens vi kunde have den Vanskelighed, at vi gennem Laub vel havde faaet en Fornyelse meget tidligere, men at visse af de Former, der nu var sunget ind, var lidt ander-

ledes end de Melodiformer, man uden dette tidligere Stadium af Melodiformyelse vilde være naaet til. For os maatte Problemet altsaa blive at prøve at finde os til Rette med (oftest smaa) Ændringer i Melodiformer, der set fra et dansk Synspunkt ikke absolut behøvede at ændres, mens man fra svensk Side vel omvendt lod visse Melodier blive staaende, som vi havde dem sunget ind i Danmark, selv om man for egen Regning maaske vilde have foretrukket mindre Korrektioner.

En Sammenligning af Formerne i Nordisk Koralbok og i Den danske Koralbog giver følgende Resultat: af 98 Melodier i Nordisk Koralbok finder vi de 86 i Den danske Koralbog. Af disse 86 Melodier er 46 helt uændrede, mens 16 er saa lidt ændret – en længere Optaktsnode, en Punktering el. lign. –, at de i Praksis ikke vil byde nogen Vanskelighed. Af de resterende 24, der er noget stærkere ændret, er 14 optaget i en Form, der stemmer overens med Formerne i den tyske Samling »Evangeliſches Kirchengesangbuch«, som har været anvendt i Arbejdet paa Linje med de nordiske Melodisamlinger.

For at anskueliggøre den Udvikling, der har fundet Sted i Melodispørgsmaalet i den Periode, vi her har undersøgt, vil jeg gerne til Slut give et enkelt Eksempel. Vi kan se paa »Af Dybsens Nød«, som den tager sig ud i de Koralsamlinger, vi har gennemgået. (Tavle Side 88–89).

Den oprindelige Form af Melodien er som Eks. G (Nordisk Koralbok), kun med 5. Linie som anført i separat Eksempel G₁. Bielefeldts Koralbog, Eks. A, havde den i den traditionelle isometriske Koralform, den fik allerede i Schiørrings Koralbog 1781. I Prahl og Heinebuchs Samling, Eks. B, er den gengivet i en Form, man finder i flere nyere tyske Samlinger, hvor man har skabt en vis Afveksling ved – i Lighed med, hvad man kan træffe i forskellige ældre Melodier – at sætte en længere Begyndelses- og Slutnode i hver Linie op mod halvt saa lange mellemliggende Nodeværdier. Laub skaber Afveksling paa en anden Maade, ved at gennemføre »skiftende Rytme« i hver Linie for sig, i hans første Redaktion, Eks. C, med 2. Linie yderligere kontrasterende, men fra Udgaven 1902, Eks. D, helt konsekvent gennemført. I »130 Melodier« og overensstemmen-

de hermed i Den danske Koralbog, Eks. E og F, har vi nærmet Melodiformen stærkt til Originalformen, kun med to Afvigelser: Synkopevirkningen i 5. Linie er udjævnet (som i næsten alle andre nyere Former), og den dobbelt lange Optakt i L. 1 og 3 er reduceret og den korte i L. 5 øget til samme Værdi som de følgende Noder, saa der bliver en lidt enklere rytmisk Balance. I Nordisk Koralbok, Eks. G, er (ligesom i »Evangelisches Kirchengesangbuch«) Melodien rykket endnu et Skridt nærmere til Originalformen, idet Optakterne er helt som i denne, saa Udjævningen af Synkopen i Linie 5 bliver den eneste Afvigelse fra den oprindelige rytmiske Formning.

I den Udvikling, der er angivet gennem de her anførte Eksempler, indgaar forskellige Tendenser og Motiver. Vi har betonet Ønsket om at skabe rytmisk Afveksling for at bryde den »stive« Korals Monotoni. Men det er ikke blot den manglende Afveksling, men ogsaa det langsomme Tempo i den traditionelle Udførelse af Koralen, der har givet Anledning til Reaktionen. Baade Formen hos Prahl og Heinebuch og Laubs Former maa nødvendigvis føre et hurtigere Tempo med sig. Men bagved den rent musikalsk begrundede Tendens ligger jo endelig den historiske Begrundelse, som har spillet en stor Rolle i Litteraturen om Kirkesangsreformen som det egentlige Udgangspunkt for Reformen. Og dermed er vi tilbage ved et Problem, som vi allerede har været inde paa.

Laub kunde i sine Melodirekonstruktioner handle med relativ Frihed, som den, der ene Mand rejste og gennemførte Sagen om den klassiske lutherske Kirkesangs Fornyelse. Men allerede i Forbindelse med det Studiekredsarbejde, der gik forud for Udgivelsen af »130 Melodier«, var det et af Arbejdets Hovedformaal at søge klarlagt, i hvor høj Grad Laub havde handlet friere end foreneligt med Hensynet til det historisk givne, om og i hvilket Omfang man kunde have Ret til at tale om Konstruktion i Stedet for Rekonstruktion (som vel i det foreliggende Tilfælde med »Af Dybsens Nød«). Som allerede fortalt var det et meget beskedent Antal Melodier, der efter vort Skøn var be-

handlet saa frit, at vi fandt det rigtigt at bringe en Form, der var nærmere ved den originale. I en Del andre Tilfælde kunde der nok forekomme mindre Indgreb, som vi maaske ikke vilde have gjort, hvis vi havde haft at gøre med Melodier, vi kunde redigere frit. Men det siger sig selv, at Hensynet til en stærk og voksende Udbredelse af Melodierne i Laubs Form maatte veje til. Og hertil kommer, at disse Indgreb ofte var gjort med en saa sikker Haand, at man maatte anse dem for virkelige Forbedringer. Man maatte acceptere, at selv om en Melodirekonstruktion ikke helt fulgte historisk givne Originalformer, saa kunde en vis Tillempning, en Afvigelse fra det historisk givne, godt tilføre Melodien positive Træk. I stor Udstrækning har vi derfor ogsaa i Den danske Koralbog bibeholdt Laubs Former med de i »130 Melodier« gennemførte Modifikationer.

Naar Arbejdet med Nordisk Koralbok har ført til yderligere en Række fra Laubs afvigende Melodiformer, er det forstaaeligt nok, især vel ud fra to Betragtninger. Først fordi vi naturligvis ikke kunde vente og forlange, at man fra de andre nordiske Lande skulde føle sig bundet af, at vi i Danmark havde faaet en særlig Meloditradition, som i ret høj Grad maatte binde os i hvert Fald et Stykke ud i Fremtiden. Men dertil kommer saa et særligt Forhold, som man maaske kan finde mindre tilfredsstillende, men vist ikke rigtig kan ændre: i det Øjeblik man gaar over til at søge et fælles Grundlag for flere Landes Meloditradition, bliver den »objektive« historiske Form rykket endnu stærkere i Forgrunden, end naar det kun drejer sig om det enkelte Land. Hvis hvert Land har sine Afvigelser, vil det være svært at naa til Enighed om, hvilke af dem der kunde fortjene at blive godtaget som fælles Varianter, Afvigelser fra Originalformen. Man vil ofte være henvist til at gaa tilbage til Originalformen, ikke blot fordi den nu engang er Udgangspunkt for hele Udviklingen, men ogsaa fordi det, som man fra en Side anser for en Forbedring, fra en anden Side bedømmes som en Forringelse. Om i det valgte Eksempel Formen (G) fra Nordisk Koralbok er »bedre« end Formen (F) fra Den danske Koralbog vil vist være svært at afgøre. Men den er endnu en Grad nærmere ved den ældste Form fra 1524, selv

om den har en enkelt Udjævning tilbage i 5. Linie, som angivet ved Forskellen mellem G og G₁.

Jeg har opholdt mig temmelig længe ved Spørgsmaalet om ændrede Former, fordi det er et saa væsentligt Spørgsmaal, og fordi det er det Punkt, hvor Udviklingen har ført ikke blot til en Udvidelse – som i Henseende til Melodiformer –, men til en Begrænsning af Meloditraditionen, som den blev tilrettelagt af Laub. Hvornaar og hvordan man vil tage Stilling til de i Nordisk Koralbok fremkomne Ændringsforslag i en kommende dansk Koralbog, maa Fremtiden vise. Paa svensk Grund har man efter Udgivelsen af Nordisk Koralbok haft Lejlighed til at udsende et Tillæg til den svenske Koralbog – og har kun delvis taget Hensyn til Nordisk Koralboks Melodiformer. Paa dansk Grund vil en Overgang til disse Former være vanskeligere end i Sverige, fordi vi i mange Tilfælde har Laubs Former indsunget, og det vil være upraktisk at have to kun lidt forskellige Former ved Siden af hinanden. Vi, der har oplevet, hvor voldsomme Reaktionen Indførelsen af de »laubske« Melodier gav Anledning til i 1920erne og 30erne, vil i hvert Fald tilraade Maadehold i Indførelsen af ændrede Former.

Om det samlede Billede af Kirkesangen i Dag, baade som den kommer til Udtryk i Den danske Koralbog og Nordisk Koralbok, og jeg vil tro ogsaa i Kirkesangen, som den praktiseres i Almindelighed i vore Kirker, kan det med Sandhed siges, at det er præget af Laub i overordentlig stærk Grad, for Den danske Koralbogs Vedkommende stærkere end af noget andet. Det gælder Melodivalg, Melodiformer, og det tredje Omraade, som vi her har maattet lade ligge, Udsættelserne. Det er sket ved, at det som var et Særomraade, den »laubske Kirkesang«, er blevet hele Kirkens Sag. Ogsaa her kan man tænke paa det gamle Ord: Dersom Hvedekornet ikke falder i Jorden og dør, bliver det ene, men dersom det dør, bærer det megen Frugt.

DEN DANSKE VÆGTERMELODIS HISTORIE

En kritisk-sammenfattende redegørelse

Ved Povl Hamburger

I Thomas Laub »Dansk Kirkesang« 1918 står som det samlingen afsluttende nr. 207 en melodi til de gamle danske vægtervers i 4-stemmig harmonisering efter samme princip som kirke melodierne. Tillige gengives tekstens otte originalvers begyndende med kl. 9: »Nu skrider dagen under« og sluttende med kl. 4: »Dig, evig Gud, ske ære«. Melodien er noteret æolisk, men har, til trods for den udelukkende anvendelse af den lille sekst, nok så stærkt præg af dorisk, i hvilken retning tillige peger 5. linies kadence på den store undersekund. Taktarten er angivet som $\frac{6}{4}$, men skifter i de 5 første linier med hver anden takt til $\frac{3}{2}$.

For at lette sammenligningen med de vigtigste af de ikke få varianter, som i tidens løb er bragt for dagen, anføres melodien her i sin enstemmige form:

Eks. I

1. 2. 3.

4. 5.

6. 7.

Idet hver af melodiens 7 totaktige afsnit svarende til den 7-liniede strofe nummereres 1-7, kan forløbet beskrives således:

1: Efter optaktisk fald fra terts til grundtone stiges der trinvis til dominanttonen *h*, som 2: omkredsnes under berøring af seksten *c*. Med 3: løfter melodien sig endnu et trin til den lille septim *d* som absolut højtone, derpå atter faldende til hvile på *h*. Med 4: og 5: fortsat dalen først til kvarten *a*, derefter til undersekunden *d*, hvorefter 6: atter opsving til *h* på ny med drejning over seksten; med 7: endelig fuld afspænding gennem treklangsfald til grundtonen *e*.

Med udtrykkets fromme inderlighed og let patetiske anstrøg, ejer melodien tillige rent musikalsk en skønhed, som, i forbindelse med dens – trods gennemført totaktig opdeling – ulastelige helstøbthed, stiller den i rang med selv det værdifuldeste i det klassiske koralrepertoire. Selv om udformningen tydeligvis beror på bevidst kunstnerisk intention, fornemmes melodien alligevel halvt om halvt som var den »ej gjort med hænder«, men groet frem, planten lig, lydende en indre naturlovs bud.

Men fra hvilken tid stammer da denne dejlige melodi, og hvor skal vel dens oprindelse søges?

Med vanlig aversion mod altfor detaljerede »historiske« oplysninger, der kunne forlede folk til at overse, at det med »Dansk Kirkesang« i allerførste række drejede sig om en udgivelse til praktisk brug, indskrænkede Laub sig til for såvel melodi som tekst blot at anføre »Gl. dansk«.¹ Et par år senere, i bogen »Musik og Kirke« 1920, s. 85-86, bekvemmer han sig dog til – i forbindelse med kommentarer til visse kirkemelodier i DK – at fremkomme med flg. interessante oplysninger:

»L.207 hører jo ikke med til den egenlige kirkesang, men man skal lede længe for at finde ord og melodi så udpræget folkelige og kristelige. Man har andre former for melodien end den jeg har sat. Jeg har valgt denne, fordi den i sjælden grad gør et oprindeligt indtryk. Jeg har den da også fra en tradition der peger langt tilbage. Jeg har hørt den synges af to kvinder, fødte i tiden 1810-1815 i Nyborgegnen; de havde lært den af en røgter der var meget gammel, da de var børn, – han må altså være født i midten af det 18de årh. Deres rene sang og gode øre

borger mig for pålideligheden. – Hvis Kingo, som nogle har ment, har skrevet ordene, så må han have skrevet dem til en ældre melodi; Kingo hører jo til vor musikperiode, melodien har aldeles afgjort sin rod i den gamle musik, i vor folkevise«.

Med al respekt for såvel de to kvinders »rene sang og gode øre« som for, hvad en meget gammel røgter kan have lært dem, har man dog lidt svært ved helt at kvæle tanken om, at Laub ved nedskrivningen af melodien må have »lempet« lidt hist og her, især vel hvad angår det rytmiske, den taktvise skiften mellem $\frac{3}{4}$ og $\frac{2}{4}$. Kunne det mon ikke tænkes, at den foresyngende i stedet for at fortsætte med, hvad der ville svare til punkterede halvnoder, i en vis rytmisk usikkerhed var kommet for skade netop at afkorte? Vi kender jo Laubs forkærlighed for den nævnte rytmeskiften, som han også nu og da har benyttet i visse af sine folkevise-redaktioner.² Og dog – så ejendommeligt det end kan forekomme – netop den selvsamme rytmeskiften vil vi genfinde i visse af de varianter af melodien, der, som ovenfor berørt, efterhånden er dukket frem. Lad os derfor som baggrund for en nøjere vurdering af disses større eller mindre kildeværdi se på, hvad der siden de af Laub givne oplysninger er blevet offentliggjort vedrørende vægtermelodien og dens indbyrdes mere eller mindre afvigende versioner.

I 1932 udsendtes på Det Berlingske Bogtrykkeri Aktieselskab skriftet »De danske Vægtersvers. Tegninger: Einar Utzon Frank. Indledning: Kai Friis Møller. Musiken: Knud Jeppesen.«

I Jeppesens fine og – ikke mindst ved den indledende exkurs over de gamle gaderåbs karakter og skæbne – perspektivrige studie »Om Vægtersangen« (s. 31–48) anføres ud over Laubs melodi ikke mindre end 9 andre versioner, alle mere eller mindre markant afvigende fra denne, foruden melodisk også ved anvendelse af lige takt, $\frac{3}{4}$ og $\frac{2}{4}$. Af disse 9 varianter udskilles med føje på forhånd 5 som værende uden historisk dokumentarisk værdi, for såvidt som det hermed drejer sig om arrangementer af melodien til anvendelse på teater eller i koncertsal, hvor æstetiske eller praktiske hensyn naturligt nok kan have fået forrang for de historiske. Det gælder således de s. 36 ff. under bogstaverne A, D, E, F og J noterede former.

Tidligst overleveret af de øvrige 4, kildemæssigt mere tilforladelige versioner, er den som B anførte fra Nyerup og Rasmussen: »Udvalg af danske Viser« 1812, af hvilken der imidlertid på Universitetsbiblioteket findes opbevaret en håndskreven korrektur (C) med påtegningen »en mere brugelig Syngemaade«. Den anføres nedenfor, transponeret fra *d* til *e*, til sammenligning med Laubs melodi:

Eks. II

Stærkere afvigende herfra er den tredje version, som findes i publikationen »Vægterversene i deres ældre og yngre Skikkelse« 1862 ved V. Fausbøll, hvilket vel især skyldes de ret vanskelige omstændigheder, hvorunder den blev nedskrevet, og hvorom der hos Jeppesen s. 41 fodnote d er givet nærmere oplysninger.

Den fjerde af disse versioner (H), den senest fremkomne inden Laubs, er optaget i A. P. Berggreen »Danske Folkesange og Melodier«, 3. udg. 1869, nr. 230 a, i øvrigt ukommenteret. Den stemmer i det store og hele – fraset de rytmiske sammentrækninger i næstsidste linie – overens med formen i Universitetsbibliotekets version (C). I et og alt identisk med versionen hos Berggreen og rimeligvis direkte overtaget herfra findes melodien optaget i Prahl og Heinebuch: »Melodier til evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig«. Flensborg 1895, nr. 253. Formen er denne:

Eks. III

The musical score is written in G major (one sharp) and common time (C). It consists of four staves of music. The first staff contains measures 1, 2, and 3. The second staff contains measures 4 and 5. The third staff contains measures 6 and 7. The fourth staff contains the final measure of the piece, ending with a double bar line.

Sammenligner vi versionerne C og H (vore eks. II og III) med den af Laub meddelte, idet vi ser bort fra såvel takt og rytme som visse større eller mindre intervalforskelle, konstaterer vi dels en fuldstændig overensstemmelse i kurveforløbet, dels de samme hvilepunkter for de enkelte afsnit – ene med undtagelse af 4. linie, der i de ældre varianter har *g*, mens Laub benytter *a*.

Jeppesen stiller nu spørgsmålet om, hvad det egentlig er for en melodi og hvorfra den vel kan stamme. Han afviser tanken om, at det skulle dreje sig om en gammel koralmelodi; dels minder den kun yderst svagt herom, dels findes den ikke i nogen dansk koralbog fra ældre tid. Heller ikke føler han sig, trods al veneration for Laub, sikker på holdbarheden af dennes formodning om melodians rod i vor middelalderlige folkeviser. Som det mest sandsynlige viser Jeppesen da hen til den verdslige kunstmusik i det 16.–17. årh. som melodians egentlige kilde og anfører i den forbindelse en italiensk madrigal af Orazio Vecchi, som herhjemme tryktes første gang i Gabriel Voigtländers »Oden und Lieder« 1642. Uden at turde gå absolut ind for tanken, mener Jeppesen dog, at denne melodi meget vel *kan* have dannet grundformen for vægtermelodien, og man kan da heller ikke se bort fra, at der er visse lighedspunkter, hvad især gælder udformningen af 1. linie, der minder påfaldende om den tilsvarende linie i Laubs melodi:

Imidlertid er en sådan trinvis opstigen til kvinten efter optakt jo ingenlunde sjældent forekommende,³ og at antagelsen i det hele taget næppe holder stik, synes at fremgå af senere foretagne efterforskninger, til hvilke der i det flg. skal refereres.

I 1951 udgav Foreningen Fremtiden skriftet »De gamle danske Vægtervers« med indledning af Hans Brix og med tegninger af Axel Nygaard. Vægtermelodiens historie, der beslaglægger siderne 41–55, behandles her af Jørgen Jersild. Mærkeligt nok lades Berggreen-versionen helt uomtalt, til gengæld suppleres de af Jeppesen noterede versioner gennem enkelte nye, men som vi skal se højst betydningsfulde fund. Under udfoldelse af stor forskerflid forenet med vågen sporsans har Jersild faktisk formået at dreje hele billedet i ny retning, dermed såvel afsvækkende Jeppesens hypotese om den italienske madrigal som prototype for vægtermelodien som helt dementerende Laubs smukke, men »romantiske« forestilling om dens »rod i vor middelalderlige folkevise«.

Og her kommer da først den såkaldte Gisselfeld-melodi i betragtning. På slottet Gisselfeld praktiseredes der nemlig som det sidste sted i Danmark endnu i 1930'erne vægtersang. Den gamle vægters foredrag af melodien blev ved en lejlighed optaget på et bånd, som opbevares i Danmarks Radios pladearkiv. Melodien selv afviger stærkt fra de øvrige kendte versioner og påkalder for såvidt ingen større interesse. Så meget mere opsigtsvækkende forekommer da den rytmiske udformning, præget som den er inden for 3-delt takt af vekslende betonerer ganske analogt med fremgangsmåden i Laubs version! Båndoptagelsen lyver jo ikke, og uvilkårligt spørger man atter sig selv, om der ikke – således som formodet ved den gamle røgters foredrag af Laub-melodien – kunne være tale om en tilsigtet, men ikke realiseret punktering. Jersild nærer dog ingen anfægtelse i så henseende, men tager fænomenet rent efter bogstaven forklarende det således:

»Denne fritbevægede 3-delte rytme giver os visse Holdepunkter med Hensyn til Vægtermelodiens Alder. Vi træffer dette Træk i den tidlige Lutherske Salme inden Rytmebilledets »Udjævning« ved Midten af det 17. Aarhundrede, og det er netop indenfor dette tidlige Korral-Repertoire, vi skal søge for at finde Grundlaget for den danske Vægtermelodi.«

Og til underbyggelse af denne påstand spiller Jersild derefter sin største trumf ud – den i 1610 første gang trykte svenske salme »Heemlig stodh Jag en morgon« (Hemmelig stod jeg en Morgen), hvis melodi senere findes gengivet i det såkaldte Mönsterås-håndskrift 1646. Ikke blot er den 7-liniede strofe metrisk konform ved vægtersersene, men også melodien har – bortset fra 3-delt takt mod lige – umiskendelig lighed med flere af de af Jersild noterede varianter af vægtermelodien, i særdeleshed med Universitetsbibliotekets korrektur af Nyerup og Rasmussen-versionen (C, jfr. vort eks. II); bemærkelsesværdigt er ikke mindst, at begge melodier benytter samme toner som hvilepunkter for de enkelte linier:

Eks. V

Disse umiskendelige overensstemmelser har da ført til den højst plausible antagelse, at ordene til vægtersangen er skrevet til den svenske koralmelodi, hvormed altså den danske tradition af vægtermelodien har fundet sit udgangspunkt og – det tør vel tilføjes – nærmere præciseret i 1683, det år da nattevagten i København blev organiseret inden for faste rammer.⁴

Jersild er tilbøjelig til at mene, at muligheden for at kunne indsamle nye varianter af vægtermelodien i dag er udtømt. Og måske er der efterhånden lyst så grundigt ind i alle kroge, at man vel tør formode, at de omsyngninger, som må have fundet sted i løbet af det 18. årh., i betragtning af det tidlige tidspunkt ikke er blevet skriftligt fikserede.

At historien om melodien dermed ikke er til ende, at den efter alt at dømme må have aner på tysk grund endnu et århundrede tilbage, er et forhold, som i det følgende skal overvejes nærmere.

I »Den danske Salmebog« 1953, står som nr. 730 samtlige 10 vægtersvers, altså også de for kl. 8 og kl. 5 senere tilføjede. Korresponderende hermed findes i »Den danske Koralbog« 1954, som nr. 323 Laubs version af melodien harmoniseret som i »Dansk Kirkesang«, men underlagt kl. 8-versets tekst »Når mørket jorden blinder«. Som henvisning til melodiens proveniens er i såvel salmebogen som i koralbogen Laubs »Gl. dansk« erstattet med »Efter katolsk valfartsmelodi 16. årh.« – ganske vist i spørgeform. I den i koralbogen af Jens Peter Larsen og Henrik Glahn udarbejdede kildefortegnelse med kommentarer henvises der til støtte for denne formodning til hhv. W. Bäumker »Das katholische Kirchenlied« I, 1883, nr. 302, og F. M. Böhme »Altdeutsches Liederbuch«, 1877, nr. 419 og 573. Det drejer sig hermed om en og samme katolske valfartsmelodi i forskellige varianter og med teksten »Gelobt sey Gott der Vater in seinem höchsten thron«; som den ældst overleverede står Bäumker nr. 302, der første gang træffes i Münchener Gesangb. 1586. Som eneste undtagelse hvad teksten angår figurerer melodien i Böhme nr. 419 som »Landsknechts-Marsch« med begyndelsesordene »Unser liebe frawe, von kalten brunnen«. Samtlige varianter er noteret dorisk transponeret i C-takt med undtagelse af de to første linier hos Bäumker, der forløber 3-delt (♩ 3).

Om ingen af de foreliggende varianter af valfartsmelodien gælder, at de metrisk er i overensstemmelse med vægtermelodien, de har alle væsentlig større udstrækning, men til trods herfor er der i selve konturerne visse ingenlunde uvæsentlige

No. 302.

Gelobt sey Gott der Vatter.

Ein schön Catholisch Creutzgesang, von den Heyligen vnd Heylthumb, sonderlich deren auff dem S. Berg Undechs.

(R. II, 531, 532; W. V, 1400.)

- I. Münchener Gesangb. 1586. Eßn (Quentel) 1599. Andernach 1608. Silbesheim 1625. Mainz 1627, 1628. Keyß 1625. Osnabrück 1628. Bamberg 1628 ff. M. Speier 1631. Prag 1655. Erfurt 1666. Straßburg 1697. Corner 1631. Seraph. Lustgart. 1635. Eßn (Brädel) 1634. Corners Nachtigall 1649 ff. Molsheim (1629) 1659. Mainz 1661, 1665. Nordstern 1671.

Corner 1631 ff.

Würzburg 1628 ff.

Würzburg 1628 u. a. 1) a statt g. 2) e statt c d. 3) d statt b.

Die Ueberschrift lautet im Eölnner Gesangbuche 1599:

„Ein schönes Catholisch Gesang, wan man mit Creuzen zum Wagheußlein vnser lieben Frawen im Stift Speyr gelegen, oder andere dergleichen heilige örter geht, zu gebrauchen.“

Das Münchener Gesb. hat 33 Strophen, das Eölnische 1599: 25 Strophen, das Andernacher Gesangbuch 1608 enthält nur 5 Strophen mit einer lateinischen Uebersetzung des Liebes:

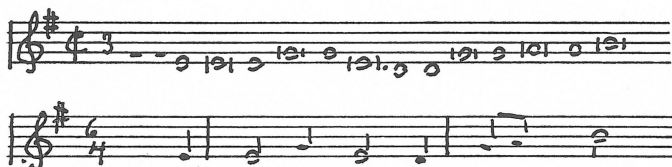
»Laus sit Deo parenti, Deo ter optimo,
Laus sit parentis gnato, Perennis vnico,
Spiraminique sacro Condigna gloria
Vni Deo, atque trino, Per cuncta secula.«

Das Eölnner Gesangbuch 1599 und die meisten übrigen schreiben dem Liebe den graden Takt vor.

lighedspunkter, hvilket i særlig grad gælder de to første linier. Desværre har såvel Glahn som Larsen ladet det blive ved ovennævnte lakoniske kommentar uden siden andetsteds nærmere at oplyse, hverken hvordan de er kommet på sporet af valfarts-sangen, eller hvilke forestillinger de kan have gjort sig vedrørende bindeleddet mellem denne og den danske tradition af vægtermelodien. At det er ved den af Jersild påpegede svenske koralmelodi, man har følt tampen brænde, kan der imidlertid næppe være tvivl om.⁵ Lad os derfor som afslutning på denne redegørelse se nærmere på dette forhold.

Sammenligner vi de to første linier af Bäumker 302 med 1. linie af vort eks. V, altså den svenske melodi, synes tanken om en direkte sammenhæng nærmest at ligge ligefor:

Eks. VI

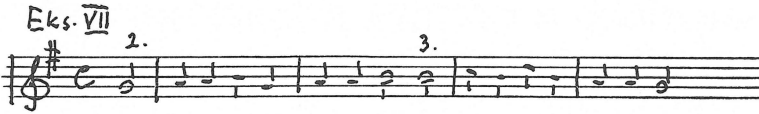

I Jersilds kommentar til koralmelodien hedder det da også: »Sandsynligvis er Melodien tilført det svenske Koraltrepertoire fra dansk eller tysk Side«. Tanken på Danmark må dog her glide ud, da – som allerede fastslået af Jeppesen – ingen variant af vægtermelodien er at finde i nogen af de ældre danske koralbøger. Ydermere er Jersild i stand til at oplyse, at »Teksten i hvert Tilfælde (har) Aner af anselig Alder; en tysk Folkevisse »Ich stund an einem Morgen«, der kan føres tilbage til Tiden inden Reformationen og senere »kristeligt forventes«, har været Udgangspunktet«. Og betænker vi, at koraltteksten er bevidnet allerede 1610, og at melodien, selv om den først er blevet os bekendt fra 1646, meget vel fra først af kan have været forbundet med teksten, synes det ikke så helt hasarderet i den svenske melodi at ville se det nævnte bindeled. Hypotesens holdbarhed forudsat, skulle melodien historie dermed være sluttet i ring.⁶

Af praktiske grunde har denne redegørelse for vægtermelodiens historie måtte foretages i kronologisk omvendt orden, lidt i lighed med, når en film rulles baglæns. Men det hindrer jo ikke, at vi afsluttende kaster et blik tilbage på vort udgangspunkt – og gør det i erindring om den mand, Thomas Laub, hvem vi i dag til syvende og sidst skylder takken for dette umistelige melodiske klenodie.⁷

- 1: For tekstens vedkommende har dette i alt fald sin rigtighed. Foruden de 8 vers, som anføres hos Laub, og som stammer fra 1683, kendes endnu to senere – ca. 1780 – tildigtede, som begge er taget med i »Den danske Salmebog« 1953, nemlig det indledende kl. 8-vers »Når mørket jorden blinder« og det afsluttende kl. 5-vers »O Jesus, morgenstjerne«. Det vides ikke, hvem der har digtet hverken de 8 originalvers eller de 2 senere tilføjede. Man er tilbøjelig til for de førstnævntes vedkommende at gætte på Kingo, en tanke, som bl. a. forf. Kai Friis Møller i en publikation, som vi i senere sammenhæng skal befatte os nøjere med, er gået stærkt ind for og med ikke uvægtige argumenter, bl. a. dette: »at den ukendte Forfatter til det senere (i 1784) tilføjede Vers til Fem-Slaget tydeligvis har tilsigtet en kingosk Virkning og dertil anvendt rent kingoske Virkemidler: »Kom blide Sol/ fra Naadens Pol« er oplagt Pastiche efter den store Salme-Mester. Denne bevidste Stil-Efterligning tyder paa, at man ... endnu troede fuldt og fast, at Vægtersangen var digtet af Kingo – og da der dengang kun var forløbet lige eet Aarhundrede siden dens fremkomst, er der jo en ikke ringe Mulighed for, at man simpelthen *vidste* det!«
- 2: Eksempelvis »Danske Folkeviser med gamle Melodier« 1899 og 1904, nr. 7 »Havfruens spådom« og nr. 27 »Alf i Odderskær«.
- 3: Jfr. således »Den danske Koralbog« 1954, nr. 116 »Fryd dig, du Kristi brud« (helt identisk); tillige eksempelvis nr. 237 »Julen har englelyd« og nr. 297 »Min største hjertens glæde«.
- 4: Salmemelodiens lighed med den danske vægtersang blev første gang iagttaget af Severin Widding, som dog aldrig offentligt gjorde opmærksom derpå. Æren for offentliggørelsen heraf tilkommer prof., dr. Nils Schiørring, som har fremdraget dette vigtige fund fra Widdings notater på Det kgl. Bibliotek og kommenteret det i afhandlingen »Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang« I 1950, s. 72 f.; tillige gengives melodien sst. II, s. 31, nr. 8.
- 5: En henvendelse herom til prof. Larsen har da tilsyneladende også bekræftet denne formodning.
- 6: Når Jeppesen (anf. skr. s. 44) afviser tanken om, at vægtermelodien skulle have sit udspring i en gammel koralmelodi, synes han således

ikke at have ret; heller ikke i, at den i sin struktur kun minder lidt om de gamle protestantiske kirkemelodier. Der er således træk, som i ret påfaldende grad især synes at vise hen til melodien til »Behold os, Herre! ved dit ord« (jfr. DDK nr. 23), hvis tekst endnu findes i Pontoppidans salmebog (18. årh.) og rimeligvis er blevet sunget til den gamle 16. årh.s melodi. Den har samme oktav-ambitus som vægtermelodien, nemlig fra den store undersekund til den lille septim, ligesom de begge bærer præg af samme terts-sekund-melodik. Ikke mindst er der så påfaldende berøringspunkter mellem de to midterlinier i »Behold os, Herre!«:

og linerne 2-4 i flere af de overleverede varianter, at forestillingen om en direkte indflydelse på disse synes en smule vanskelig helt at afvise. Men selvsagt drejer det sig hermed kun om gisning.

- 7: Umistelige? Ja, men til hvor megen glæde, hvis samme »klenodie« er dømt til at forblive i bordskuffen? Vi har godt nok både tekst og melodi i hhv. salmebog og koralbog, men muligheden for at gøre brug deraf som menighedssang må af praktiske grunde betragtes som udelukket. Slet så fremmed for den folkelige bevidsthed endnu i dag, som det således kunne se ud, er dog trods alt næppe hverken ord eller toner, hvilket også synes at gælde de rent pittoreske sider af vægtervæsenet som sådant. Som venligt oplyst af domorganist, prof. Georg Fjelrad, lyder vægtermelodien i Laubs form således dagligt kl. 22 fra klokkespillet i tårnet på Sct. Knuds kirke i Odense. Tillige optræder den sommeren igennem som turistattraktion i Ebeltoft og Ribe, sunget af en herre i kofte og med morgenstjerne! Og skulle mon ikke de samme toner lader sig høre fra flere andre tårne andre steder i landet, et spørgsmål, som det dog falder uden for rammerne af denne fremstilling at gå nærmere ind på. For egen regning – og til støtte for tanken – vil undertegnede dog berette følgende oplevet afvigte sommer under et ophold i Svendborg. I den ene af byens hovedkirker, Vor Frue, findes et ikke ueffent klokkespil, som arbejder flittigt dagen igennem. Om morgenen hilses man med »I østen stiger solen op«, i dagens løb lyder nogle gange »Aleneste Gud i Himmerig«, og om aftenen siges der godnat med vægtermelodien. Det var oplevelsen heraf, som vakte – genvakte – denne artikels forfatters interesse for melodien og tilskyndede ham til at befatte sig med kilderne til dens historie, således som denne her er forsøgt sammenfattet.

Hvem har skrevet den romantiske melodi til

»HERREN HAN HAR BESØGT SIT FOLK«

Af Søren Sørensen

I »Festskrift Jens Peter Larsen« 1972 (Wilhelm Hansen, Musikforlag) har jeg skrevet om en håndskreven koralbog fra ca. 1860 og fundet holdepunkter for en ny datering af forskellige kendte salmemelodiers indførelse i Danmark.

Ved et mærkeligt tilfælde blev jeg næsten samtidig gjort opmærksom på endnu en håndskreven koralbog, der af omfang og skriftkarakter til forveksling lignede den ovenfor omtalte. Den er i lektor Karl Clausens besiddelse, kommet til ham via sognepræst P. Poulsen, der har fået den af frk. Christine Marie Rasmussen, født i Dyrhave, Løjt Kirkeby, den 17. januar 1889. Christine Rasmussen har oplyst i et følgebrev, at bogen har tilhørt hendes forældre, endvidere at hendes mor er født Boysen, datter af Capt. Jes Peter Boysen, Dyrhave, af den gamle slesvigske Boysen-slægt (se Dansk Biografisk Leksikon).

Uden at gå i detaljer kan jeg oplyse, at den »nye« håndskrevne koralbog (i det flg. kaldet den nye Hk) synes at være en smule yngre end den ovenfor omtalte Hk, formodentlig fra begyndelsen af 1860'erne (den har endnu ikke Hartmanns mel. til »Blomstre som en rosengård« fra 1861, men derimod Rungs fra 1859, og den har de samme bemærkelsesværdige melodi-ansættelser til »O Herre, kommer sorgens stund hernede«, »Lær os Frelser, livets væld«, »Den yndigste rose«, »Med sorgen og klagen hold måde«, som er behandlet i omtalte artikel). Endvidere har den nye Hk et senere, af en anden hånd indskrevet

tillæg på 45 melodier (i fortsat nummerering af den oprindelige del, således at tillægget udgør nr. 139–183). Dette tillæg er dog næppe skrevet meget senere end den oprindelige del på 138 melodier, i tillægget er ingen melodi yngre end fra 1863. (Tillægget repræsenterer i væsentlig højere grad end hoveddelen den udpræget romanceagtige salmetone, med Weyses Morgen- og Aftensang-melodier og udtalte romancemelodier af Barnekow, Gether, Cora Nygaard, Lindeman, Hartmann m. fl.).

Den nye Hk med tillæg var nok en nærmere undersøgelse værd (hvor er den blevet til, hvem har skrevet den og til hvilket formål-), men det må vente til en anden gang. Her skal kun berettes, at tillægget som nr. 156 har den kendte melodi fra forrige århundrede til Grundtvigs »Herren han har besøgt sit folk«, og den har den med den vel nok ældst kendte komponistangivelse.

Nr. 156. Herren han har besøgt sit Folk.

C. Balle, 1850.

726.
O! Herren han har besøgt sit Folk, Sattin; han blev tid Morgen, Kennestens Seir, Gud-
Fæ-ders Folk, sluktet nu har al Ser... gen, sluktet nu har al Ser... gen!

Melodien forekommer på tryk første gang 1864 i den lille samling »Psalmetoner udgivet af Kirkelig Forening for Indre Mission« (således som det er oplyst i Den danske Koralbogs register ved Jens Peter Larsen og Henrik Glahn). Det er en samling uden komponistangivelser (og uden angivelse af redaktør), der oplyses blot i forordet, at melodierne er kendt og indsunget og at hensigten har været »blot at samle de Toner, som leve paa Folkets Tunge og i de forskellige Egne blive brugte i

Guds Børns Forsamlinger«. Melodien er sat til teksten »Dagen viger og går bort«, og det er bemærkelsesværdigt, at denne samling har den pæneste kendte udgave af melodien (med kvartspring op i 2. linie i stedet for springet op til ledetonen, som er den almindeligt forekommende form af linien – Den danske Koralbog har genoptaget kvartspringet, gentagelsen af sidste linie forsvandt fra koralbøgerne med Bielefeldt).

N° 26.

The image shows a musical score for a hymn. It consists of five staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is written in a single voice line. The lyrics are written below the notes. The score ends with a double bar line.

Da - gen vi - ger og gaaer bort,
 Luf - ten bli - ver sval og soot,
 So - løv alt er da - let brat,
 Det gaaer ad den mør - ke Nat,
 Det gaaer ad den mør - ke Nat.

Rung optager den i sin 2. udgave af »Tillæg til Weyses Koralbog« 1868 (til teksten »Herren han har besøgt sit folk«), og den hører her til melodierne med ukendt komponist. Men i Vartov-organisten V. Kalhauges koralbog »Melodier til Grundtvigs Festsalmer« 8 år senere står den højt og tydeligt angivet med C. Balle som komponist. Hvor Kalhauge har haft sin viden fra, ved vi ikke, men af en eller anden grund finder denne oplysning ikke fodfæste.

De følgende koralbøger, Barnekows 1878 og Bielefeldts 1900, angiver for denne meget udbredte melodi »ukendt komponist«, og i Halles melodisamling 1904 såvel som i flere lignende fra tiden står »Ubek. Opr.«. Ej heller Den danske Koralbog 1954 har nogen komponistangivelse, men skriver blot »Dansk mel.?« og angiver som nævnt den ældst kendte kilde.

Kun »Menighedens Melodier« udgivet af L. Birkedal Barfod 1914 (nr. 310) anfører C. Balle som komponist, utvivlsomt med Kalhauge som kilde (det er i hvert fald ikke fra de to af udgiveren selv angivne kilder, Barnekow og Bielefeldt, han har det, for de ved som nævnt ikke, hvem komponisten er). Og med »Menighedens Melodier« som kilde er den i Thuners Salmeleksion, uden forbehold over for de koralbøger, der angiver »ukendt komp.«, anført som melodi af C. Balle.

Vores hidtil eneste kilde for denne komponistangivelse er V. Kalhauge (de andre to, Birkedal Barfod og Thuner, må anses som sekundære kilder baseret på denne). Hertil kommer nu den nye Hk med den samme komponistangivelse, C. Balle 1850, og da denne del af bogen ud fra et foreløbigt skøn kan dateres til 1864–65, er den samtidig den ældst kendte komponistangivelse, godt 10 år før Kalhauge. Bogen er, ligesom den tidligere beskrevne Hk, omhyggeligt ført med angivelse over hver melodi (i tillæget helt gennemført) af komponist, evt. som her også årstal, eller andre oplysninger (»Ældre Mel.«, »Folkelmelodi« el. lign.). Der er ingen af de kontrollerbare angivelser, der er forkerte. Der er heller ingen grund til at tro, at Kalhauages angivelse af C. Balle ikke skulle være underbygget. Med den nære forbindelse mellem Vartov-menigheden (hvor Kalhauge var organist) og kredsen omkring præsten og folkeoplyseren »Budstikke«-Boisen, hvortil C. Balle også hørte (se nedenfor), må han have haft sin viden om C. Balle som komponist på nærmeste hold.

Hvorfor denne oplysning så ignoreres i de følgende koralbøger (første gang hos Barnekow 2 år efter), får stå hen. Det kan være sløseri i en tid, hvor man overvældes af melodier af flittige amatører, og hvor førstegangspubliceringen ikke altid interesserer sig for komponisten – der er lidt af den samme

indstilling som i folkevisernes tid, hvor melodierne er fællesgods og komponistens navn træder i anden række. Jeg er altså temmelig overbevist om, navnlig efter den nye Hk's angivelse, der rykker et tiår nærmere Balles egen tid, at C. Balle, der har skrevet melodierne til »Det kimer nu til julefest« og »Et lidet barn så lysteligt«, også er ophavsmand til »Herren han har besøgt sit folk«.

Hvem var denne C. Balle? Ja, han var en af de mange amatørkomponister fra Grundtvig-tiden (pastorinden Cora Nye-gaard, toldkontrollør Meidel og pastor C. F. Viborg var andre, hvis melodier slog an), men det er iøvrigt ikke mange oplysninger, vi kan skrabe frem om C. Balle. Vores udgangspunkt er Berggreens oplysning (i hans koralbog 1853), at Balle var præst i Vesterbølle, Viborg amt. De følgende oplysninger er derefter taget fra S. V. Wibergs »Almindelig dansk Præstehistorie« og L. E. Grandjeans »Biskop N. E. Balles slægt gennem 350 år« (1922).

Carl Christian Nicolai Balle, der hører til en sidegren af den navnkundige biskops slægt (»Fra Ansgarius til Balle«), levede 1806-55, født i København, hvor hans far var præst ved Almindeligt Hospital (fra 1806 sognepræst i Urlev-Stenderup), blev student i Horsens 1824, teologisk kandidat 1828 og efter nogle år som adjunkt ved Horsens lærde skole (hvor han var blevet student) blev han sognepræst i Thyregod 1836, senere (1845) i Vesterbølle og Østerbølle i Viborg amt og fra 1854 i Nebsager-Bjerger i Bjerre herred (hvor han var nabopræst til faderen, der døde et år efter sønnen). Han giftede sig 1833 med præstedatteren Anna Elisabeth Worm og fik i de følgende år 11 børn. Biskop O. Laub (Thomas Laubs farbror) skriver i sin visitatsbog 1853 om Vesterbølle og pastor C. Balle: Talrig menighed, pastor B. prædikede grundigt, hjerteligt og opløftende i kristelig ånd (cit. efter P. Nedergaard, Dansk Præste- og Sognehistorie bd. 6). Om hans musikalske virksomhed skriver L. E. Grandjean i det førnævnte værk: »(Han) offentliggjorde i Boisens »Budstikke« bl. a. mange kønne og jævne melodier, som efterhånden er blevet kendt af enhver«. Her sættes vi altså på sporet af en af de trykte kilder med Balles melodier, men

den giver ikke noget med hensyn til »Herren han har besøgt sit folk«.

Berggreens forlæg og dermed kilden til hans oplysning om, at de to melodier af Balle, han har optaget i sin koralbog 1853, nemlig »Det kimer nu til julefest« og »Ak vidste du, som går i syndens lænke«, er »componeret 1850«, det samme årstal som angives for den her omhandlede melodi i den nye Hk, har jeg ikke kunnet finde. I den omtalte »Budstikken. Et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse« udgivet af F. E. Boisen, er trykt følgende melodier af Balle:

Du er jo min og bliver min,	Aargang 3,	1854	side 320
Det kimer nu til julefest,	–	4,	1855 side 25
Det kimer nu til julefest,	–	4,	1855 side 254
Guds engle i flok,	–	4,	1855 side 255
I denne søde juletid,	–	4,	1855 side 255

Hertil kan altså, af endnu kendte melodier, føjes »Ak vidste du, som går i syndens lænke« og »Herren han har besøgt sit folk«.

Det har, bør jeg måske tilføje, ikke været meningen med disse linier at slå et slag for at bruge Balles melodi til den sidstnævnte. Her er Laubs melodi melodien til Grundtvigs salme, og Balles melodier hæver sig ikke synderligt over amatørkomponisternes formåen for sin tid med det jævne og trivielle som kendemærke. Tilmed er redaktionen af melodien i den nye Hk ikke særlig heldig med den indskudte node og det dermed følgende tritonus-trin i takt 11, måske en skrivefejl. Men den nye Hk er, som den gamle, en lykkelig overlevering fra en tid, der var i stærk grøde inden for salmesangen, en tid hvor spændende mennesker i nært eller fjernt samarbejde trak på samme hammel i folkeoplysningens og kirkesangsfornyelsens tjeneste, og hvorfra der altså stadig kan findes kilder, der kan supplere vores viden, denne gang i form af et lille supplement til Den danske koralbogs komponistregister.

»DE LEVENDES LAND« OG PRÆDIKENERNE SOMMEREN 1824

Prædiken og salme hos Grundtvig I.*

Af Christian Thodberg

A. Principielle overvejelser om forholdet mellem prædiken og salme hos Grundtvig.

K. L. Aastrup har engang sagt, at det ofte var en prædiken, der satte ham i gang med at lave en salme. Denne bemærkning inspirerede mig til en undersøgelse af forholdet mellem salme og prædiken hos Grundtvig. Ved et tilfælde – en slags punktundersøgelse – gjorde jeg en række iagttagelser med udgangspunkt i prædikenerne i sommeren 1856, se Dansk Kirkesangs Årsskrift 1969–70, s. 45–62.

Grundtvig, der gav det levende ord forrangen, skrev sig som bekendt til klarhed. Det har især Kaj Thaning med stor kyndighed påvist. På denne vej til klarhed betegner først og fremmest salmerne højdepunktet. I salmerne finder man Grundtvigs klarrest udformede synspunkter og meninger, uden at salmerne derfor – som en norsk hymnolog fornylig har sagt – er dogmatik på vers (hvorfor man i det nu faldne forslag til en ny norsk salmebog sværmer især for vers uden dogmatik).

I bogen *En glemt dimension i Grundtvigs salmer – bundetheden til dåbsritualet* (1969) har jeg søgt at vise, at Balles dåbs-

* Denne og den følgende afhandling er i udvidet form et dobbeltforedrag ved Dansk Kirkesangs sommermøde på Nørre Nissum Seminarium 1972. – Til melodien se ovenfor s. 22–23.

ritual fra 1783 blev et så klart udtryk for Grundtvigs dåbssyn, at rituallet med sin bestemte rækkefølge af led og dermed forbundne visioner blev en model, der fik afgørende betydning for salmerne. Rituallet repræsenterede just den klarhed, der kunne inspirere digteren.

Netop fordi salmerne er det sidste led i en præciseringsproces, er der hos Grundtvig en mærkbar forskel på prosa og poesi. Prosaen er urolig, sommetider indviklet og uklar og omstændeligt argumenterende, mens salmerne som regel ånder af klarhed og ro. En ejendommelig undtagelse danner de prædikener, der leder op til en salme. I disse tilfælde røber klarheden og begejstringen, ja, undertiden selve håndskriftens faste karakter, at en salme måske er undervejs, og vejen fra korte, lapidariske sammenfatninger i prædikenen til salmestrofens linier er undertiden ikke ret lang, se prædikenen til 12. Søndag efter Trinitatis 1856 (*Under Guds Ord*, nr. 189 (1971)), der danner oplæg til *Op til Guds Huus vi gaae*. Mange ting er også så »høje«, at de kun lader sig udtrykke i poesi, selv om alle præmisserne ligger i den samtidige prosa.

Ved undersøgelsen af forholdet mellem dåbsritualet og salmerne kendte jeg ikke meget til prædikenerne. Rettere sagt, jeg kendte kun de trykte, og det er som bekendt ikke ret mange. Efter at have arbejdet med prædikenmanuskripterne kan jeg godt se, at jeg snarere burde have undersøgt den måde, hvorpå dåbsritualet via prædikenerne vandt frem til salmerne. Det ændrer dog ikke væsentligt i den gamle undersøgelses resultater, men billedet ville være blevet mere nuanceret og historisk korrekt.

Mine principielle overvejelser kan jeg derfor samle i 5 punkter:

(1) For undersøgelsen af forholdet mellem prædiken og salme hos Grundtvig er en bred gennemarbejdning af Grundtvigs prædikener nødvendig, dvs. især af manuskripterne. Det betyder, at alle prædikenerne bør fremlægges i en samlet udgave. Af flere grunde er det nok umuligt, omend det synes at være en oplagt opgave sammenlignet med fx. den grundige behandling, man har givet Kierkegaard. Jeg foreslaar en mellemvej: (a)

Kirkeår for kirkeår trykkes de vigtigste prædikener efter almindelig tekstkritisk metode, fx. således at Grundtvigs overstrengninger, der ofte demonstrerer hans vej til klarheden, tages med i noteapparatet. (b) De mindre vigtige prædikener resumeres omhyggeligt, evt. med direkte anførelse af de vigtigste passager. (c) Parallelt med dette arbejde udarbejdes en konkordans, bl. a. over Grundtvigs brug af skriftsteder, måske også over tilbagevendende grundtanker.

Grundtvigs store betydning taget i betragtning er det en højst påtrængende opgave. En udgave af prædikenerne vil ikke alene kaste lys over salmerne, men over hele Grundtvigs teologiske udvikling og syn. For forståelsen af det åndelige klima i det 19. århundrede vil en sådan udgave blive en guldgrube.

(2) En undersøgelse af forekomsten af *salmever*s i prædikenerne er i denne sammenhæng oplagt. Det gælder (a) Kingovers, der vil give et førstehåndsindtryk af Grundtvigs Kingobegejstring i de første år, (b) vers af Grundtvig selv. I de sidste 20 år af sin virksomhed som prædikant anfører Grundtvig ofte egne vers, der i forvejen var kendt fra Vartov-menighedens salmehefter. Men i de tidlige prædikener møder vi af og til vers eller tilløb til salmer, der mange gange giver os førsteversioner, der ellers ikke er kendt. I bind VI af Grundtvigs Sang-Værk 1944-64 (forkortet GSV) gives desværre kun få eksempler herpå. Disse iagttagelser skal jeg senere vende tilbage til.

(3) Bestemte salmer kan med sikkerhed føres tilbage til en enkelt eller en rækkefølge af prædikener. Det medfører, at tolkningen af mange salmer bliver anderledes sikker og kompetent. Mange dunkelheder, som man hidtil har tilskrevet fx. poetisk frihed, forsvinder. Endelig kan salmerne på denne måde dateres med større nøjagtighed.

En indvending er i denne sammenhæng nærliggende: Kunne det ikke ligeså godt være en salme, der gav anledning til en prædiken? Jo, og det er da også flere gange tilfældet hos Grundtvig, således som det fremgår af det flg., se fx. Grundtvigs forhold til *Glæden, hun er født i Dag* Juledag 1839 (se s. 160). Sagt på en anden måde: *er salmen færdig, rykker den*

naturligt ind i prædikenen som det mest præcise udtryk for, hvad prædikenen skal formulere. Og omvendt: var salmen blevet til *før* prædikenerne i de tilfælde, vi her skal undersøge, var de derfor formentlig dukket op i prædikenerne. Man kan dårligt forestille sig det anderledes, og derfor fastholdes her teorien om salmernes afhængighed af prædikenerne.

(4) Selv i de tilfælde, hvor en salme ikke synes at være afhængig af en eller flere prædikener, vil et studium af prædikenerne alligevel give et detaljeret indtryk af Grundtvigs teologiske udvikling – helt afgørende for forståelsen af salmerne i de enkelte hovedfaser. Især vil en i enkeltheder gående ord- og begrebsanalyse på grundlag af prædikenerne give et godt tilskud til salmeforskningen.

(5) Det må understreges, at alt hermed ikke er sagt om baggrunden for Grundtvigs salmer. (a) Der er andre skriftlige forlæg end prædikenerne at tage hensyn til. (b) Perspektivet prædiken/salme gælder naturligvis ikke, når Grundtvig tager sit forlæg i gamle salmer eller bibelsk poesi. Dog er Grundtvig selv i sine gendigtninger bestemt af sin teologi i en bestemt periode, og derfor overflødiggøres undersøgelsen under punkt 4 ikke helt i den forbindelse. (c) Aktuelle begivenheder har givet anledning til bestemte salmer, fx. *Det er så yndigt at følges ad*.

Men selv her er prædikenerne ikke uden interesse. Grundtvig prædiker sidste gang før sin sindssygdom på 3. Søndag efter Påske 1844 og skriver som bekendt lidt senere *Sov sødt Barnlille*. I prædikenerne antyder håndskriften fra og med Fasten forværringen i hans tilstand. Den bliver mere og mere forkrøblet indtil 3. Søndag efter Påske, men på en måde ligger kimen til krisens overvindelse allerede i prædikenen til denne søndag, når han taler om, at blot om en liden stund skal han gå til faderhuset og finde trøst: »Ja, til Fader-Huset gaar jeg, til Guds Børns Hjem, hvor de Sidste skal tale med de Første, og Alle sige Eet, og dog drikke Saligheds Fryd af hinandens Læber, i Livets, det evige Livs, den evige Lovsangs, den guddommelige Kiærligheds og Glædes for os usigelige Ord. Ja, der gaar jeg hen; men gaar kun som de Smaa, der bæres frem at

lægges paa Herrens Arme, som velsigner dem og vidner, Himmeriges Rige hører Saadanne til. Ja, saaledes gaaer jeg, baaret af Ham, som bar vore Synder paa sit Legeme paa Træet . . .« (N. F. S. Grundtvigs *Vartovs-Prædikener 1839–60* (1924), s. 110) svarende bl. a. til verset:

Da alle de Kiøbte,
I Jesu Navn døbte,
Som Striden har stridt,
Som Døden har lidt,
Gik ind til den evige Hvile,
Istemme saa lydt
Halleluja lydt,
At Englene tie og smile. (GSV IV 29,5)

Svarende til det netop anførte eksempel bemærkes for den følgende undersøgelses vedkommende, at vægten hviler på forholdet til prædikenerne. Der er således ikke i almindelighed taget hensyn til salmen som genre, men hovedsageligt til forholdet mellem det saglige *indhold* i prædikenerne og i salmerne.

B. De Levendes Land

Spørgsmålet om digtets forhold til prædikenerne og dets affattelsestid har Kaj Thaning forlængst drøftet med stor indsigt og grundighed (*Grundtvig-Studier* 1953, s. 7–68). Kort fortalt mener Thaning, at salmen som frugt af en Irenæus-påvirkning er skrevet umiddelbart efter 1. februar og før 8. februar 1824, idet Thaning refererer til prædikenerne på 4. og 5. Søndag efter Helligtrekonger.

Det kunne således synes overflødigt at gå ind på sagen påny, men en gennemlæsning af prædikenerne 1821–24 gør det alligevel fristende. Læser man således prædikenerne på langs, er det karakteristiske ikke de store brud eller de kendte årstal 1810–11, 1824–25 eller 1832. Selv om Grundtvig selv vedkender sig disse terminer, afslører han dog i prædikenerne et mere nuanceret billede. Der sker hos Grundtvig intet, der ikke er vel forberedt. Hvad der på et bestemt som regel senere tidspunkt fikses som det store brud, ligger i kim lang tid forinden. Det hører måske

med til den psykiske struktur især hos den yngre Grundtvig, at han følelses- og tankemæssigt bevæger sig voldsomt op og ned – fra begejstring til fortvivlelse og op igen. En kendsgerning er det ihvertfald, at hans gennembrud med *De Levendes Land* i 1824 forberedes i sådanne bølger med stigning og fald fra 1821, dvs. bølger med stort set samme indhold, men med større og større indvunden klarhed fra gang til gang, altså en sekvensrække i en opadgående spiralbevægelse. De samme motiver dukker op med faste mellemrum, men med øget intensitet.

Det problem, han slås med, kan beskrives således: Efter at have været igennem sin periode med luthersk bodskristendom kæmper Grundtvig for et nyt syn på skriften og evangeliets tilsagn. Mens den lidenskabeligt fastholdte tro hidtil havde dannet forbindelsen mellem ham selv på den ene side og skriften og dermed Gud på den anden side, står han nu i et dilemma. Hans gamle tro slår ikke til længere, selv om han ind imellem i sine fortvivlede perioder klynger sig til det, han egentlig har forladt. Spørgsmålet for ham er, hvordan han bliver samtidig med evangeliets begivenheder.

Det er uden videre klart, at det er denne trang til samtidighed med evangeliet, der i slutningen af 20'erne imødekommes med Grundtvigs genopdagelse af dåb og nadver, hvor Herren er nærværende og personlig tiltaler den enkelte. Netop fordi Grundtvig ender i dette syn, er det også rimeligt at forvente, at synet baner sig vej just i forbindelse med synet på dåben i den forudgående periode.

Det ydre bibelord er ikke længere nok. Den lidenskabeligt fastholdte tro kan ikke længere gøre det levende. Det ydre er kun det udvortes. I begyndelsen af 20'erne vender den romantisk farvede skelnen mellem udvortes og indvortes, legemligt og åndeligt frem hos Grundtvig igen, men nu i hans teologiske overvejelser, fordi det ydre ikke længere er nok. Det ydre såvel i »verden« som i kirken er »skygger«. Bibelordet i kirken er i bedste fald »lignelser«, »billeder« på en indre åndelig virkelighed, som det gælder om at skue. De store begivenheder i den bibelske historie er på nippet til at blive kun billeder og lignelser af den åndelige virkelighed, der er nu, eller som bør være

nu. Denne indre åndelige virkelighed er til syvende og sidst Kristus selv – mere og mere fortættet til de afgørende begivenheder i Kristi liv, som kirkeårets første halvdel fra jul til pinse markerer. Der er ikke langt fra dette syn til den senere så stærke fremhævelse af Trosbekendelsen, her naturligvis dens anden artikel om Kristus.

Ved siden af trangen til samtidighed med evangeliet og brugen af begrebsparret ydre/indre kommer *væksttanken* til. Vi går fra klarhed til klarhed – siger Grundtvig. Hermed udtrykker han selv, hvad der ligger i den spiralagtige sekvensbevægelse, der før blev omtalt.

Thaning mener, at væksttanken vinder frem i 1823 under indtryk af Grundtvigs arbejde med og oversættelse af Irenæus. At den animeres af Irenæus-studiet skal ikke benægtes, men en kendsgerning er det, at væksttanken findes lang tid forinden, ihvertfald allerede i 1821–22. Kort fortalt: Væksttanken kan Grundtvig ligeså godt have hentet i Ny Testamente, i Efeser- og Kolossenserbrevene (Ef. 2,21-22; 3,16-21; 4,15-16; 4,22-24 og Kol. 1,24-28; 2,6-19; 3,1-4; 3,12-17). Hvorfor gå over åen efter vand? Det er jo netop med udtryk fra disse breve, Grundtvig gang på gang peger på vækstens betydning for det kristne liv.

Grundtvigs forhold til væksttanken lader sig meget klart belyse ud fra prædikenerne, fordi bestemte prædikentekster sædvanligvis inspirerer ham i den retning. Vi kan altså her indskrænke os til at undersøge nogle ganske bestemte søndagsprædikener.

Hos den lidt ældre Grundtvig møder man væksttanken især på Juledag, hvor troen lignes ved det spæde barn, og på Søndag efter Jul, hvor Simeon med barnet på armene leder tanken i samme retning, og endelig på 1. Søndag efter Helligtrekonger: den tolvårige Jesus i templet, et billede på, at den spæde tro med den højeste visdom i følge er godt på vej. Men tanken kommer tydeligt frem allerede ved årsskiftet 1821–22 på de nævnte helligdage.

Prædikenen på Juledag 1821 slutter med nogle løse sætninger, formentlig stikord: »Det er kun de Smaa som glædes i Julen«. »Det er godt at være Barn om Julen«. Det »barn«, der tænkes

på, er afgjort den nye tro, der spirer hos den voksne. Julesøndag 1821 hedder det: »Høstmanden naaer i Aandens Rige atter Plovmanden, om end ofte ikke anderledes end som i en Lignelse for os, hvor det er Vinter-Sæd, som udkastes, naar de sidste Nege indføres i Laden, Sæd, der under Søvn skjules for Menneskes Øine, synes at maatte bortfryse, men gemmes dog i Løn, og skyder sig med Kraft i Veiret, naar Varmen kommer, naar de milde Straaler smelte Isen . . .« De troende hjerter skal opvokse og bære frugt. Man tænker allerede her på *Giv mig, Gud, en Psalme-Tunge*, der bliver til langt senere. Prædikenen slutter: »Lader os bede for den Spæde, at Guds Naade maa være over ham, saa han vorder stærk i Aanden og fuld af Viisdom – Ja, lad os bede saa over Enhver som i Daaben fremstilles for Herren . . .« Barnet Jesus på Simeons arme og dåbsbarnet bliver ét.

På Helligtrekongers Dag (Festo Epiphaniae) 1822 tales der om kristendommens kår i verden, om modstanden fra »verdens« side og om sejren: »Saaledes er det altid gaaet, naar Christendom gienfødes, og ligesom vi i vor[t] Jule-Evangelium see et himmelsk Forbillede paa Kirkens Begivenheder, saaledes see vi i Christendommens Skaber i det Romerske Rige et lysende Exempel, som efterlignes og gientages i dens Forhold til den hele Verden«. Kristendommen gienfødes og vokser og sejrer over verden. Frelserens fødsel og opvækst er et billede på troens vækst i os selv.

Stærkest samles tankerne på disse søndage i flg. citat fra prædikenen på 1. Søndag efter Helligtrekonger 1822: »Ja, mine Venner! i Herrens Lys skal vi see Lys, som skrevet staaer, og Solen fra det Øieblik den i Dagningen forgylder Himlens Kant som Morgen-Røde, indtil den i Middags-Timen straalere [og] i sin fulde Kraft og Klarhed skal staae for os som det legemlige Billede paa hvad Herren aandelig udretter i sin Menighed«. Her dukker de billeder op, som vi møder igen og igen i de følgende år med øget styrke.

Thanings énsidige teori om Irenæus-påvirkningen i 1823 må opgives, for udviklingen i retning af De Levendes Land mærkes som sagt allerede i 1821–22. Men Thaning har uden tvivl ret i,

at det kan være Irenæus' tale om frelsen forstået som genrejsningen af det skabte, der indgår en forening med den romantiske evighedslængsel hos Grundtvig.

Hvornår skriver Grundtvig *De Levendes Land*? Thaning mener som sagt, det sker mellem 1. og 8. februar. Efter mit skøn viser prædikenerne, at det sker fire måneder senere, således som mange forskere før Thaning iøvrigt også mente omend på et andet grundlag. Om det skete i februar eller juni kunne stort set være en ligegyldig petitesse, hvis den lidt senere datering ikke havde afgørende betydning for forståelsen af salmens indhold.

Det er en almindelig antagelse, at *De Levendes Land* er skrevet som et bevidst modstykke til Kingos *Far, Verden, far vel*. I stedet for modstykke kan man bedre tale om en videreførelse. Den verdensforsagelse, som Kingo formulerer i sit digt, er også Grundtvigs et langt stykke. I prædikenerne er han i den henseende tydeligt påvirket af Kingo og Kingo-salmens sprogbrug, og det er overhovedet et spørgsmål om dette syn forlader Grundtvig nogensinde.

Grundtvig siger med Kingo farvel til »verden«, farvel til det »udvortes«, til »skyggerne«, og længes efter himlen. Men i modsætning til Kingo peger han på himlens sted på jorden, nemlig i kirken – præcisere udtrykt: kirken bygget af levende stene, nemlig de mennesker, der besinder sig på, at alle mennesker er skabt i Guds billede – med troen og håbet og kærligheden som skabte muligheder. Det ændrer ikke væsentligt i Grundtvigs negative syn på verden. Prædikenerne i 30'erne og 40'erne tyder ikke på det.

Bortset fra enkelte enklaver beherskes prædikenerne 1821–24 af et rent bibelsk Kingo-inspireret syn på verden. I enklaverne dukker forventningen om det nye syns gennembrud frem med stigende styrke. En af enklaverne er de netop citerede prædikener fra 1821–22.

Især møder vi – som Thaning har påvist det – en stærk spænding i Grundtvigs prædikener i slutningen af kirkeåret 1822–23. Den vokser ved indledningen til det nye kirkeår, 1. Søndag i Advent 1823. Juledag 1823 taler Grundtvig vemodigt om den

forsvundne lovsang. Fædrenes først og fremmest Kingos salmer er forstummede. Den skæbne hviler over samtiden, men måske vil Grundtvigs børn opleve en ny lovsangs gennembrud. Tankegangen fortsætter 2. Juledag 1823 og især Nytårsdag 1824. Den næsten fuldstændige håbløshed beskrives som den tabte barndom både romantisk og »kingosk« (synden): »Ak den forsvandt, den deilige liflige Vaar i Paradiset, forsaavidt som Barndommens gyldne, glade Dage, forsvinde for os alle, forsvinde, ei fordi vi voxe, men fordi vi synde . . .« Det nye vil kun bryde frem sammen med erkendelsen af den fuldstændige dom over mennesket: »Her, mine Venner, under Sinai, der skal vi stille os, naar vi vil lære at skønne paa det Naadens Aar . . .« Johs. 3,16 (Således elskede Gud verden . . .) dukker op her og gentagne gange i prædikenerne i det næste halve år. Det eneste håb er »... Troens Aar, dette overnaturlige Foraar midt i Verdens Vinter . . .« Med denne tro sætter man verden stolen for døren: »... da maae vi jo, hver Nytaarsdag med hellig Fryd takke Herren, fordi vi have fundet hvad Verden søger forgiæves paa de vilde Veie, da maae det være vor Bøn at den Soel aldrig gaaer ned men lyse for dem som endnu sidde i Mørket og Dødens Skygge! Amen«.

Citaterne viser tydeligt, hvordan den romantisk farvede drøm om den tabte barndom og den verdensforsagende Kingo-kristendom her har indgået en forening, der bliver af største betydning for De Levendes Land.

Kingo-inspirationen og bodskristendommen dominerer i de følgende prædikener. Det egentlige gennembrud, som håbløsheden i disse prædikener råber efter, kommer først 4. Søndag efter Helligtrekonger 1824, hvor Grundtvig til aftensang prædiker over epistelen (Rom. 12,8–10) med overskriften *Kiærlighed er Lovens Fylde*.

I Grundtvig-Studier 1953 søger Thaning at vise, at denne prædiken er det direkte forlæg til De Levendes Land: »O Kiærlighed! livsalige Guddoms-Ord, som ene udtrykker Alt, hvad som var af Evighed, og som skal evig blive, og udtrykker dermed den evige Glæde Saligheden, som ogsaa vi, skiøndt vi er kun Støv og Aske, skabdes til . . .« (Thaning, s. 55).

Ordet »livsalig« knytter Thaning til indledningen af 2. strofe: »Livsalige Land« (oprindeligt står »O! deilige Land«, jfr. GSV III 86,2, som Grundtvig selv har overstreget til fordel for »Livsalige Land«).

At tanken om det forjættede land, og at glosen »Salighedens Ø« mangler i prædikenerne her, skal man ikke lægge for megen vægt på. Tankerne og glosen forekommer så hyppigt i almindelighed hos Grundtvig i disse år, at det må høre med til de almindelige forudsætninger.

Den ligeså stærke tale om Helligånden finder Thaning i en vending i prædikenen: »... den levende Strøm, som Herren har lovet skal udspringe af deres Liv, som troe paa Ham, idet de annamme den Helligånd ...« (Thaning, s. 56).

Prædikenen til den følgende søndag (5. Søndag efter Helligtrekonger) med overskriften *Kiærlighed er Fuldkommenheds Baand* (Kol. 3,12-17) finder Thaning er en efterklang af digtet. Uden at gå i enkeltheder vil jeg mene, at denne prædiken fører videre og faktisk er et vidnesbyrd om, at Grundtvig endnu ikke er så »færdig«, at han kan skrive sit vældige digt. Der mangler en dybere afklaring især med henblik på dåbsmotivet og den kraftige tale om Helligånden i digtets slutning.

Sagligt er der i grunden ikke meget, der i argumentationen adskiller Thanings arbejde fra det foreliggende. Thaning knytter til den sekvens af prædikener, der går fra Juledag 1823 til 5. Søndag efter Helligtrekonger 1824 med den vældige stigning fra mismod til håb og glæde, men ser ikke, at den samme sekvens gentages fra Påskedag til omkring Pinse 1824 – i sidste omgang med langt større dybde og med endnu flere motiver, der peger i retning af digtet. Her passer Thanings præmisser meget bedre, og det er da også dem, der har inspireret mig.

At Grundtvig som sagt ikke er »færdig«, viser sig derved, at han de følgende søndage falder ned igen. Fastelavnens Søndag 1824 er dog bemærkelsesværdig, fordi den afklarer dåbssynet i forhold til den nyligt indvundne erkendelse. Ved mindet om vor egen dåb og ved hver ny dåb i kirken var vi »... i Guds Huus ved Himlens Port da stod vi ved Paradisets Port og saae det blinkende Sværd i Cherubens Haand forvandlet til en

Palme-Green, nedlagt for Jesu Fod, Indgangen aaben, og Lysets Engle smilende blandede i Børne-Flokken, følgende dem ind i Jesu Spor at see Guds Herlighed«. Det er ikke blot en »Barne-Drøm«. Paradis er »vort rette Fædreneland«. Vi har »Arv i det hellige Land«. Hermed er linien frem til digtet blevet endnu tydeligere, fordi kærligheden har fundet sit sted i dåben.

Som allerede antydet sker der i den følgende prædikenperiode det ejendommelige, at udviklingen fra Juledag 1823 til 5. Søndag efter Helligtrekonger 1824 gentages. Påskedag 1824 »gentager« Juledag 1823. Det er atter galt med lovsangen. Med talrige Kingo-vers viser Grundtvig, at samtiden mangler de rette salmer. De Levendes Land kan umuligt være skrevet forinden.

2. Påskedag gentages det dystre motiv. På de følgende søndage efter Påske slås Grundtvig med Bibelen – om hvorvidt den dur som billede og lignelse på den indvortes, dybere sandhed. Han er simpelthen langt nede. Først Kristi Himmelfartsdag lysner det lidt.

Interessen samler sig først og fremmest om prædikenen til 6. Søndag efter Påske 1824 (30. maj). Den har overskriften: »Kiærlighed skal skjule Syndernes Mangfoldighed« og er i en mere intens form en gentagelse af prædikenen fra 4. Søndag efter Helligtrekonger.

Den skal her refereres med anførelse af de vigtigste sammenhænge (prædikenen udgives i sin helhed i Vartovbogen 1972): Kærlighed er det eneste, der giver borgerskab i himlen, for kærlighed er det eneste, der kan forene Gud og menneske. Ordet om Guds kærlighed (Johs. 3,16) kan ikke engang verden modsige, for kærlighed kan ikke bedrage. Det bekræftes af menneskehjertets egne erfaringer. Det dobbelte kærlighedsbud står urokkeligt fast. Kristendommen er kun kærlighed, således som det fremgår af Jesu og apostlenes udsagn, men det er kærlighed til det, der ikke kan forgå, den kærlighed, som Kristus som den sagtmodige og ydmyge pegede på. Denne kærligheds sol er Johs. 3,16: Således elskede Gud verden . . . : »Ja, det føler vort Hjerte, det maa man kalde et Kiærligheds Lys, opgangen fra Synden, nedstraalet til dem, hvor de sad i Dødens

Skygges Land . . . Det var vor eneste Trøst, men den var svag, thi vi kunde ikke rime Guds Naade med hans Retfærdighed, vor bedste Kiærlighed var alt for jordisk til at vi med Sikkerhed kunde se et Billede af Hans deri, vor stærkeste Kiærlighed var alt for afmægtig til at fatte den grændseløse Kiærlighed det maatte være af Gud at tilgive os al vor Synd og skiænke os det evige Liv«.

Således »maa vort Hjerter nødvendigvis troe Ham«, men »selv med den Troe, at Guds Søn er død for vore Synder, opstanden til vort Haab, selv med den er vor Kiærlighed til Faderen og den Eenbaarne, saa ringe, saa svag, at Kiødet behersker og Verden forvirrer os«. Menneskets mangel på kærlighed og kærlighedens nødvendighed giver kristendommen dens logiske plads i sammenhængen: »Havde Christendommen intet Raad for dette Savn, da maatte vi vel desuagtet troe den, som det eneste Rednings-Middel, vort Hjerter kiender, det eneste Middel til Fred med Gud og Saligheds-Haab, men Verden kunde dog med Føie spotte vor Tro, og gjøre det sandsynligt, at, trods Alt hvad der taledes for den, maatte den dog være falsk, da den ved at indskiærpe Kiærligheds-Budet uden at virke dets Opfyldelse, laae eller syndes dog, til det hidtil skedte, at ligge i Strid med sig selv«.

Men kristendommen har afgivet sit eget »indre bevis«: »Men vel os, m[in]e V[en]ner! hvad der er Christendommens Liv og Lys, er og dens Liv og Gave.« Den svage kærlighed blandt mennesker er et uomstødeligt bevis på kristendommens sandhed. Gud har udgydt sin Ånd i menneskers hjerter: »Ja, mine Venner! Kiærlighedens Kraft, den er det som fuldender Beviset paa Christendommens Sandhed for vort Hjerter, indgyder os den urokkelige Vished, at om end Himmel og Jord forgaaer, skal Jesu Ord dog ikke forgaae, thi det er aabenbar Faderens Ord, Kiærligheds Ord som bliver og bliver evindeligt. Det er Kiærligheds-Loven som aldrig kan rygges, det er Kiærligheds-Lyset som aldrig kan slukkes, det er Kiærligheds-Livet i Menneskens Børn der aldrig kan uddøe. Ja, m[in]e V[en]ner! hvad der giver os Magt til at være Guds Børn det veed vi er af Gud, det

veed vi maa føre os til Ham, som Børn til Faderens Huus, til Faderens Favn, det veed vi maa skiænke os salig, guddommelig Hvile med den Eenbaarne i Faderens Skiød – Og lad da kun Verden murre og knurre! Vi ere overgangne fra Døden til Livet Amen i Jesu Navn Amen!»

Med denne prædiken har vi allerede samlet en lang række motiver, der genfindes i sidste halvdel af digtet De levendes Land, nemlig vers 7–13. Det gælder vers 7:

O, Kiærligheds Aand!

Lad barnlig mig kysse din straalende Haand

Som rækker fra Himlen til Jorderigs Muld ...

for det er jo netop Guds kærlighed, der er »det eneste Rednings-Middel«. Og talen i prædikenen om kærligheden, der fører barnet på plads i Faderens Huus, Faderens Skød og Faderens Favn peger hen på vers 8.

O, himmelske Navn!

som aabner for vores din hellige Favn ...

Mest udprægede er måske henvisningerne i prædikenen til digtets sidste vers, vers 13, især slutningen:

Det lever dog i os, det føle vi godt,

Mit Land, siger Livet, er Himmel og Jord,

Hvor Kiærlighed boer!

De to sidste linier har Grundtvig arbejdet meget med i manuskriptet til salmen; man ser, at der oprindeligt har stået:

Vi elske, vi leve, vi kiende forsand

De Levendes Land!

Prædikenen siger tydeligt nok, at kærligheden hører livet til, ja, den er kristendommens sandhedsbevis. Den omfatter netop både himmel og jord. Og netop fordi vi elsker og lever, kender vi – endnu på jorden – de levendes land.

Sandhedsbeviset udtrykkes klarest i ordene »det føle vi godt«, og just disse ord går igen i prædikenen:

(1) Kærlighed er ... »den Saligheds Bæk, hvoraf hver Aand, hver Sjæl som finder og føler [overstreget: *Kiærlighed*] sig selv, begiærer at drikke, at lædskes til et evigt Liv«.

(2) »... den naturlige Kiærlighed vi føle til vore Nærmeste«.

(3) Det dobbelte kærlighedsbud »... det kan vi føle, at Næsten skal vi elske som os selv«.

(4) »... derom kan Ingen tvivle, som med Betænksomhed har læst det Nye Testamente, og føler hvad Kiærlighed er«.

(5) Kærlighedens fuldendelse i det evige liv, hvor vi skal skue Gud ansigt til ansigt »... det kan vi føle, det er den sande Kiærlighed«.

(6) Johs. 3,16: Således elskede Gud verden ...: »Ja, det føler vort Hjerte, det maa man kalde et Kiærligheds Lys ...«

Selv om disse paralleller er meget stærke, er der dog en række motiver i sidste halvdel af De Levendes Land, som ikke findes i prædikenen fra 6. Søndag efter Påske 1824. Det gælder talen om Ånden (vers 8 og 12) og gnisten af Ånd og det rygende alter (vers 11 og 12). Begge disse motiver peger helt naturligt på Pinsen. Prædikenen den følgende søndag, Pinsedag 1824, får dermed stor interesse.

Inden vi går over til pinseprædikenen, er der grund til at overveje endnu et forhold. De Levendes Land er uden tvivl blevet til i forbindelse med et afgørende gennembrud for Grundtvig, og det er formentlig ikke rigtigt som Thaning at placere dette gennembrud i begyndelsen af februar 1824. Der er for få ting, der peger i den retning, og afgørende er det, at Grundtvig fra og med Påskedag 1824 »gentager« den udvikling, som han startede med Juledag 1823. Spørgsmålet er da: har vi vidnesbyrd hos Grundtvig selv om et gennembrud? Forordet til Nyaarsmorgen er dateret til den 12. august 1824, og det er rimeligt at forestille sig, at gennembruddet finder sted forinden.

Det er atter prædikenerne, der giver svaret. 5. Søndag efter Trinitatis (18. juli 1824) siger Grundtvig, at han ikke vil »dølge for eder, at jeg i Dag med ret inderlig Glæde gjør Embedets Gierning, og at jeg aldrig før, hvor inderlig jeg end ønskede det ... turde tilegne mig de trøstefulde Ord: frygt ikke ... [Lukas 5,10]. Dog det behøver næppe at jeg siger det, thi enten maatte jeg stadig bedrage mig selv, eller I have hørt det paa mig, følt det med mig, at det i den sidste Tid er blevet bedre med mig, lysere for mig, at jeg tryggere turde overlade mig til

Herrens Førelser og det glade Haab, at min Gerning i Herren er ingenlunde forfængelig, at Saliggjørelsen er langt nærmere end jeg før troede, at Natten er forgangen og Dagen er kommet nær, ja, at den er alt oprunden, saa det rette Lys skinner nu, de Levendes Lys, ja det Lys, der ei blot skinner men straal-ler, skinner ei blot for Øiet, men gennemstraal-er Hjertet, op-lyser ikke blot, men opliver og opvarmer, er ikke meer som Vinter-Solen, der kun et Øieblik i Middags-Stunden mildner og kvæger, men som Vaar-Solen, for hvis Straaler selv Isbjerge smelte . . .« I dette citat møder vi mange motiver, som vi gen-finder i digtet De Levendes Land, men hovedsagen er, at Grundtvig den 18. juli 1824 ser *tilbage* på gennembruddet.

Hvornår skete det mere præcist? Langt senere, 11. Søndag efter Trinitatis (29. august 1824), giver Grundtvig nøjere be-sked. I en omtale af muligheden af Åndens fuldkomne herre-dømme siger han: »Saa tænkte jeg tit, og det skedte dog aldrig, aldrig saaledes som jeg følte det kunde og maatte skee, Ordet derom laae som dødt paa mine Læber og faldt mat til Jorden! Vist laae Skylden tildeels hos mig selv, fordi jeg var ikke nok-som bekymret for mine Tilhøreres Salighed, men jeg hørde dog ogsaa her, som i Saameget af Embedets Gierning giennem Skriftens Røster som siger: biev efter Herren og vær frimodig! min Time er endnu ikke kommet. End ikke i Dag kan jeg ud-sige det saa klart som jeg seer, saa dybt jeg føler det, at her er Bjerget, vi maae alle over det Selvraadigheds og Selvklog-skabs, det Egenkiærligheds Bjerg, som Troen maa flytte, før vi kan indgaae i de Levendes Land, men dog føler jeg med Glæde, at jeg har meer Frimodighed i min Munds Opladelse end no-gensinde før til at forkynde Ordet om den Hellige Aand, jeg føler det med Glæde thi deraf veed jeg, den nærmer sig, den aandelige Pindsefest, der i Jesu Christo ved den Hellig-Aand skal holdes i Hedninge-Land! Ja, nu bekymrer jeg ikke mere saaledes over hvad der bindes paa mine Læber, thi nu skimter jeg Herrens Raad. Den første levende Fortale til en Pindse-Præ-diken skiænkede Herren mig, da vi var sidste Pindse-Morgen her forsamlede, den anden føler jeg, og med Guds Hjælp, føle mine Tilhørere, skiænkede Han mig i Dag . . .«

Froprædikenen på Pinsedag 1824 (6. juni) synes således at være den centrale tekst i vores sammenhæng. Da prædikenen på den foregående søndag tydeligt synes at have forbindelse med De Levendes Land, er det rimeligt at se hele digtet i sammenhæng med Grundtvigs gennembrud med denne prædiken, sådan som han selv forstår den.

I det følgende skal prædikenen kort resumeres. Da den er et godt eksempel på en tekst, der står imellem prosa og poesi hos Grundtvig, gengives den i sin helhed som et tillæg til denne afhandling (s. 151 ff.).

Den indledende bøn, der bliver en sædvanlig ting i prædikenerne i 30' og 40'erne, er her ret enestående. Selve prædikenen indledes dernæst med gengivelse af ps. 117: *Lover Herren, alle Hedninger!*, der straks markerer dagens altomfattende betydning. Denne lovprisning passer til dagen, for på Pinsedag op slog Gud sin bolig blandt menneskene, både de troende og hos dem, der skal komme til troen. Første del af prædikenen slutter med et salmevers (Evangelisk-christelig Psalmebog, nr. 199). Det egentlige tema er: Julen kan helligholdes ved vuggen, påsken i urtegården, men pinsen kun i Herrens hus. Dette tema gennemgås først i sin »udvortes« betydning: Julen er barnets fest, påsken er forårets fest, men pinsen, festen til minde om Helligåndens udgydelse, kan kun fejres, hvor den også udgydes idag, nemlig i kirken, der er »en nærværende Lignelse af det Forbigangne«. I kirken gentages pinseunderet.

Til slut gennemgås temaet i sin »indvortes« betydning: det kristne menneskes udvikling. Julen er tilstrækkelig for barnet, den åndelige ungdomsalder har nok i påskens blomstrende sejr, men kun den åndeligt voksne kan forstå pinsen, nemlig det menneske, der er prøvet af verdens fristelser, og som har gennemskuet verdens falskhed. Det menneske kan for alvor skønne på Åndens gave, der giver ham eller hende endelig plads i Guds hus.

Temaet jul/påske/pinse i den »udvortes« og »indvortes« betydning gennemspilles også i De Levendes Land. Den barnlige alders ureflekterede tro på og drøm om evighedslivet møder vi i vers 1-3, dvs. julens tro. Påskens tro mangler – af gode grun-

de, for den er ikke særlig tydeligt markeret i prædikenen. Den voksne tro, der har gennemskuet verdens falskhed, møder vi i vers 4-6, der beskriver den bedrageriske drøm. Den voksnes tros positive side afspejles i vers 7-13, der fastholder den barnlige drøm, men nu på den baggrund, at verdens bedrag er gennemskuet. Det særlige nedslag af pinseprædikenen skulle i så fald være vers 12:

Vor Fader saa huld!

Du gierne vil throne i Templet af Muld,
Som Aanden opbygger i Midlerens Navn,
Med rygende Alter i Menneske-Favn,
Med Himmellys-Bolig af Gnisten i Løn
til Dig og din Søn!

hvor linie 3 og 4 i den overstregede form lyder:

Den rygende Tande Dig kalder sin Bøn
Og selv Du antænder det Lys udi Løn

mens næstsidste linie har den lidt nemmere form:

Og skaber en Bolig af Gnisten i Løn.

Den højstemte pinseprædiken svarer overhovedet til slutningen af De Levendes Land. Kærligheds-motivet, der spiller så stor en rolle den foregående søndag og i digtet, kommer også frem pinedag, men i grunden uddybes det ikke, hvorfor pinsen er kærlighedens fest. Det har været tydeligt for dem, der hørte Grundtvig prædike fra søndag til søndag, altså i den store sammenhæng, som vi straks skal vende tilbage til.

Pinsen, kærlighedens fest, fuldkommes i himlen, »... men skal vi holde den i Himlen maae vi begynde paa Jorden ...« Eller med salmens ord:

Mit Land, siger Livet, er Himmel og Jord,
Hvor Kiærlighed boer!

Ordet »smil« og sammensætninger med »smil« er karakteristisk for prædikenerne på disse søndage, her om pinsemorgen »... den høitidelige Stund som smilende minder os [om] Christendommens livsalige Morgen-Røde ...« svarende til det dejlige lands »smilende Kyst« (vers 2), hvor barnet i naturen deler »Sit Smil og sit Liv« (vers 3).

I bearbejdet skikkelse møder vi pinseprædikenen fra 1824

som læseprædiken i Søndags-Bogen (2. udg. 1859), s. 393-407 med overskriften »Pindse er en Kirke-Fest«. Prædikenerne i Søndags-Bogen er med rette højt ansete, men en sammenligning i dette tilfælde viser, at de mangler den friskhed, som de holdte prædikener formentlig har haft.

Den følgende helligdag, 2. Pinsedag, er teksten Johs. 3,16 ff., men vi møder ikke den prædiken om Guds kærlighed, som vi kunne vente ud fra den dominerende stilling, som Johs. 3,16 har i 1824. Prædikenen taler i stedet om dommen over verden, et tema, der ganske vist også hører med til den nævnte prædiketekst. »Verden« i sin gudsfjendtlighed er et problem for Grundtvig, og i den henseende står han stadig på linie med Kingo og kan bruge terminologien fra Far, Verden, far vel, et vidnesbyrd om, at det er forhastet at betragte De Levende Land som et bevidst modstykke til Kingos digt.

Det fremgår fx. af prædikenen til 1. Søndag efter Trinitatis: »Lyset er kommet til Verden og skinner for vore Øine, saa vi see, at Verden ligger i det Onde, saa vi see, at Øienslyst og Kiøds Lyst og Livets Hoffærdighed Kiødets Selvraadighed er ikke af Faderen men af Verden.

Lyset er opstaaet af Graven og skinner over den, saa vi see, at Verden skal forgaae med dens Begiæring, og at kun hvo som gjør Guds Villie bliver evindelig«.

Om De Levendes Land minder det umiddelbart følgende i prædikenen: »Lyset er indstaaet fra Himlen og skinner derind, saa vi see, at der er godt at være, at der er Hvile og Fred at der er Livet i Guds Velbehagelighed, i den gode Samvittigheds saliggjørende Vidnesbyrd for Guds Børn, at de ere Arvinger til det forjættede Land, det velsignede Land, som Gud lovede Abraham i Aanden, i Aandens guddommelige Vidnesbyrd, at denne Glæde faaer aldrig Ende, at Kiærlighed aldrig forgaaer«.

2. Søndag efter Trinitatis 1824 mangler, og 3. Søndag efter Trinitatis rummer intet af interesse for vores sammenhæng.

Helt afgørende er derimod prædikenen ved aftensang på 4. Søndag efter Trinitatis (11. juni 1824). Teksten er Rom. 8, 18-23. Indholdet kort: De kristnes trængsler er for intet at regne mod den herlighed, der skal komme. De kristne

har et fast håb, som verden spotter, men da verden ikke selv har et fast håb, hader den kristendommen, men håbe må alle mennesker. Verdens had til kristendommen afslører, at kun det kristne håb er fast og urokkeligt.

Såvidt jeg kan se, giver prædikenen på 4. Søndag efter Trinitatis baggrunden for første del af De Levendes Land (vers 1-6).

I pinseprædikenen mødte vi en disposition med nøgleordene jul, påske og pinse som symboler på barndommen, ungdommen og manddommen i åndelig forstand. I prædikenen på denne søndag møder vi noget lignende, når der tales om barnets ureflekerede drøm og længsel, den fordrejede og forfalskede drøm, som »verden« har, og endelig gudsbarnets forventning, der har gennemskuet verdens falskhed, og som ved at holde fast ved kærligheds-ordet har generobret barnets drøm.

Barnets ureflekerede drøm finder vi i digtet, vers 1-3. I prædikenen siger Grundtvig: »Jeg siger: det begynder som Haab om et evigt Liv, og hvad Andet? Saalænge Barnet smiler og fryder sig, tænker det da paa Døden eller ligger ikke Lykken og Livet for dem som en uoverseelig Evighed, hvor der er Alt at vinde, Intet at tabe, altsaa som et evigt Liv i denne Verden, og mon det være anderledes med noget Verdens Barn, som føler sig glad og fornøiet . . .«, jfr. vers. 3:

Forjættede Land!

Du hilses i Morgenens speilklare Strand,

Naar Barnet mon skue din Skygge fuldskiøn,

Og drømmer, du findes, hvor Skoven er grøn,

Hvor Barnet kan dele med Blomster og Siv

Sit Smil og sit Liv!

Men den voksne fordrejer drømmen, der nu bliver bedragerisk, flygtig, skuffende og fortryllende, jfr. vers 4-6. Herom hedder det i prædikenen: »... det voxne Verdens-Barn veed det selv, at han drømmer, men stræber over Drømmen at glemme Enden og sig selv. Men naar det nu ikke længer vil lykkes, naar Mennesket vaagner af sin Drøm om det evige Liv i denne Verden, naar han nødes til at see at Alt hvad Verden kalder Lykke: Sandhed og Vellyst, Rigdom, Magt og Ære, det kan ikke vare, thi naar det varer allerlængst, er Enden dog en

Dødning-Dands, saa hvad er da Verdens Haab, uden det unaturlige fortvivlede Haab, som Verden ei selv kan betragte uden at gyse, det afsindige rasende Haab . . .«, jfr. vers 6, slutningen:

Saa varigst de kalde hvad sikker forgaær

Som Timer og Aar!

idet bemærkes, at Grundtvig først skriver »Saa varigst vi kalde . . .« Med overstregningen distancerer han sig fra den erfaring, der i grunden også var hans egen.

Hermed er barnets ægte evighedsdrøm og den voksnes forvanskede drøm beskrevet, men den kristne har generobret barnets drøm, fordi han kender Guds kærlighed: »Vi fryde os i Guds Herligheds Haab, det Nærværende maa tit bedrøve os, men baade det Forbigangne og det Nærværende giver os Ret til at vente paa det Tilkommende, som Noget der skal trøste og omsider evindeligt glæde os. Det er sandt, derfor spotter Verden os, kalder os drømmende, sværmende Daarer, der glemme det Nærværende over det Tilkommende, opoffre det Visse for det Uvisse, Fuglen i Haanden for dem som flyve i Luften! Det er sandt, saaledes spotter Verden os, men det er derfor ligevist, at Verden har Uret, ja, det er ligevist at Verden misunder os vort [!] Lykke som den dog ei selv vil nyde, misunder os det frydefulde Haab, som, i Følelsen af Guds Velbehag, giver os Frimodighed under alle Omskiftelser, giver os Magt til at smile under Gienvordighed, Magt til at overvinde al den Frygt der kvæler Verdens Glæde i Fødselen, eller giver den dog en hastig og brad Død, et sørgeligt Endeligt«.

Den kristne vender tilbage til den naturlige forventning, som barnet havde: »Det er nu Verdens Haab, som den selv hvert andet Øieblik forbander og kalder altid selv bedrageligt, men med Guds Børns Haab, Guds Herligheds Haab, det er ikke saa, det baade begynder og ender med det evige Liv, begynder aldrig saa smilende, at det jo ender, fuldender endnu skønnere, det oprinder som en taaget Stjerne, man netop kan skimte, men jo længere vi reise med denne Lede-Stjerne, jo mere vi nærme os Landet, hvor det skal sees hvad den er, des klarere skinner den, ja ikke det alene, men naar vi enstund have fulgt den og glædet os i dens Lys, da kan den vel et Øieblik hardtad forsvin-

de bag Skyer, men fremtræder snart paa ny og udsender de Straaler som opvarme og oplive, saa vi bestandig blive vissere derpaa, at skøndt vi kun see som en Stjerne, er det dog i Grunden Solen selv i Aandernes Rige, som Apostelen siger Christus i eder er Herlighedens Haab. Og naar nu Haabet nu [!] saaledes begynder at blive levende i Kiærlighed, da giver det sig tilkiende i hele vort Levned, saa vi ikke tage de jordiske Ting i Betragtning, men som opreiste med Christo de himmelske Ting, heroventil hvor Han er i Guds høire Haand, og det er umueligt andet, end at vi maae ynkes over dem der ere uden Haab, eller bedrage deres Sjæle med et falsk Haab og lægge dem paa Hjerte, at de dog endelig i Tide maa oplade Øiet for Guds Herligheds Haab i Christo Jesu, og kiøbe det i Troen med Forsagelse af den Verden de veed, bedrager dem, og for-gaaer omsider med al sin Begiæring, og da er det Verden, især den klogeste Deel af Verden, altid fnyser og raaber at vi forstyre dens Ro, og den har Ret, det gjør vi ogsaa, det gjøre vi med fast Forsæt, fordi den falske Fred maa forstyrres, før man kan føle Trang til den sande, det falske Haab maa opgives før det sande kan opgaae, man maa fortvivle om at finde det evige Liv i Verden, før man kan lære at søge det, hvor det nu er i Himlen, og dog maa man nødvendig løfte Øiet til Himlen før vi see Stjernen som staaer over [vort] Hoved«.

Med prædikenerne på 6. Søndag efter Påske, Pinsedag og 4. Søndag efter Trinitatis har vi samlet baggrunden for og motiverne til De Levendes Land. De omfatter tidsrummet 30. maj-11. juli 1824, men det vil nok være mest rimeligt at antage, at digtet er blevet til umiddelbart efter Pinsedag (6. juni 1824). De sidste motiver kommer ganske vist først til 4. Søndag efter Trinitatis (11. juli), men prædikenerne helt til 11. Søndag efter Trinitatis (29. august) er tydeligt præget af gennembruddet omkring pinse. Prædikenen på 4. Søndag efter Trinitatis må sikkert ogsaa betragtes som en refleksion, der har digtet som baggrund. Allerede 5. Søndag efter Trinitatis-prædikenen (18. juli) er tydeligvis tilbageskuende, se ovenfor s. 136 ff.

Som et yderligere vidnesbyrd om, hvordan gennembruddet har sat sig spor, kan anføres prædikenen til 8. Søndag efter Tri-

nitatis (8. august 1824 – fire dage før dateringen af fortalen til Nyaarsmorgen), hvor Grundtvig overvejer, hvordan himmel-længslen kan bevares i det dennesidige: »O, kiære Venner! det er vel dog en Prøve værd, om det er sandt, at vi ved at troe Guds Ord og lade Hans Aand raade, ved idelig at bede i Jesu Navn: Vor Fader Du som er i Himmelen! din Aand er god, lad ham føre os i det jævne Land, om det er sandt, at vi derved kan komme til et levende Haab, der ei blot overvinder Dødens Frygt, men overvinder og uddriver den, i det Haabet alt her begynder at opfyldes, opfyldes i Det som aldrig affalder, i Det som skienker Livets Kæmper Troen og Haabet den salige Hvile hvorefter de streed og hvorefter de stræbde, ja i Kiærlighed som er Livets Kilde og Fuldkommenhedens Baand i Himlen og paa Jorden i Tid og Evighed, thi Gud er Kiærlighed!

Ja, ja m[in]e V[en]ner her er Viisdom, her er Veien paa det Jævne, her er den banede, den mageløse Vei til Himlen, som vi alle attraae . . .« Men det er den *smalle* vej på jorden, der fører os frem til at se Gud, som han er: » . . . der staaer han, og til ham maae vi komme om vi vil leve og see gode Dage, til det Jævne, til den Slette hvor han staaer og seer dybt i Himlen fordi Han bærer den i sit Hjerte, dertil maae vi stræbe over alle Bjerge, i det vi føle, at selv de Høieste, hvor store aandelige Syn der end aabenbare sig for os, selv de er Intet at regne, mod den jævne Mark, mod Jordens lave Slette, hvor man ikke, som hist kun føler sig lidt nærmere ved Himlen, lidt stærkere i Haabet, man føler sig optaget, føler Kilden i sig som aldrig udtømmes, Saligheds-Kilden som evig springer.

Og dertil kan vi komme, komme dertil at vi ikke mere be-
trakte os som i en Udlændighed, fordi vi føre Hjemmet med os, hvor vi vandre, saa vi vandre kun, for at ære vor Gud, for at udrette Hans Velbehagelighed, for at opmuntre vore Sødskende til i Jesu Navn at søge og dele vor Glæde, til styrkede og forenede med os, i den samme Aand, som glade Børn at giøre Faderens Villie som er i Himlen, som er i os, som vil boe i os og vandre i os, saa han er vor Gud og vi er Hans Folk, Hans Sønner og Døttre siger Herren den Almægtige!

O, da har vi en hellig Aften midt om Dagen da hvile vi, medens vi arbeide, som Børn af Ham der hviler skændt Han, som den Eenbaarne siger, arbeider endnu, da gaae vi alt i Støvet til Herrens Bord, med Abraham, Isak og Jakob, og holde Nadveren med Ham . . .«

C. Forsøg på en tolkning af De Levendes Land

Der henvises i det flg. til GSV III, nr. 86.

Digtet falder i 4 dele: (1) vers 1-3: Barnets ureflekterede drøm, der afdækker, hvad mennesket er skabt til, (2) vers 4-6: Verdensbarnets forfængelige drøm, (3) vers 7-12: Den prøvede kristnes generhvervelse af den barnlige drøm, (4) vers 13: Konklusion.

(1) Barnets ureflekterede drøm (vers 1-3)

Den barnlige tro og barnets ubetingede tillid rummer den ægte evighedsdrøm, som mennesket er skabt til. Ægte er den, fordi den ikke er knyttet til egoistiske motiver. Det gælder ikke blot det kristne barn, men ethvert barn, der »føler sig glad og fornøiet« (s. 141). Selv om den romantiske paradisdøm om Atlantis og Udødelighedens Ø spiller en viss rolle i hele afsnittet vers 1-6, gengiver vers 1-3 dog nok Grundtvigs egne dybt personlige erindringer. Han mindes sig selv som barn – tænker måske også på sine egne dengang små børn. Den personlige oplevelse præger vers 1-3, jfr. fx. Helge Toldberg: Grundtvigs symbolverden, 1950 (s. 214 og note 1 (s. 312)).

Vers 1 rummer tydelige bibelske allusioner: Amos 9,13 a: »See, de dage skal komme, siger HERREN, at plovmanden skal naae høstmanden . . .«, jfr. Johs. 4,36: »Og hvo som høster, faaer løn, og samler frugt til et evigt liv, paa det de skal glæde sig tilhobe, baade den, som saaer, og den, som høster«. Det er det kristne paradys, der tænkes på – ikke det romantiske.

I slutningen i vers 1, med linierne

Hvor Aften og Morgen gaae altid i Dands
Med Middagens Glands!

møder vi den længsel efter den evige dag, den evige middagsstund, vi allerede fandt i prædikenerne lige fra 1. Søndag i Advent 1823 og næsten hele kirkeåret 1823–24 ud (se s. 129 og 131).

Vers 2 er allerede omtalt flere gange i det foregående. Når prædikenen til 6. Søndag efter Påske 1824 taler om, at »Kiærlighed har intet Time-Glas den var før Bjergene blev til og skal være naar de er henflydte i Havet ... den er levende Evighed selv ... , er det rimeligt med udtrykket »Glas« at tænke på det timeglas, der rinder hverken med gråd eller sand. Timeligheden og sorgen findes ikke længere. Ordet *smil* og sammensætninger optræder i prædikenerne (se s. 139 og 141) både i forbindelse med barnets drøm og den voksnes generhvervelse af evighedsdrømmen. Det er et af mange træk, der viser, at Grundtvig absolut ser positivt på barnets drøm. Det er jo også den drøm, den voksne skal genopleve. Når Helge Toldberg siger: »Den faste holdning mod alt, hvad der ikke er af Gud, præger den kategoriske afstandtagen fra verdslig inspiration i de første strofer i De Levendes Land. Der er maaske en nuanceforskel i barnets og den voksnes maade at udmale sig de levendes land på ...« (anførte bog, s. 140), kan han næppe have ret. I vers 1–3 møder vi *troen*, barnealderens juletro (se s. 138 og 141) – velkendt fra det lidt senere digt, *Velkommen igien, Guds Engle smaa*. Med sine forudsætninger fatter barnet umiddelbart det, den voksne kun gennem prøvelser og kamp når frem til.

Vers 3 er formentlig stærkest præget af Grundtvigs egen erindring om barndommen, for det er et sjællandsk paradis, der beskrives. Man kan i den forbindelse minde om *Nyaars-Morgen*, der er skrevet næsten på samme tid. Her genfinder havfruen, Danmarks genius, De Levendes Land just i Sjælland (vers 255–258):

Se, her vil jeg svømme
Som Svane i Fjord,
I Løvhytten drømme
Om Livet i Fjor;
Ja, her vil jeg kvæde
Min Havfrue-Sang,
Med Graad og med Glæde,

Med bølgende Klang,
Til Klipperne smelte,
Og himmelblaa Telte
Jeg ser i de levendes Land.

(vers 258)

(2) Verdensbarnets forfængelige drøm (vers 4-6):

Vers 4-6 skiller sig stærkt ud fra det foregående. Efter den nænsomt skildrede erindring med de personligt farvede ord og vendinger følger nu et polemisk afsnit, hvor de sproglige lån gør sig kraftigt gældende.

Det er et opgør med den vantro samtid, især med den romantiske evighedslængsel, således som den kommer til udtryk i kunsten. Overhovedet er det dog et angreb på det selvstændigjorte menneskes forsøg på at skaffe sig et evighedsrige efter eget ønske.

Som bekendt har man villet betragte De Levendes Land som et bevidst modstykke til Kingos Far, Verden, far vel. Bedømt ud fra prædikenerne i 1823-24 bliver resultatet ikke helt det samme. Prædikenerne er nemlig foruden af forventningen om den nye dag for kristendommen præget af en voldsom polemik mod »verden« og al dens væsens. Et »lastekatalog« samlet fra prædikenerne viser det:

Forgiængelighed	søde Ord	Egenkiærlighed
ufuldkomment	svigende Taler	Øienslyst
Vildfarelse	Had	Kiøds Lyst
Fiende	Bitterhed	Hoffærdighed
Forhaaner	Hovmod	Rigdom
Begiærlighed	Gierrighed	Magt
Vellyst	Fristelse	Ære
Blødagtighed	Selvraadighed	Skygger
Forkrænkelighed	Selvklogskab	Dødning-Dands

Denne terminologi passer som hånd i handske til Kingos Far, Verden, far vel. Grundtvig føler, at Kingo er på hans side. Han laver ikke et modstykke, men et *sidestykke* til Kingos salme - »efter tidens tarv og lejlighed« for at tale grundtvigsk. Det er opgøret med »verden«, der forener dem.

Vers 4 afspejler tydeligst »det afsindige Haab«, som verden nærer. Det er her især den græsk inspirerede længsel efter halvgudelivet, han karakteriserer.

Vers 5-6 udvider perspektivet: Kunsten som kunst dømmes til forgængelighed (Toldberg, s. 140). Kingo-reminiscenserne er som bekendt mærkbare her:

Hvad er det dog alt
Som Verden opsminker med fauer Gestalt?
Det er jo kun Skygger og skinnende Glar,
Det er jo kun Bobler og skrattende Kar,

(Kingo, vers 2).

Som regel forstås i vers 5 linierne

Naar Skyggen er ligest, da hulke de Smaa
Som stirre derpaa!

som handlende om den skuffende virkning hos selv det mest fuldendte kunstværk. Altså: når skyggen er skarpest, mest lignende – men kan »ligest« forstås på den måde?

En bemærkning i Skærtorsdagsprædikenen 1823 kan tyde på, at Grundtvigs mening her er af dybere art. I den nævnte prædiken taler Grundtvig om, at det er vigtigt at agte på altergangens dybere betydning. Man skal ikke stirre på brødet og vinen, på skyggerne, de synlige ting, men de usynlige. Ordet selv: »Skyggerne forsvandt i Legemet, men hvad de havde dunkelt betegnet, det aabenbares klarligt i Aand og i Sandhed, det udgik i Ordet med giennemsigtige synlige Billeder til Frelserens Menighed«. Og i kanten af prædikenmanuskriptet ud for disse linier står: »Naar Solen staar lodret over Legemet, har det ingen Skygge«.

Hvordan skal det forstås i sammenhængen i De Levendes Land? Forsigtigt vil jeg foreslå flg.: Ligesom solen stående i zenith udelukker enhver skygge – når skyggen er ligest, mest lodret – således afsløres kunstværket som en skygge, som ingenting, når den sande virkelighed, forgængeligheden anes. Da hulke de små, som stirre på det, der ikke har bestandighed.

Denne tolkning svarer ihvertfald godt til den tydelige mening i vers 6, der taler om billedets og kunstens forgængelighed. Hjertets længsel kan ikke stilles af selv de ypperste frembringelser, mennesket kender. Virkeligheden og først og fremmest kristendommens sandhed (den sol, der står lodret over jorden) afslører ubestændigheden.

Mens vers 1-3 repræsenterede *troen* eller barnealderen, således står vers 4-6 for ungdomsalderen, *håbet* – her det forfængelige håb.

(3) *Den prøvede kristnes generhvervelse af den barnlige drøm (vers 7-12):*

Der er atter et stærkt brud mellem vers 6 og 7. Med vers 7 vendes tilbage til stemningen i vers 1-3. Det er atter den *barnlige* holdning, der tales om. Ligesom vers 2-6 i førstelinierne personificerer *landet* og *drømmen*, personificeres nu med stigende styrke som modstykker de kristne begreber, først og fremmest tro, håb og kærlighed, nøgleordene i pinseprædikenen s. 151-55.

Vers 7-12 repræsenterer ganske vist først og fremmest kærligheden, det sidste led i treklangen. Vers 7 skildrer kærlighedens Ånd, en mindelse om digtets forbindelse med pinsen. Kærlighedens Ånd rækker sin *hånd*. Når Grundtvig skal beskrive den himmelske hjælp, »det eneste Rednings-Middel«, taler han næsten altid om noget konkret, Guds hånd, Guds finger (*En glemt dimension*, s. 27 ff.). Kærligheden lignes indirekte ved solen, der bryder frem bag tågen og lader det forjættede land komme til syne.

Det er kærlighedens *navn*, der binder Gud og mennesker sammen (vers 8). Begrebet kærlighed er trods al fordærvelse blevet tilbage som den struktur, der er livets egen. Den guddommelige kærligheds favn åbner sig derfor for den menneskelige kærligheds favn. Netop fordi den sidste endnu findes, kan Ånden usmittet tage bolig hos det menneske, der helt vil erkende sin afhængighed af Gud, sin skabthed. Når bønnen til sidst antydes (»nedknæle«), kan det hænge sammen med, at Guds favn fra dåben er kendt som Fadervors egentlige sted (se *En glemt dimension*, s. 39 ff, især s. 51).

I vers 9-11 passerer tro, håb og kærlighed nok engang revy i forklaret skikkelse.

Troen (vers 9) er en undertro. Det er ikke nok at have den tro, der i bogstavelig forstand kan flytte bjerge (1. Kor. 13,2, brugt 6. Søndag efter Påske 1824). Det er egenkærlighedens bjerg, det gælder (s. 137), og derfor fuldkommes troen først i kærlighed. Den dristige tro slår *sin hvælvede bro* over til det forjættede land. Man kan her tænke på forjættelsens og troens tegn, regnbuen, som Gud satte på himlen efter syndfloden (1. Mosebog, kap. 9, 12-17), eller »Gynge-Broen« mellem liv og

død fra den nordiske mytologi (Toldberg, 115 og 167). Isbjergene spærrer vejen (*Nyaars-Morgen*, vers 253–55). De levendes lys er en sol, »for hvis Straaler selv Isbjergene smelte . . .« (s. 137), jfr. DDS 167,5–6 (om Jesu kærligheds magt). Linie 3 i vers 9 former Grundtvig i første omgang: »Som Is-Bjerge flytter«. Troen er ikke blot en bevægelse fra mennesket til Gud. Det er Guds vej til mennesket, troen er Gud selv. Vi må stræbe over alle bjerge for at finde ham på den jævne slette i os selv her og nu (s. 144).

I vers 10 dukker vel næsten for første gang det motiv op, som siden bliver et fast element i Grundtvigs teologiske tankeverden: I dåben bliver vi som børn igen sammen med barnet Jesus, håbet selv (En glemt dimension, s. 56 ff.). Han bliver Gudbroder i den dobbelte betydning: dåbsfælle og guddommelig hjælper, se pinseprædikenen, s. 153. Da genopleves barnets juledrøm, den barnlige længsel efter evighedsriget. Med håbet er væksten begyndt, den vækst, der fuldendes, når håbet ombyttes med den fuldkomne glæde.

Vers 11 vender tilbage til hovedsagen »O, Kærlighed selv!« Som skabning kender mennesket til kærligheden, erkender ihvertfald dens nødvendighed. Det er menneskelivets dybeste mening, den kraft, der regulerer livet. Logisk må kærligheden kalde Gud for fader, fordi Gud elskede verden, så han gav sin Søn. Guds indgriben med Kristus åbenbarer for enhver, at al kærlighed kommer fra Ham. Livet findes kun i den fuldkomne kærlighed fra Gud.

Vers 12 runder digtet af. Mens der indtil nu har været talt om landet og drømmen, om tro, håb og kærlighed som personer, tiltales til slut Faderen selv. Han er ikke i et fjernt land, men på det jævne hos det menneske, der renses og ombygges (s. 144). Der er en gnist, en røg af den himmelske ild hos det menneske, der indser kærlighedens nødvendighed. Det menneske er skabt og genløst til livet i Guds rige.

(4) Konklusion (vers 13):

Vers 13 kan trække linierne op. Kristeligheden: det genløste menneskeliv er allerede nu livet i Guds rige, selv om det kun

skimtes. Derfor omfatter riget både himmel og jord. Det kan vi føle på Guds kærlighed og kærlighedens nødvendighed i menneskelivet (se s. 134 og 135-36). Med vers 13 indledes den salme, som vi kender som *O kristelighed* (DDS 279), der består af nye vers samt lidt ændrede vers fra *De Levendes Land*. Det er en anden salme, fordi den bevidst ser bort fra den baggrund og den spænding, der i særlig grad har været vort anliggende i denne sammenhæng.

*Bilag: Grundtvig-arkivet, fasc. 16.**

*Første Pindse-Dag 1824
Fro-Prædiken
I Jesu velsignede Navn*

Pindse-Morgen! den høitidelige Stund som smilende minder os [om] Christendommens livsalige Morgen-Røde, der gylden opgik over Zions Høie og Libanons Ceder, Pindse-Morgen, velsign Du den for os, Fader i det Høie, fra hvem vor Frelser, Jesus Christus (udsendtes) saa kiærlig udsendtes, fra hvem den Hellige Aand saa naadefuld udgik at skabe et Guds Huus paa Jorden, og løse Støvets Tungsbaand til hellig Lovsang! Ja, besøg os med din Aand saa vi kan mættes med dit Huses Gode og Dit Tempels hellige Ting, her et levende (i) Haab(et), og hisset fuldkommen paa den store Pindse-Fest, naar Aand og Legeme skal smelte sammen i din Kiærlighed, og alle Tungemaal forenes til evindeligt at udtrykke dine Gierningers Kraft og udsjunge din Pris! Hør og besøg os i Jesu Navn! || Lover Herren, alle Hedninger! og priser Ham alle Folk! thi Hans Miskundhed er mægtig over os og Herrens Sandhed er evindeligt, Halleluja! Naar, mine Christne! skulde denne Opmuntring til at prise Herren i forenet Chor for Hans mægtige Miskundhed og Hans evige Sandhed, naar skulde den (lyde) (høitideligere) i vor Frelser, Jesu Christi Kirke lyde høitideligere, naar skulde den inderligere bevæge det i Kirken forsamlede Folk end paa en saadan velsignet Pindse-Morgen, i en saadan smilende Morgenstund, der saa levende minder om Dagen, som Herren gjorde, som den opstandne, himmelfarne Frelser gjorde efter sin Naades og Sandheds Ord (til) om Pindse-Dagen, den første, da han (klædte sine Præster med Sk ...) (Salighed) bygde (sin) sin Kirke, sit Huus af levende Stene paa Jorden, da han aandeligt opslog sit Paulun hos Menneskets Børn, da Han

* || markerer sideskift, () overstregninger, [] suppleringer af teksten.

klædte sine Præster med Salighed og lod sine Hellige synge med Fryd, ja lærde alle dem, som havde ham || kjær at glæde sig over Hans Hjemgang til Faderen, fra hvem de nu annammede Trøsteren, den Hellig-Aand som Faderen sendte i Jesu Navn, til med glødende Tunger at (fork ...) prædike Hans Kiærligheds Ord i Hans Søns Evangelium for alle Folk og Hedninger, med glødende Tunger at takke og (sjunge) lovsynge den himmelske Fader, som gav Fred paa Jorden, Lys i Mørket Liv af Døde! O, lover da Herren alle Hedninger og priser Ham alle Folk! I som have lært at troe enfoldelig paa det Guds Ord, som er mægtig til at saliggjøre Sjælene, og har i Jesu Navn annammet den Hellig-Aand, som udgaaer fra Faderen og sendes af Sønnen den Kiærligheds og Sandheds Aand som (gør alle t ...) i Kirken gør Ordet, gør Hjerter og Tunger, gør alle Ting levende, I som have lært at troe, og annammet Troens Beseigling ved den Hellig-Aand, og I som sidde endnu i Mørket og i Dødens Skygge, men som Herren vor Gud skal kalde dertil, i det || Han udsender sin Aand, saa I skabes og fødes paa Nye til Hans Folk og Hans Slægt, i det Han lader sit Ansigt lyse og udfrier eder derved af Mørkets Magt, oversætter eder i sin elskelige Søns, vor Herre Jesu Christi Rige! Og vi, mine Christne, vi vil da ogsaa priser (!) Herren med alle de (Stam ...) Folk og Hedninger, Stammer og Tungemaal, som forsamledes, og skal endnu forsamles i vor Herres Jesu Christi Kirke (levendegjøres) kaldes forsamles, oplyses og levendegjøres ved den Hellig-Aand i Jesu Navn. Det være vor Tanke i det vi (ist ...) høitidelig istemme: Jesu, ved dit Ord vi kiende, Dig og al din Kiærlighed, Ved din Aand til Livets Ende Skiænk os Haab og Sjælefred Det er Viisdom, det er Glæde, det er Christnes høie Glæde, Giv at vi til denne Fryd, Dannes maae ved Tro og Dyd!

Pindse-Festen, (mi ...) christne Venner! er i alle Maader Kirke-Festen, thi den er ei alene saa fordi den er indsat til høitidelig at ihukomme og at prise Gud i Jesu Navn || for Kirkens underfulde, guddommelige Stiftelse, Udbredelse, Opfyldelse, ja for Opbyggelsen (af G ...) og Opfyldelsen af Guds Huus paa Jorden, ikke alene derfor er Pindse Kirke-Fest, men ogsaa fordi, hvad deraf følger, den Fest kan ikke helligholdes uden i Kirken, betragtet og elsket som Guds Huus, den Høiestes Bolig, den Hellig-Aands Tempel paa Jorden. Julen kan helligholdes ved Vuggen, Paasken i Urtegaarden, men Pindse kun i Herrens Huus! (Saa er det udvortes og saa er det indvortes, saa er det legemlig og saa er) Saa er det baade udvortes og indvortes baade legemlig og aandelig, og det vil vi, ved den Hellig-Aands naadefulde Bistand, til fælles Glæde og Opbyggelse paa denne livsalige Pindse-Morgen betænke og betragte. Julen kan vi helligholde ved Vuggen, hvem er Christen og veed ikke det! Hvad minder os som Christne, mere kiærlig mere levende om (Barnet i Krybben) (b ...) Frelseren født i Davids

Stad om Barnet i Krybben lagt som Verden || opholder med sin Magt, om Ham der var ydmyg af Hjertet, i hvis Mund [der] ikke var Svig, som der han var i Guds Skikkelse, (men) holdt det ikke for et Rov at være Gud lig, men fornedrede sig selv og tog en Tjeners Skikkelse paa sig, Han som tilsmilede Jordan Himmelen Fred, hvad minder os, Christne, saa venlig og saa levende om Ham og Hans glædelige Fødsel, som Barnet i Vuggen, det christnede, velsignede Barn, der, hvilende i Frelserens Favn er, med ham i Guds Skikkelse, (og) men holder det ikke for et Rov at være Gud liig, hviler med Uskyldighedens himmelske Rolighed tilsmiler os Fred som en Lysets Engel, er langt bedre, langt større end vi, men tænker aldrig derpaa, er os underdanig, seer ydmyg op til os, modtager taknemmelig, som (?) aldeles uforskyldt det mindste som det største Beviis paa vor Godhed og Kiærlighed, som om vi gjorde store, forunderlige Ting, naar vi elske de velsignede Smaa, som elske os, og er vor Glæde! Ja hvad minder mere levende om Guds Søn paa Jordan, end de Smaa, som han velsignede, som han (kaldte Himmerigs Herrer ga . . .) fremstillede os || som vore Mønstre, som Himmerigs Herrer, og gav det Vidnesbyrd, at deres Engle see altid Faderens Ansigt som er [i] Himmelen.

Paasken kan vi helligholde i Urtegaarden! Ja, hvor mindes vi mere levende om Herrens Opstandelse fra de Døde, hvormed Han førde Liv og Uforkrænkelighed igien for Lyset, end naar vi med christen Troe, med Tanken henvendt paa det Usynlige som er evigt, (i) om Foraaret see Herrens Kraft i den legemlige Verden virke det Samme, som Han gjorde i den aandelige da Han opreiste sin Søn af Graven til Gavn og Glæde for Menneskens Børn, som Lys efter Mørke, Liv af Døde!

Men Pindsen kan vi kun helligholde i Kirken som Herrens Huus! Er det ikke sandt, (mine Venner) christne Venner, at skal vi ret levende føle (h . . .) denne Høitids Velsignelse, ret levende mindes den Dag, da Apostlerne opstod i Folkets Forsamling, i Herrens Kraft, og talede Guds store og underlige Ting med deres Tunger, med himmelske, glødende Tunger i deres Lignelse, da maae vi gaae til Kirke, hvor Guds Ord forkyndes i Folkets Forsamling, || hvor Gaverne vel ere forskellige, men Aanden er den (S . . .) samme, hvor Guds Ords Tjenere, ydmygelig trædende i Apostlernes Spor, oplyste, styrkede og drevne af den samme Guds Hellig-Aand, forkynde frimodig den(s) korsfæstede igien opstandne Frelser, Jesus Christus, og formane Folket, eftersom de kan forstaae, paa deres eget Tungemaal, til (d . . .) at omvende sig og troe det store Evangelium, det Naadens og (Kiærli . . .) Sandhedens Ord om Guds hemmelige Raad til de Faldnes Opreisning, til Synderes Saliggjørelse! Kun her hvor vi see en nærværende Lignelse af det Forbigangne, kun her hvor vi høre (en) i levende Røst en Gienlyd af Ordet som avledes ved Herrens Aand paa Apostlernes glødende Tunger, udstrømmede derfra i Herrens Kraft og bevægede, antændte Hjerterne

med hellig Ild, saa tre tusinde Sjæle lagdes den Dag til Menigheden, kun der vinde vi en levende Fremstilling om denne Aandens og Ordets om denne Kirkens velsignede, uforglemmelige Høitid, kun der føle vi || os inderlig opvakte og oplivede til at helligholde Kirkens Fødselsdag, ja Kirkens Jubelfest, opvakte og oplivede til at (takke) prise og takke Herren, fordi Han udsendte sin Aand til at skabe rene Hjerter og stadige (?) Aander i Støvet, til at fornye Jordens Skikkelse, prise og takke Herren, (...) fordi Han gav Frelserens Kirke Bestandighed, trods alle Helvedes Porte, fordi Han lod Apostlernes Røst udgaae til Folk og Hedninger, til Jorderigs yderste Grændser, grundfæstede det Ord som lagdes dem paa Tunge, i det (hellige) (Skr ...) Ny Testaments hellige Skrifter, og sørgede for, det kom til at gienlyde (p ...) for alle Folks Øren, paa det Maal, som de vare fødte udi, kun her (r ...) bevæges og røres vi kraftelig til at bede for os selv og for den ganske Menighed i Herren, bortkast os ikke fra dit Ansigt og tag ikke din Hellig-Aand fra os, men skab et reent Hjerter i os og fornye en stadig Aand inden i os, til at bede for de Folk og Hedninger som sidde || endnu i Mørke og i Dødens (Sky ...) Skygge, at Herrens Lys (maa) ogsaa maa opgaae for dem, at ogsaa de maa høre Livets Ord, at Gud ved sin Hellig-Aand ogsaa vil (oplive) levendegjøre dem i Christo som ere døde i Overtrædelser, og oplive deres Tungemaal, saa Ordet ogsaa derpaa kan gienlyde, saa ogsaa de (maa) med Forundring og Hjertens Glæde maae høre Galilæerne tale Guds store og underlige Ting med glødende Tunger paa det Maal som de ere fødte udi. Saaledes er det udvortes og legemlig, men visselig det er ligesaa indvortes og aandelig ogsaa der er det saa, at Julen kan vi helligholde ved Vuggen og Paasken i Urtegaarden, men Pindsen kun i Guds Huus. (See) I Christelige Barne-dage, som unge Børn i Christo, kan vi ret inderlig glæde os over, at os er en Frelser født den Herre Christus i Davids Stad, og prise Gud med Hyrderne, med Englene som sjunge Ære være Gud i det Høie Fred paa Jorden og i Mennesket en Velbehagelighed. I vor christelige Opvæxt, i den aandelige Ungdoms-Alder kan det staae levende || for os, hvor kraftig Herrens Ord er stadfæstet ved alle Hans underlige Gierninger, hvorledes Han er guddommelig beviist at være Guds Søn ved Opstandelsen fra Døde, hvorledes Jorden ved ham kom igien til at blomstre for troende Menneskebørn som (et) en Herrens Gave, som et Guds Paradis, med Livsens Træ, og med Evigheds-Blomster, formedelst det evige Livs uforkrænkelige Haab, ja (a ...) vi kan glæde os inderlig, taknemmelig(e) i Herrens aandelige Urtegaard, (s ...) hvor Guds Rige er som et Livsens Træ der kneiser mod Himlen, hvælver sig med lune (?) og kiølende Skygger over utallige Blomster med himmelsk Vellugt, giennemtones af lifflige Sange, hvori frelste Menneske-Aander, som Himlens Fugle sjunge deres Skabers og deres Frelseris Priis. Men kun som Mænd i Christo, kun i den christelige Manddoms-

Alder, naar vi have lært hvad det var Gud frelste os fra, naar vi have lært at kiende Verden, dens Fristelser og Falskhed, naar vi have lært at kiende Fiendens Magt || og overvundet den Onde, naar vi have overvundet Dødens Frygt og føle at vi ere overgangne fra Døden til Livet, indgangne i Herrens Huus, til at bygge og boe der evindeligt, beskue Hans Herlighed, randsage Hans Tempel, først da kan vi ret holde Pindse, ret skønne paa Guds Gave, der Han skiænkede Menneskens Børn med sin Saligheds Kalk i Jesu Navn, der Han udgiød sin Søns Aand over Frelserens Menighed, gav os den sønlige Udkaarelses Aand hvorved vi raabe Abba Fader. Det er da klart, at kun i Himlen holdes Pindse (Ret,) ret det er den evige Fest som skal aldrig afskaffes, thi Julen er Troens, Paasken er Haabets, Pindse er Kiærlighedens Fest, men skal vi holde den i Himlen maae vi begynde paa Jorden Amen i Jesu Navn Amen.

ARSSKIFTET 1839—40 OG SALMEN
»VOR HERRE! TIL DIG MAA JEG TYE«

Prædiken og salme hos Grundtvig II.

Af Christian Thodberg

GVS IV 5: Herrens Huus.

1

Vor Herrel til Dig maa jeg tye,
For stærke er Fienderne mine,
De tænke at høit over Sky
Du ændser ei Tienerne dine;
Du ei os forstaar
Ei heller formaaer
At løse af Angest og Pine!

2

De Daarer, de tænke det helst,
I Muldet Du ligger, det sorte,
Af Fader i Himlen ufrelst
[overstr.: Fra Bødler og]
Fra Trolde og Engle forgiorte,
Hensmuldret i Støv,
Henveiret som Løv,
Indspærret af Helvedes Porte.

3

Det er mig dog vist over Alt:
Langt borte kan Du ikke være;
For immer af Hiertet paakaldt
Du trøster saa ømt dine Kjære,
Ja, i Dig, vor Drot,
Det føle vi godt,
Vi leve og røres og ere!

4

Du er i det hellige Ord,
Du gav os i Hjerter og Munde,
Du blandt vore Lovsange boer
Som Røsten blandt Fugle i Lunde;
Saalidt som dit Ord
Saalidt kan dit Chor,
Dit sjungende Folk gaae tilgrunde!

5

Er spæd Du kun hos os endnu,
Som Haabet, der fattes end Vinger,
Guds Søn er dog sandelig Du,
Og Himmelens Hær Dig omringer,
At løse vort Baand
Saa godt som Guds Haand
Formaaer den Almægtiges Finger.

6

[overstr.: Dit Tempel er sunket i Grus]
Om her paa Jerusalems Gruus
Du fryser i Vogterens Hytte,
Lad Engle det hellige Huus
Fra Nazareth til os da flytte,
Saa der Du i Ro
Til Mand kan opgroe!
Med Borge vi ei det vil bytte

7

Nei, der vil vi samles i Løn
Hos Joseph og Moder Marie
Og bede til Gud med Hans Søn,
Som Børn paa Hans Herlighed bie;
Os lære paa ny
Da Engle i Sky
At sjunge, saa Fuglene tie!

8

Er spæd Du, vor Herre saa from,
Dit Fadervor kan Du dog stamme
Og Alt hvad Du beder ham om,
Han lover og gjør med det Samme,
Da læges vort Savn,
Dit hellige Navn
Ei længer paa Jord er til Skamme.

9

Dit Navn skal jo vidt overgaae
Hvert Navn, der fra Læber kan lyde,
Lad røbe da Bølgerne blaa,
Hvad Jesu Navn har at betyde!
Lad Store og Smaae
Al Verden forstaae
Guds Engle i Navnet adlyde!

10

Vor Herrel ja nu er Du nær,
Det kan vi paa Trøsten fornemme,
Og med Dig er Himmelens Hær,
For os alle Englene stemme
I Himmelens Raad
Til Glæde for Graad;
Vort Hierte! hvi vil du dig græmme?

11

Triumf! Vi har vundet vor Sag!
Med Engle kom Huset det lave;
Nu har over Hoved vi Tag,
For Øie en lille Guds Have;
Af Palmerne smaae
Guds Engle forstaae
Guds Barnet et Lysthuus at lave.

12

Guds Engle i Fjederham graa
Ydmyge som Glutter og milde
For Barnet vil sjunge og slaae
I Palmerne aarle og silde;
Da leger i Bryst
Vort Hierte med Lyst
Med Fryd af de Levendes Kilde!

A. Salmen

I sidste udgave af Sangværket daterer (velsagtens) Uffe Hansen salmen *Vor Herrel til Dig maa jeg tye* til tidsrummet 1839-41. Den gamle udgiver af Sangværket, J. Kr. Madsen, foreslår 1843-46. Med overskriften »Herrens Huus« (fra 1843) og angivelsen af en bestemt søndag i Madsens udgave af Sangværket

(1. Søndag efter Helligtrekonger) er der tilskyndelse nok til at lede efter den eller de prædikener, som salmen kan have forbindelse med. *Vorherre, til dig må jeg ty* hører til de centrale salmer hos Grundtvig, og den har i den sidste menneskealder ikke mindst i kraft af Laubs melodi fået en stærk stilling i kirkelig brug, især efter at den er indgået som nr. 519 i DDS.

Salmens indhold leder i forvejen tankerne hen på Grundtvigs sædvanlige prædikentemaer i Helligtrekongerstiden, se ovenfor s. 128 f. I sin ydre opbygning kan salmen minde om en gendigtning af en Davidspsalme, forsåvidt som de bibelske psalmer ofte består af et afsnit med en tryglende bøn og derefter uden overgang et afsluttende afsnit bestemt af fortrøstning og frimodighed; ind imellem de to afsnit i den bibelske psalme, der i dette tilfælde oftest må have haft en kultisk funktion, formoder man så, at en offerhandling med gunstigt udfald har fundet sted. I første vers leder talen om fjenderne og Guds tjenere let i den retning.

Det er dog ikke muligt at pege på en bestemt Davidspsalme som forlæg. Det må derfor søges andetsteds. En gennemlæsning af Grundtvigs prædikener omkring Helligtrekonger i tidsrummet 1839–43 medfører, at man med sikkerhed kan pege på årsskiftet 1839–40, helt præcist tidsrummet 12.–18. januar 1840 som salmens affattelsestidspunkt.

Årsskiftet 1839/40 var særdeles bevæget for Grundtvig. Frederik den Sjette døde den 3. december 1839, og med ham gik i graven den epoke, som Grundtvig især følte sig som repræsentant for. Det var den konge, der havde stået for regentskabet i hans liv indtil da. Hans sorg var stor og oprigtig og afspejledes i en række digte, taler og artikler fra december og januar. Kongen blev først begravet sidst i januar 1840, og det vil sige, at tronskiftet stort set faldt sammen med årsskiftet. Sorgen afløstes dog snart af en tilsvarende stor forventning til den nye konge og den nye tid. Gyldenåret stod for døren. Vil man endelig samle på Grundtvig-årstal, kan man også godt pege på årsskiftet 1839/40 som et væsentligt omend mindre betydningsfuldt tal, idet bemærkes, at begyndelsen på såvel det kirkelige som det borgerlige nytår gerne satte Grundtvig i kraftig bevægelse.

I det følgende vil de for denne sammenhæng vigtige prædikentekster blive fremdraget med henvisning til de vers i salmen, som de kan have forbindelse med, og til slut gives der på dette grundlag en ganske kort gennemgang af salmen.

Baggrunden for salmen finder vi prædikenerne fra Juledag til 2. Søndag efter Helligtrekonger 1839/40. Juledag er fuld af fremtidshåb. Grundtvig indleder prædikenen med at citere første vers af sin egen *Glæden hun er født idag* (DDS 88,1). Stærkere end i 1823 (se s. 131) føler han, at den nye lovsang står for døren: »... thi allerede denne Julemorgen vaagnede mangt et Barn med Juleglæde i sit Hjerte og med Barnet født i Bethlehem paa Læberne, og disse Smaa skal ikke døe, men leve og love Herren og fortælle Hans Gierninger til den kommende Slægt, og vore Templer skal atter gienlyde af Psalmer og Lovsange, der sanddrue forkynde, at der synges liflig for Herren i Hans Menigheds Hjerte ...«, jfr. salmens vers 4, om lovsangens udødelighed.

Menigheden skal finde barneglæden igen, for den kender dens kilder: »... thi i samme Grad som de var hos os fødtes og voxde den, og derfor er det ganske vist, den er ikke uddød eller forsvunden, den er her, og det siger intet, den er spæd og for menneskelige Øine svag og fattig, thi det var Barnet i Krybben altsammen og det er netop Tegnet, Engelen gav os. Den skal voxe med Barnet i Bethlehem Amen! i vor Herres Jesu Navn Amen!«

Det spæde, svage og fattige håb er just personificeringen af Kristus selv, se vers 5 og 8 i salmen.

Dette tema uddybes i prædikenen på Julesøndag 1839: Jesu fremstilling i templet. Det er bl. a. denne prædikens forhold til salmen, der giver overskriften »Herrens Huus« mening. Beretningen i evangeliet kan forekomme os fjern, siger Grundtvig, men to ting må fastholdes: (1) Samtiden i Jerusalem så kun et fattigt drengbarn og »en gammel forstyrret Discipel og en Prophetinde«. (2) Det afgørende var *troen* hos de to gamle og *Herrens skjulte tilstedeværelse*. Troen og Herrens tilstedeværelse kan nemlig ligeså godt være hos os: »Ja m[in]e V[enner] dette er bestandig vore og hele Christen-Folkets lyse og smilen-

de, himmelske Udsigter, som paa den sidste Søndag i et gammelt Aar, der vel har mere Lighed med Dagen i Jerusalems Tempel, end Nogen i hele den følgende Tid, thi den levende Christendom er end, som da, kun skjult tilstæde, og Guds Herligheds Haab, Christus i os, er som det spæde Barn, den gamle Simeon tog paa sine Arme og velsignede, som vi læse i Bogen, og veed, det skedte: Barnet voxde og blev stærk i Aanden og fyldt med Viisdom og Guds Naade var over Ham, saaledes er vi sikke paa, det skal skee og sees og skrives for kommende Slægter om det Barn, os er født og den Søn os er givet et Lys til Hedningernes Forklaring og Israels Herlighed, Barnet, som er os født i den hellige Daab og skal fuldvoxen banke paa hos de Sidste for at gaae ind og holde Nadver med dem [Johs. Åb. 3,20], og til denne Gudsmenneskets Væxt iblandt os give den Himmelske Fader ved sin Helligaands Naade, Lykke og Velsignelse til Maalet naaes som er Eenheden af Guds Søns Tro og Erkendelse [Ef. 4,13] Amen! i Jesu Navn Amen!

Dagens evangelium afspejler den gyldne fremtid for kristendommen. Den spæde er ét med dåbsbarnet, og til dåbsbarnets stade må den kristne altid vende tilbage for at finde sit udgangspunkt, det rette udgangspunkt for den kristelige vækst. Gyldenåret mærkes først og fremmest derved, at denne udvikling anes i sin spæde begyndelse.

Identifikationens barnet Jesus/dåbsbarnet er almindelig hos Grundtvig (se En glemt dimension, s. 56 ff. og 90 f. samt ovenfor s. 153). Her forstærkes billedet af fortællingerne om Jesu Barndom. Det spiller en tydelig rolle i salmen, vers 5–8. Guds-barnet, det spæde håb, vokser sammen med Kristus på trods af vort hårde »Jerusalem« i vort »Nazareth«. Håbets svaghed er en forjættelse om dets styrke i fremtiden.

Prædikenen på Nytårsdag 1840 er interessant fra et almindeligt salmehistorisk standpunkt og meget oplysende med henblik på vers 4 i *Vor Herrel til Dig maa jeg tye*. Tanken om den nye salme og det sjungende folk, der ikke kan gå til grunde, optager Grundtvig stærkt.

Efter den indledende bøn siger Grundtvig:

»En glædelig Fest og et livsaligt Nyaar har jeg længe ønsket

mig selv og mine Tilhørere i det Navn som vor Herre fik af Engelen før Han blev undfanget i Moders Liv.«

I Jesu Christi Navn

Vi bede dig saa saare:

Giv os et fredeligt Aare,

Dig til Ære og os til Gavn!

Dette var Slutningen af vore Fædres bekiendte Nyaars-Psalme: Guds Godhed ville vi prise, vi Christne, store og smaa, vel havde den, som Sang betragtet, mange Feil og Mangler, men dem oversaae vore Fædre med Rette, fordi Grundtonen var saa velsignet og uforbederlig, at selv jeg, som dog kun hørde de gamle Psalmer, da Døden spillede [dem] paa Læberne, glemmer aldrig det milde, fromme Indtryk Nyaars-Aften især af Slutningen. Spurgde Man imidlertid, om jeg ønskede denne Nyaars-Psalme indført igien i Kirken, hvor den forstummede, indført aldeles, som før, da vilde jeg bestemt svare nei, ingenlunde, jeg ønsker at den samme Grundtone maa opvaagne midt iblandt os og ønsker af det Gamle alt Det bevaret, der passer til alle Tider, men alt det aflagt, som kun passede til den forrige Tid . . . Det gaaer mig nemlig med vore gamle Psalmer og hele vort gamle Opbyggelses-Væsen, ligesom det gaaer os alle paa en Nyaarsdag efter et lykkeligt Aar, eller i Begyndelsen af en ny Konges Dage efter en kiær og elskelig Landsfaders Hedenfart, saa jeg ønsker samme Aand og Troe, men ei samme Skikkelse . . .« Grundtvig må lave den gamle salme om: »Vor korte Nyaars-Bøn maatte derfor omtrent lyde saaledes:

I Jesu Christi Navn:

Giv Kraft og Mod og Lykke

Til paa dit Huus at bygge,

Dig til Ære og os til Gavn!«

en version, som Grundtvig formentlig glemmer i sin senere gen-digtning, hvor de pågældende linier lyder (GSV IV 115,4 (1845)):

I Jesu Christi Navn

Vi bede dig saa saare:

Vær dobbelt mild ad Aare!

Raad Bod paa alle Savn!

selv om tendensen er den samme. I den gamle salme er *fred* »et meget tvetydigt Ord, da det bruges om to saa himmelvidt forskellige Ting som Guds Fred og Verdens Fred . . .«. Guds fred er naturligvis noget, som kun den kristne kan få, siger Grundtvig.

Men dog vil han ikke i den følgende prædiken med overskriften »Det Gamle gik forbi, see, Alt er blevet nyt!« (Johs. Åb. 21,5) sætte skel mellem kristeligt og verdsligt. Den nye konge indvarsler en ny tid på begge områder: »Men har den christelige Nyaarstid, vi i Jesu Navn udraabe, da slet Intet med den at gøre, som Verden alt længe udraabde i sit eget Navn og udraaber hos os netop i disse Dage høirøstet ved vor gamle Konges Baare og for vor ny Konges Ansigt? – Jo visselig, m[in]e V[en]ner thi skiøndt Herren vidner om Sine: de er ikke af Verden ligesom jeg er ikke af denne Verden, saa bad Han dog ikke sin Fader tage dem ud af Verden men at bevare dem fra det Onde, og derfor har den christelige Nyaarstid allevegne meget med Verden at gøre, og staaer hos os i et mageløst Forhold til den, fordi ingensteds blev Christendommen saa folkelig og ingensteds var hidtil klarere Konger dens Fosterfædre og Dronninger dens Ammer . . .«

Størst er dog det kristelige håb. Med 1840 vil det »blive soleklart, at alle disse Ting, som nedstamme fra Ham, hos Hvem Livets Kilde er, forældes hverken med Himmel eller Jord, men, naar de synes Døden nærmest, forynges pludselig som Ørnen og begynde ligesom et nyt Levneds-Løb«. Det drejer sig om den nye kristelige begyndelse, det spæde håb (vers 5).

Tankegangen uddybes yderligere i den næste prædiken på Søndag efter Nytår 1840. Først skal dog nævnes, at vi i første del af prædikenen finder 3.–9. vers af den salme, hvis sidste halvdel vi kender som *Vorherre han er en konge stor* (DDS 119), men i en version, der afviger lidt fra den ellers kendte (GSV II 63), dateret til 1839–41. Alt tyder på, at denne salme også hidrører fra denne periode. En række motiver fra prædikenerne dukker også op her. De nyfundne vers bringes i bilag til denne afhandling (se s. 171).

Hvad angår *Vor Herrel til Dig maa jeg ty* finder vi en række væsentlige motiver i prædikenen: (1) Gudsforladtheden i vers 1-2, (2) Englene som Guds tjenende ånder i vers 4-7 og 9-10, (3) Kirken lever i samtiden som Jerusalem under sin Herodes: vantroen og forfølgelsen i vers 6-7, og (4) Salmesangen forstummede, men den nye tro vil synge en ny sang i vers 4.

Dette vil nu blive belyst af prædikenen selv.

Efter det omtalte digt går prædikenen videre: »... og see m[in]e V[enner] vore Fædre som troede paa Barnet i Bethlehem, trøstede sig visse- lig ved, at Englenes mange Tusinde som staae for Guds Throne, er endnu tjenstagtige Aander, udsendte til Tjeneste for dem, som skal arve Saliggjørelse, ... det er først os, der har været ved at glemme det levende Samkvem mellem Himmel og Jord, som om det kun fandt Sted i ældgamle Dage, ja, som om Herren, da Han foer til Himmels havde lukket Dørren efter sig, skøndt Han ret egenlig aabnede den, saa vi fik i Aanden saa fri en Adgang til Guds Throne, som nogen Engel, ja fik med Faderens Aand ogsaa Pant paa Hans Kiærlighed og paa alle Hans Engles farende Bistand, Ja m[in]e V[enner] herpaa er Christendommen med alle dens Bud og hele dens Stilling i Verden beregnet, saa det er en sørgelig Ting at troe paa Barnet i Bethlehem uden at føle sig under samme høie Beskyttelse eller at følge Jesus af Nazareth uden at turde regne paa samme Ledsagelse, og opløfte vi Øiet til at betragte Christi Kirke og Menighed i det Hele, da maae vi blive reent fortvivlede, naar vi ikke bogstavelig tør anvende Alt paa den hvad der gjælder om Herren; thi Erfaring lærer, at Djævelen og Verden er den ligesaa grum, som de var Ham, og fattedes Den det Mindste enten af Naaden som var over ham eller af Engle-Vagten som omringede ham, da var den uden Redning forloren.

Dette har været kiendeligt og føleligt i vore Dage, som var en af de store Døds-Kampe, hvoraf Christendommen vel altid udgaar seierrig, om herunder dog den enstund syntes forloren, da den for menneskelige Øine omtrent er uddød i den ene Slægt, før den gienfødes i den anden, og fødes som Barn under en Herodes, under hvis Jerusalem levende Christendom gienfødtes som et Barn og under hvis Bøddel-Øxe den svævede i øiensynlig Livsfare, thi det kan aabenbar den iis- kolde, hjerteløse Fornuft, der ved dette Aarhundredes Begyndelse herskede trindtomkring os og har, aandelig talt myrdet mange uskyldige Børn under Paaskud af at udrydde Sværmerie og Overtro, dræbt mange ædle, menneskelige Tanker og Følelser, mange dybe og deilige Toner men ramde dog ikke Christus i os, som er Guds Herligheds Haab, og nu hvisker Engelen til alle gudfrygtige Hjerter, som skjulde Det: de er døde, som stode Barnet efter Livet.

Ja, at denne Herodes er død, det føle vi vist Alle, thi om vi ogsaa enten udenfor eller inden i os selv møde noget, der ligner ham, saa er det dog aabenbar kun hans Gienfærd, en tom og magtesløs Skygge, saa vi har nu godt Mod til at være vort christelige Haab bekiendt baade for os selv og andre, saa vi rejse aandelig tilbage fra Ægypten til Israels Land, hvor Barnet skal voxte og blive stærk i Aanden fyldt med Viisdom i Ly af Guds Naade.

... Men Christne! jeg maa bestandig gientage, at Christendommen var en sørgelig Ting, hvis det var blot en Historie om hvad der skedte i gammel Tid og ei et nyt guddommeligt Liv, der skiænkedes Jorden ved Guds elskelige Søn til aandelig at gientage sig, føres og fuldendes fra Slægt til Slægt i vor Herres Jesu Christi Menighed!...

[Grundtvig fastslår, at kirkens historie viser, at den altid har været i Guds varetægt. Ellers var den gået under, og] »... Erfaring vil da ogsaa have lært os at Forsynet omhyggeligt vaager over Alt hvad der er født af Gud og beskærmer det i den spæde Alder paa vidunderlige Maader.

Denne m[in]e V[enner] Guds besynderlige Varetægt over Christi Kirke og især over de Smaa i den, som Hans Engle ret egenlig beskærme, oplyse og trøste, det har aldrig i Christenheden været saa nær ved at glemmes som i vore Dage, saa det maa ret med Flid indskærpes, at de Bange kan fatte Mod, de Sørgende trøstes og de forblindede oplyses til at see at Herrens Aag er lifligt og Hans Byrde let.

Derfor m[in]e V[enner] bort med den Fandens Indskydelse at Herren, da han foer til Himmels, skulde have lukket Dørren efter sig, som Han meget mere aabnede den med Daabs-Nøgelen, saa den kan aldrig mere lukkes, og bort med den anden Mistanke, der er af samme Art, som om den Himmelske Fader krævede af sine Spæde at de skulde forsvare dem selv mod Djævelen og Verden. Bort med alt Saadant og fremfor Lyset med det Fredens og Naadens Evangelium i sin velsignede Fylde, at vi alle, Saamange som troe og ere døbt, er i denne Verden, som Herren var, saa ved at døbes til Christus har vi iført Christus, den Menneske-Søn, over hvem Guds Engle stige op og ned og hvem de i hans Barndom bære paa Hænderne, at han ikke skal støde sin Fod paa en Steen, kun lade os ikke med selvgjorte Indbildninger berøve os Trøsten og Kraften og Evangeliet, som skeer, naar vi tænke, at der skal fødes og opvoxte en Christus i enhver af os, da der dog kun er een Christus og vi alle hverandres Lemmer, alle Lemmer paa det ene Legeme, som er Hans hellige, almindelige Kirke og Menighed, saa det er i dette Samfund vi maa søge den Helligaand og alle Guds Engle Amen i vor Herre Jesu Navn Amen!

Hvergang et Sprog af Skriften bliver levende og trøstelig for os, Nat eller Dag, i stille Timer, da skal vi vide, at en Engel taler til os, trøster og oplyser os, som Herrens Pleiefader, og takke den Himmelske Fader,

som ærer sin Søn i os, og aabenbarer de Umyndige hvad Han skjuler for de Lærde og Vise«.

I prædikenen næste søndag, 1. Søndag efter Helligtrekonger (12. januar 1840), samles de temaer, der går igen i salmen i afklaret form. Det spæde håb skal give sig til kende i lovsang. Håbet skal vokse med Herren selv, og det skal genfindes i »templet«, dvs. i kirken og menigheden.

Prædikenen er ejendommeligt derved, at den tager sit udgangspunkt i ordet om, at saliggørelsen kommer fra jøderne (Johs. 4,22), nemlig fra Jomfru Maria, der som Jesu moder blev formidleren af frelsen – også ved at gemme de ord, som hun ikke forstod. Temaet samles i udtrykkene »Moder-Tro« og »Barne-Haab«, som erhverves i dåben. Tilsagnet i dåben må høres som ærkeengelen Gabriels ord til Maria, uforståelige: »... kun da undfanges det salige Haab, som os trøster over al Jordens Møie, kun da fødes det til Verden i Psalmer og Lovsange og aandelige Viser, og voxer, stærk i Aanden, som i Alder, som i Viisdom og Naade«.

Menigheden skal altid have Jesus for øje i hans barkedage: »Haabet og Kiærligheden maae altid blive barnlige paa Jorden, som Broder og Syster til Herren – Haabet begynder som et svagt Glimt (Lynglimt) skændt det skal voxe over alle Stjerner til Solens Klarhed, naar den straalere i sin Kraft.

Kiærligheden til Gud og Jesus, til det himmelske Fædreneland og Alt hvad der er født af Gud og hører til Hans Rige, begynder som en lille Gnist, der ulmer under Aften, skændt den af Guds Aand skal oppustes og næres til en stærk Ild og et straalende Lys, hvorved vi ikke blot see Himlen aabne sig og føle dens Varme udstrømme i vort Hjerte, men skal sammensmelte med Herren og skue Faderen, som er Kiærlighed, Ansigt til Ansigt i de evige Boliger.

I det Høieste er Haabet i os nu et tolvaars Barn, medens Kiærligheden er i sin spæde Barndom – vort Haab var nær forsvundet, som Barnet Jesus i Jerusalem, og naar vi finde det igjen i Templet, da lad os gjøre som Maria giemme alle dets Ord i vort Hjerte, skændt de er for høie og dybe til at forstaae af os! da skal Christus med Haabet boe i vort Hjerte, blive

stærk i Aanden og fyldt med Viisdom og Guds Naade Amen i vor Herre Jesu Christi Navn Amen!»

Man kan også betragte denne prædiken som en afklarende sammenfatning af de tanker, der bevægede Grundtvig fra Juledag 1839. I denne Retning kunne et brev til Ingemann, ligeledes fra den 12. januar 1840, tyde. Grundtvig skriver, at han ikke har ro på sig »... fordi jeg bestandig er sysselsat med Tanken om, hvad der vil og hvad der, efter mine Tanker, burde ske i den nye Konges Tid ... Et stort Haab har jeg sat til Guds Gjerning i dette Aar, imens endnu vor gamle Konge levede, og jeg har slet ikke tænkt paa, det skulde beskæmmes under den nye; men Tiden vil vise det, og naar vi véd, det gaar alt som Vor-Herre vil, da véd vi ogsaa, hvad vi kjønt skal nøjes med: at det vil gaa saa godt som muligt« (Grundtvig og Ingemann, Brevvexling 1821-59, udg. af Svend Grundtvig, 1882, s. 234 f.).

Den endelige afklaring møder vi ihvertfald i prædikenen på 2. Søndag efter Helligtrekonger (19. januar 1840). Nu er håbet ikke længere det spæde håb. Det svinger sig højere op: »... i Begyndelsen er dette Haab som et Barn i Troens Moderskiød, og længer sig derefter, saalænge det er mueligt, men maae dog omsider gaae sin egen Gang, tage sin høiere Flugt efter Fugle-Arten først over Reden saa over Skyen og endelig høit i Sky ...«

I prædikenen finder vi iøvrigt et enkelt vers, første version af *I Nazareth i trange kår* (DDS 121,1):

Da Herren i den lave Stand,
Med Høiheden fortrolig,
Opvoxde til vor Frelsermand,
Saa munter, blid og rolig,
Som den, der veed i Hytten godt,
Hos Fader paa det høie Slot
(Han har) Han throne skal med Ære!

jf. GSV II 64, vers 7. Salmen har i det ældste håndskrift »Herrens Huus i Nazareth« som titel (GSV VI, s. 149). Dateringen er 1839-41. Forekomsten her kan evt. føre til en endelig datering. Ihvertfald falder denne salmes indhold godt i tråd med de prædikener, vi allerede har anført.

Vor Herrel til Dig maa jeg tye er formentlig skrevet før 2. Søndag efter Helligtrekonger (19. januar) eller omkring den foregående søndag (12. januar 1840) ud fra den tanke, at salmen må være skrevet før den endelige afklaring.

B. Forsøg på en tolkning af »Vor Herrel til Dig maa jeg tye«

Vers 1: Kirken og dens tjenere føler sig forladt af Gud i himlen (det »jeg«, der taler, er kirken eller »Herrens Huus« – for den sags skyld enhver kristen i menighedens sammenhæng), fordi den levende forbindelse mellem himmel og jord er glemt. Derfor rammer modstandernes hån så hårdt: Gud kan ikke hjælpe! Enten er der ingen Gud, eller Gud er kun i himlen. Det er samtiden omkring år 1800, der taler. Alligevel baner den trodsige bøn sig vej som det eneste livstegn.

Vers 2: Samtiden anser kirken og kristendommen (»Kristus i os«) for at være død og magtesløs, forladt af Gud. De vantro mener, at helvedes porte har fået magt over kirken – mod Jesu løfte (Matth. 16,18), men dårer er de, der siger: Der er ingen Gud! (ps. 14,1). Gud har ikke »lukket Døren efter sig (se s. 164 og 165). Når Grundtvig oprindeligt skriver »Fra Bødler og ...« er det vel en mindelse om den nuværende Herodes' »Bøddel-Øxe« (se s. 164).

Vers 3: Den famlende bøn er et livstegn. Hver gang Guds ord bliver levende, selv i den dybeste ensomhed, »da skal vi vide, at en Engel taler til os, trøster og oplyser os ...« (se s. 165 f). Bagved verset ligger Ap. Gern. 17,27–28 a: For alle folks vedkommende vil Gud, »At de skulle søge Herren, om de dog kunde føle og finde ham; endog han er sandelig ikke langt borte fra enhver af os. Thi i ham leve vi, og røres og ere vi«.

Vers 4: Den famlende bøn taler med Guds egen stemme. Det er allerede her Fadervor, der tænkes på (jfr. vers 8) – den bøn, som Jesus beder sammen med dåbsbarnet fra det øjeblik, det er lagt i Guds favn – og foruden Fadervor de andre faste »Guds Ord« hos Grundtvig: de personligt tiltalende ord i dåbs- og nadverritualet, nemlig Trosbekendelsen, Fredlysningen, Indstiftelsesordene, o.s.v. Gud er også i den lovsang, som Ordet vil

forny som en genklang af sig selv: »... vore Templer skal atter gienlyde af Psalmer og Lovsange ...« (se s. 160). Ordet må skaffe sig hørt også i genklangen.

Vers 5: Ligesom bønnen altid må begynde forfra i anfægtelsens mørke, således synes håbet også til en begyndelse at være vingskudt. Men at vende tilbage til dåben er det samme som påny at vokse op sammen med Kristus. Han er håbet, bønnen selv, omend den er svag. Da er også den bedende selv omgivet af hele Guds engleskare. Det bundne menneske kan kun løses af en magt udefra. Forsynet våger omhyggeligt »over Alt hvad der er født af Gud og beskærmer det i den spæde Alder paa vidunderlige Maader« (se s. 165).

Vers 6: Den overstregede førstelinie »Dit Tempel er sunket i Grus« er vigtig for tolkningen. Hermed siges tydeligt, at det er samtidens kirke, der tales om: Hvis håbet, den nyfødte Kristus i os, fryser i vort »Jerusalem«, »i Vogterens Hytte«, dvs. i det fangenskab, samtiden har anbragt kirken i, da skal englene flytte Jesu rolige barndomshjem i Nazareth til os, så vort håb kan opvokse under de samme gode betingelser, for »det er en sørgelig Ting at troe paa Barnet i Bethlehem uden at føle sig under den samme høie Beskyttelse eller at følge Jesus af Nazareth uden at turde regne paa samme Ledsagelse ...« (se s. 164).

Vers 7: Derfor vil menigheden i ånden samle sig hos håbets plejeforældre Josef og Maria, bede og håbe sammen med Jesus og af englene lære at synge den nye lovsang, jf. vers 4.

Vers 8: Håbet er ikke målløst. Det er ikke en ubestemt følelse, vi selv skal gøre stærk. Det er det Fadervor, som Jesus fra og med dåben beder med enhver. Håbet bryder stammende frem og viser, at målet er nået, for bønnen i *Jesu navn*, med Hans myndighed, er ikke forgæves. Da kommer Jesu navn til sin ret.

Dette vers savnes hårdt i salmebogen. Dels forklarer det vers 5, dels hører det uløseligt sammen med vers 9 (Dit hellige Navn/Dit Navn).

Vers 9: Alt skal bøje sig for Jesu navn og prise Hans herredømme (Fil. 2,9-11); det skal selv »Bølgerne blaa«. Udtrykket kan med en vis ret tolkes som historiens gang. Måske er det dog

mere nærliggende her at forstå det mere ligetil – om universet, hele skabningen. Alt skal erkende, at Gud med sine engle har al magt i himmel og på jord.

Vers 10: Da er trøsten nået. Det kan vi føle. I himlens sal stemmer alle engle sammen med os i med den nye lovsang, der skal afløse sorgen og gråden. At det skulle være englene; der i den himmelske »ständerforsamling« afgiver deres stemme til fordel for de troende på jorden, er næppe en rigtig tolkning, se fx. vers 7: Os lære paa ny / Da Engle i Sky / at sjunge, saa Fuglene tiel!

Vers 11-12: Da har englene genopbygget Guds hus, menigheden, huset af levende stene. Det er først og fremmest et hus for Guds barnet; den døbte. Englene sikrer »det levende Samkvem mellem Himmel og Jord« (se s. 164), og den himmelske og den jordiske lovsang er ét.

Th. Laubs melodi, efter original tilhørende Margrete Schou.

Vor Herre, til Gud i Høj

Th. L., 2 okt. 1915

1

Vor Herre, Han var en lille Dreng,
Hans Fader, Han var desstørre,
Guds Engel han stod ved Josefs Seng,
Kom ind giennem lukte Dørre!

Afvingelser i GSV
II 63, vers 3-9:
1,4 gjennem

2

Han sagde: vaagn op nu Josef brat!
Tag Barnet og tag Marie,
Og giv dig pa Vei endnu i Nat,
Det er ikke Tid at bie.

3

Herodes, han er en stor Tyran,
Og Sværd over Barnet svinger,
Men skjule dig skal Ægypti Land,
Til atter jeg Bud dig bringer.

4

Uskyldige Børn i Bethlehem,
De maatte i Vuggen bløde
Vor Herre han var dog ei blandt dem,
Ham drømde om Roser røde.

4,4 leger med

5

Al Helvedes Fryd er stakket Dands,
Des længer er Helvedes Pine,
Herodes han gik fra Vid og Sands,
Og døde i Synder sine.

6

Før Josef nu stod Guds Engel brat,
Til Orde han tog saa fage:
Herodes, det Skarn, er død i Nat,
Tag du nu kun (fris ...) frit tilbage!

7

Med Barnet og med din Venneviv
Til Israels Land du hige,
De Bødler, som trued Barnets Liv,
Er nu i de (R ...) Dødes Rige!

7,2 stude (i st. f. hige)

7,4 De have nu Muld i Mundel

Når intet andet er anført, er de citerede prædikener utrykte, og der er ikke kildeangivelser i selve teksten. Prædikenerne er citeret efter Grundtvig-arkivet på Det kgl. Bibliotek på flg. måde: *fasc. 16*: kirkeåret 1821-22. - *fasc. 16*: 1. Søndag i Advent 1823 - Trinitatis Søndag 1824. - *fasc. 17*: Trinitatistiden 1824. - *fasc. 30*: kirkeåret 1839-40.

BREV FRA EN JÆVNALDRENDE VEN

Kære Samfundet Dansk Kirkesang!

Vi er født i samme adventsmåned, og da dine faddere og venner var mere talstærke og formående end mine, er der ingen grund til at opholde sig ved, at du kom hurtigere i gang og har udrettet mange gange mere end jeg. Vigtigere forekommer mig den form for samfølelse, man kun kan have med de jævnaldrende. Vi har begge oplevet den første bevidstgørelse og omverdenskontakt i 1920'erne, tredivernes drengaktivitet og ungdomsbrydninger, fyrreernes indskrænkninger, første konsolidering og første omvurderinger, halvtredsernes trøstige aktivitet og tresernes måske lidt mere selvkritiske, på een gang mere og mindre selvfølgelige fortsættelse. Og nu, i 1970'erne, finder vi os i livsalderen fra 48 til 54, den de gamle kalenderskrivere jævnførte med den septembermåned, hvori dette skrives, måneden da den højeste solstand og de bedste kræfter allerede er fortid, og hvor den næste generation frigør sig delvis på egne vilkår, men som til gengæld skulle præges af høstens rigdom. Samtidig den periode, hvori man med de fyldte 50 bliver »voksen« – det skal nu være så vittigt, når det fremføres af middagsherrer, der har fået nogle enkelte glas, kilo og år for meget, men sobre fagfolk har jo fortalt os et og andet om at det ikke altid er så morsomt endda.

Alene står vi lykkeligvis ikke. Blandt mange andre gaver har vi fået den, at nogle af vore ældste venner endnu lever og virker, at en kreds af cirka-jævnaldrende er med os i det daglige, og at vi har kunnet kaste sikre ankre ud blandt de unge – dem

vi har brug for ligesåvel som for de ældre, og som vi vel også tør vente at give noget.

Ballast har vi, og véd vel også hvor ledestjernen findes. Men hvorfra og hvorhen blæser vindene? Og hvad vil vi selv, hvis vi ellers får mulighed for at ville og styre noget endnu i en år-række?

Vi har vor egen kreds – vore modstandere – og så alle de andre. Tør vi altid regne med, at det der er det bedste for os absolut skal komme fra eller søges hos vore egne? Er vi vågne overfor hvad vi til gavn og uden skade måtte kunne finde i andre lejre? Eller er den livsnødvendige trofasthed overfor det, der er os betroet, undertiden udhullet af hovmod, fantasiløshed eller ligefrem træghed?

Det går jo egentlig så pænt. Der er resultater at pege på, der var glæde ved at skabe dem – ofte også glæde hos dem der tog imod dem; og skulle et og andet af dem fremkalde din eller min salig fars hovedrysten eller panderynken, dersom han pludselig stod foran os, så ville vi oftest kunne forsvare dem med god samvittighed, ikke bare med argumenter – og oftest få ham til at forstå os. Så tilsyneladende kan vi trøstigt styre videre ad samme kurs. Og alligevel?

Vi vil selvfølgelig aldrig selv give udtryk for, at vi er os selv nok. Har vi ikke venner i og udenfor vor snævre professionelle kreds, fra fine akademiske cirkler til jævnt arbejdende isolerede interessefæller eller simpelthen gode bekendte? Hører vi ikke på, hvad de siger os, og tager det i betragtning, også når de ikke selv er til stede? Er vi ikke åbne? Så åbne, som vi nu mener at kunne være, når vort eget skal fremmes? Og kan man ikke til disse retoriske spørgsmål, beregnet til et Jo, føje et bibelsk, der er beregnet til et Nej: Kan en neger forandre sin hud og en panter sine pletter?

Vist så. Men vi ved jo meget godt, at vi ikke kan nøjes med os selv i den nuværende skure.

Måske skal vi søge udad. Vi løber ikke fra os selv, selvom vi ville begynde at sysle med helt nye emner i stedet for at blive i vort kald, det vi skal og kan. Men muligvis har vi for få vinduer med for mange gardiner. Måske skal vi udstrække os til

nye områder, som vi har troet var de andres og derfor uvedkommende, men hvor vi kunne være til nytte for de andre såvelsom os selv. Måske er dét vejen til oprensning af det tilsandende flodleje. Det er ikke sikkert, alle vore meninger har godt af denne udvidelse, men det er heller ikke sikkert, alle vore meninger har godt af at plejes videre uden nyt lys.

- Måske skal vi tværtimod søge indad. Mønstre og dæmpe de falske røster i og eventuelt lige omkring os selv, lade de udenværker falde, der ikke for alvor har vort hjerte, og som ikke for alvor kan gøre os fattige ved at gå tabt. Så må man tage os for hvad vi er, vi må erkende, at cirklerne er blevet mindre, og at en del af vor mulige betydning ligger i det vi forlængst har udrettet. Også den proces må vi tage med roligt sind.

- Ligegyldigt hvad vi vælger, er vi under det dobbelte vilkår, at vi ikke betyder noget undtagen i kraft af hvad vi er og gør for andre, men at vi for at komme videre gerne nogenlunde skulle kunne acceptere os selv. Vi medbringer, vi henter, vi får, vi giver. Det har altsammen sin tid. Men *hvad* og *hvordan* kan vi altid have grund til at overveje.

- Quo vadis, frater?

Alle gode fødselsdagsønsker
fra din meget forbundne

P. J.

SDKs UDVALGSMEDLEMMER 1947-1972

Forhenværende medlemmer:

- Provst Egede Schack, 1930-39 og 1947-54
Sognepræst Harald Vilstrup, 1939-69
Professor Jens Peter Larsen, 1942-54
Personalechef Børge Gotfredsen, 1946-64
Fru Margrete Schou, 1934-62
Arkitekt Jacob Videbæk, 1934-54
Domorganist Georg Fjelrad, 1954-70
Lektor Kjeld Tofte-Hansen, 1954-69
Adjunkt Inger-Hanne Stenderup Jensen, 1963-66
- Sekretærer: Organist Hans Nyholm, 1948-63
Organist, amanuensis Torben Schousboe,
1963-70
- Kasserere: Kontorchef Olaf Schmidt, 1930-57
Organist Hans Nyholm, 1957-61

Nuværende medlemmer:

- Dr. phil. h. c. Mogens Wöldike, 1922 (formand 1927-55 og
1971-)
- Provst Gunnar Pedersen, 1941
Professor Henrik Glahn, 1947 (formand 1955-71)
Valgmenighedspræst Jørgen Schultz, 1954
Professor Søren Sørensen, 1959
Professor Christian Thodberg, 1961
Dr. phil. Erik Dal, 1964
Adjunkt Erling Krog, 1966
Domorganist Poul Børch, 1969
Organist, amanuensis Torben Schousboe, 1970
- Sekretær: Organist Ole Olesen, 1971
Kasserere: Organist, adjunkt Hans Krarup, 1962

SDKs SOMMERMØDER 1948-1972

1948, 2.-7. aug.: Vallekilde højskole

Leder: Mogens Wöldike

Korledere: Mogens Wöldike og Helga Christensen

Foredragsholdere: Jens Peter Larsen, Uffe Grosen,
Tage Severinsen

Prædikant: Poul Moefelt

1949, 5.-10. aug.: Ry højskole

Leder: Gunnar Pedersen

Korleder: Helga Christensen

Foredragsholdere: Regin Prenter, Harald Vilstrup,
Søren Sørensen

Prædikant: K. E. Skydsgaard

1950, 6.-11. aug.: Den frie lærerskole, Ollerup

Leder: Mogens Wöldike

Korledere: Mogens Wöldike og Helga Christensen

Foredragsholdere: Kaj Thanning, Henrik Glahn

Prædikant: K. L. Aastrup

1951, 6.-11. aug.: Antvorskov højskole

Leder: Jens Peter Larsen

Korleder: Georg Fjelrad

Foredragsholdere: Harald Vilstrup, Jens Peter Larsen,
Axel Rosendal

Prædikant: Egede Schack

- 1952, 4.-9. aug.: Rønde højskole
Leder: Mogens Wöldike
Korleder: Henrik Schiøtz
Foredragsholdere: Sv. Aa. Nielsen, Henrik Glahn,
Jørgen Schultz
Prædikant: Gunnar Pedersen
- 1953, 3.-8. aug.: Danebod højskole
Leder: Mogens Wöldike
Korleder: Mogens Wöldike
Foredragsholdere: Arthur Arnholtz, Thomas Havning,
Søren Sørensen
Prædikant: C. V. Hvidt
- 1954, 2.-6. aug.: Bornholms højskole
Leder: Mogens Wöldike
Korleder: Georg Fjelrad
Foredragsholdere: Henrik Glahn, Harald Vilstrup,
Nils Schiørring
Prædikant: H. K. Thorsager
- 1955, 1.-6. aug.: Ryslinge højskole
Leder: Henrik Glahn
Korleder: Georg Fjelrad
Foredragsholdere: T. H. Croxall, Sv. Holm-Nielsen,
Harald Vilstrup
Prædikant: Jørgen Schultz
- 1956, 6.-11. aug.: Grundtvigs højskole, Hillerød
Leder: Henrik Glahn
Korleder: Georg Fjelrad
Foredragsholdere: Christian Thodberg, Axel Andersen,
Vagn Lundgaard Simonsen
Prædikant: O. Lund Pallesen

- 1957, 5.-10. aug.: Rødding højskole
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Mogens Wöldike
Foredragsholdere: Arne Fog Pedersen, Henrik Glahn,
Erik Dal
Prædikant: H. Dons Christensen
- 1958, 4.-9. aug.: Nr. Nissum seminarium
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Walther Børner og Poul Jørgensen
Foredragsholdere: Bo Lundgren, Poul-Gerh. Andersen,
Gunnar Pedersen
Prædikant: Rich. Fangel
- 1959, 3.-8. aug.: Vallekilde folkehøjskole
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Walther Børner og Poul Jørgensen
Foredragsholdere: Søren Sørensen, H. Hejselbjerg
Paulsen, Mogens Buch
Prædikant: H. Østergaard-Nielsen
- 1960, 1.-6.: Båring højskole
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Mogens Wöldike og Erling Krog
Foredragsholdere: Carsten Hatting, P. G. Lindhardt,
Povl Hamburger
Prædikant: Kaj Thaning
- 1961, 31 juli-5. aug.: Uldum højskole
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Walther Børner og Erling Krog
Foredragsholdere: Jørgen Schultz, Søren Sørensen,
Christian Thodberg
Prædikant: A. F. Nørager Pedersen

1962, 5.-11. aug.: Idrætshøjskolen i Sønderborg
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Mogens Wöldike og Erling Krog
Foredragsholdere: Karl S. Clausen, Niels Karl Nielsen,
Christian Thodberg
Prædikant: H. I. O. Felter

1963, 28. juli-3. aug.: Idrætshøjskolen i Sønderborg
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Poul Jørgensen og Erling Krog
Foredragsholdere: Povl Hamburger, P. G. Lindhardt,
H. Hejselbjerg Paulsen
Prædikant: K. L. Aastrup

1964, 26. juli-1. aug.: Herning højskole
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Poul Jørgensen og Erling Krog
Foredragsholdere: Anders Malling, Søren Sørensen
Prædikant: Gunnar Pedersen

1965, 1.-7. aug.: Rødding højskole
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Erling Krog og Morten Topp
Foredragsholdere: Niels Otto Jensen, Mogens Helmer
Pedersen, Leif Thybo, Knud Eyvin
Bugge
Prædikant: P. G. Lindhardt

1966, 31. juli-6. aug.: Rødding højskole
Leder: Christian Thodberg
Korledere: Mogens Wöldike og Erling Krog
Foredragsholdere: Aage Kinch, Børge Roesen
Prædikant: Jørgen Schultz

- 1967, 30. juli–5. aug.: Gymnastikhøjskolen ved Viborg
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Mogens Wöldike og Per Enevold
Foredragsholdere: Christian Lindskrog, Poul Nielsen,
Knud Ottosen, Jens Peter Larsen
Prædikant: K. L. Aastrup
- 1968, 4.–10. aug.: Gerlev idrættshøjskole ved Slagelse
Leder: Henrik Glahn
Korledere: Mogens Wöldike, Erling Krog og Torben
Schousboe
Foredragsholdere: Erik Dal, Otto Norn,
Mogens Wöldike
Prædikant: Karen Horsens
- 1969, 4.–9. aug.: Nr. Nissum seminarium
Leder: Henrik Glahn
Korleder: Erling Krog
Foredragsholdere: A. F. Nørager Pedersen, Erik A.
Nielsen, Leif Kayser
Prædikant: Jørgen Schultz
- 1970, 27. juli–1. aug.: Herning højskole
Leder: Henrik Glahn
Korleder: Arne Berg
Foredragsholdere: Søren Nordentoft, Finn Viderø,
Christian Thodberg
Prædikant: Christian Thodberg
- 1971, 2.–7. aug.: Nr. Nissum seminarium
Leder: Henrik Glahn
Korleder: Arne Berg
Foredragsholdere: Erling Brahm, John Bergsagel
Prædikant: Christian Lindskrog

1972, 31. juli–5. aug.: Nr. Nisum seminarium

Leder: Mogens Wöldike

Korleder: Mogens Wöldike

Foredragsholdere: Jørgen Schultz, Christian Thodberg,
Torben Schousboe

Prædikant: Bent Noack

Annelise Olesen

SDKs PUBLIKATIONER 1948-1972

Følgende fortegnelse fortsætter i kronologisk orden den liste over Samfundet Dansk Kirkesangs publikationer, som tryktes i Dansk Kirkesangs Årsskrift 1947 side 78. Fortegnelsen omfatter ikke Samfundets vigtigste publikation, årsskriftet med musikbilag, der er registreret i særlige index (se Dansk Kirkesangs Årsskrift 1965-66 side 85 ff. og nærværende årsskrift side 185 ff.); det bør dog nævnes, at nogle af musikbilagene på grund af stor efterspørgsel er blevet genoptrykt separat. Fortegnelsen omfatter heller ikke det efterhånden store materiale, som i tidens løb er blevet fremstillet specielt til brug ved sommermøderne, oftest som lystryk eller duplikater.

Torben Schousboe

Melodihenvisningsliste ved Jens Peter Larsen og Mogens Wöldike (særtryk af Dansk Kirkesangs Årsskrift 1955).

Den apostolske trosbekendelse og Den nikænonkonstatinopoltanske (nikænske) trosbekendelse. Ved Gunnar Pedersen. (Offsettryk u. å.).

Thomas Laub: Aandelige Sange. Udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang. (Engstrøm & Sødring, Musikforlag, København u. å. [1958]).

Johann Pachelbel: Nun danket alle Gott / Nu takker alle Gud. Motet for dobbelt-kor og basso continuo. Tilrettelagt med dansk tekst af Jørn Jørkov. (Offsettryk, u. å. [1961]).

T. L. da Vittoria: 3 motetter og et Nunc dimittis. Tilrettelagt af Jørn Jørkov. [For SATB: »O quam gloriosum«, »O magnum mysterium«, »Pueri Hebræorum«, »Herre, nu lader du din tjener fare«]. (Offsettryk u. å. [1961]).

- Thomas Laub*: Ich hab' mein' Sach' auf nichts gestellt (Goethe). [for SATB, 1912] (Lystryk, u. å. [1962]).
- Roskilde-Passionen*. Johannespassionen efter dansk Tradition 1673. Bearbejdelse til Nutidsbrug ved Gunnar Pedersen og Mogens Wöldike. Udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang 1946. 2. Oplag 1964 (Engstrøm & Sødring Musikforlag).
- K. L. Aastrup*: Udvalgte Salmer [med musikbilag]. Udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang. (G. E. C. Gads Forlag, København. 1966).
- Jens Peter Larsen*: Messetoner efter gammel kirkelig tradition. 3. reviderede Udgave. (Wilhelm Hansen Musik-Forlag. København u. å. [1966]).
- Thomas Kingos Graduale*. Udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang med en efterskrift af Erik Norman Svendsen og Henrik Glahn i anledning af Mogens Wöldike's halvfjerdsårsdag. (Andelsbogtrykkeriet i Odense, 5. juli 1967. Ekspedition: Dan Fog Musikforlag, København). [Efterskrift af *Erik Norman Svendsen*: »Thomas Kingos Graduale. En salmehistorisk introduktion« og *Henrik Glahn*: »Om melodiforholdene i Kingos Graduale«].
- Hans Thomissøn*: *Den danske Psalmebog ... 1596*. Offsettryk efter Det danske Sprog- og Litteraturselskabs facsimile-udgave 1933. [Med efterskrift af *Erik Dal*: »Hans Thomissøns salmebog 1569-1676. En almen orientering og en speciel bibliografi«] (I kommission hos Dan Fog Musikforlag, København 1968).
- F. C. Breitendichs Choral-Bog 1764*. Udgivet i facsimile af Samfundet Dansk Kirkesang med en oversigt over koralbogens melodier ved Henrik Glahn [tysk version af oversigten som løst indlæg]. (Dan Fog Musikforlag, København 1970).
- Niels W. Gade*: To korsatser efter manuskript i Det kgl. Bibliotek. Tilrettelagt v. Jørn Jørkov. (Offsettryk, 1970).

Thomas Laub: 7 danske sange for 3 lige stemmer. (Wilhelm Hansen Musik-Forlag, København 1971).

Trosbekendelsen. [Version som Dansk Kirkesangs højmesseforslag. Lille format til indklæbning i salmebogen. 2. udgave, 1971] (Wilhelm Hansen, Musik-Forlag).

Leif Thybo: Salme 90 for kor og orgel. [Bestillingsværk til Samfundet Dansk Kirkesangs sommermøde 1972 i anledning af 50-års-jubilæet] (Offsettryk, u. å. [1972]).

INDEX TIL
DANSK KIRKESANGS ÅRSSKRIFT
1967-1972

Af *Torben Schousboe*

Nedenstående index dækker de tre seneste bind af Dansk Kirkesangs Årsskrift: 1967-68, 1969-70 og 1971-72, og fortsætter dermed det »Index til Dansk Kirkesangs Årsskrift m. m. 1924-1966«, som tryktes i foråret 1967 (se Dansk Kirkesangs Årsskrift 1965-66 side 85-98). Da også nærværende index dækker flere årgange, er der anvendt samme systematik som i det første index; således fortsættes dettes nummerfølge af artikler, ligesom der ses bort fra sidehenvisninger samt fra registrering af navne og emner, der kun nævnes en passant i artiklerne.

Fortegnelsen er tænkt som en hjælp til hurtig orientering og emnesøgning i årsskrifterne, men erstatter dog ikke den mere grundige registrering af navne og stikord, som ville være ønskelig i betragtning af artiklernes standard og stofmængde. Det er derfor besluttet, at hvert nummer af Dansk Kirkesangs Årsskrift i fremtiden skal forsynes med et sådant detaljeret og alfabetisk index.

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1967-68

(København, [u. å.: 1969])

	side
115 Henrik Glahn: Siden sidst	3
116 På Mogens Wöldikes 70-årsdag [Henrik Glahn]	6
117 Mogens Wöldike: Erindringer om Laub og Carl Nielsen	11
	185

118	Erik Dal: Mellem Sthen og Kingo. Salmer i Den Danske Salmebog, som er fremkommet i danske salmebøger c. 1600–1680	28
119	Poul Nielsen: Kirke og musikalsk modernisme. Et dogmatisk essay	51
120	Harald Vilstrup: Fordømt og frelst [Digte over Luther-tekster]	64
121	Jørgen Schultz: Om tolkning af gudstjenestens salmer	73
122	K. L. Aastrup: To nye salmer (Intet musikbilag)	91

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1969–70 (København 1971)

123	Henrik Glahn: Siden sidst	5
124	Harald Vilstrup: En kantatetekst søger en komponist [Julekantate for to kor]	9
125	Erik A. Nielsen: »Den allerliffeligste Musica«. Teologi og æstetik i Hans Thomissøns Psalmebog 1569	12
126	Erik Dal: Text af Brorson, Melodi af Laub. Salmegennemgang på Samfundet Dansk Kirkesangs årsmøde i Herning 1970	27
127	Christian Thodberg: »Alt står i Guds Faderhånd« og »Op til Guds hus vi gå«. Belyst ud fra forholdet mellem Grundtvigs prædikener og hans salmer i sommeren 1856	45
128	Henrik Glahn: Om melodierne til »Alt står i Guds Faderhånd«	63
129	Torben Schousboe: Barn af huset –? Nogle tanker og problemer omkring et utrykt forord til Carl Niensens »Salmer og Aandelige Sange« (Intet musikbilag)	75

Dansk Kirkesangs Årsskrift 1971–72 (København 1972)

130	Thomas Laub: [Digt] Kunde jeg i trofast stræben	7
131	Henrik Glahn: Siden sidst I	9

132	Mogens Wöldike: Siden sidst II	12
133	Christian Thodberg: [Tekst til] Ib Nørholm: Lys og lovsang. Thomas Laub in memoriam. [Dansk langfredagsmusik] For soli, dobbeltkor, orkester og orgel (opus 55, 1972)	15
134	Margrete Schou, f. Laub Hansen: Thomas Laub. Morbror, Lærer og Ven. Erindringer fra Barndom og Ungdom	21
135	Jens Brincker: To sange af Thomas Laub	28
136	Jørgen I. Jensen: Musikalsk isolation og gudstjenstligt fællesskab i Thomas Laubs to tidlige skrifter	34
137	Gunnar Pedersen: Dansk Kirkesang og den liturgiske udvikling. Personlige betragtninger	53
138	Jens Peter Larsen: Koralbøger og koralbogs- problemer siden Laub's »Dansk Kirkesang«	76
139	Povl Hamburger: Den danske vægtermelodis historie. En kritisk-sammenfattende redegørelse	104
140	Søren Sørensen: Hvem har skrevet den romantiske melodi til »Herren han har besøgt sit folk«	116
141	Christian Thodberg: »De Levendes Land« og prædikenerne sommeren 1824. Prædiken og salme hos Grundtvig I	122
142	Christian Thodberg: Årsskiftet 1839–40 og salmen »Vor Herre! til dig maa jeg tye«. Prædiken og salme hos Grundtvig II	156
143	P. J.: Brev fra en jævnaldrende ven	172
144	Fortegnelse over Samfundet Dansk Kirkesang's udvalgsmedlemmer 1947–1972	175
145	Fortegnelse over sommermøder 1948–72	176
146	Fortegnelse over publikationer 1948–72	182
147	Torben Schousboe: Index til Dansk Kirkesangs Årsskrift 1967–1972	185
	(Intet musikbilag)	

FORFATTERE:

Aastrup, K. L.: 122
Brincker, Jens: 135
Dal, Erik: 118, 126, 143
Glahn, Henrik: 115, 116, 123, 128, 131
Hamburger, Povl: 139
Jensen, Jørgen I.: 136
J., P.: 143
Larsen, Jens Peter: 138
Laub, Thomas: 130
Nielsen, Erik A.: 125
Nielsen, Poul: 119
Pedersen, Gunnar: 137
Schou Margrete: 134
Schousboe, Torben: 129, 147
Schultz, Jørgen: 121
Sørensen, Søren: 140
Thodberg, Christian: 127, 133, 141, 142
Vilstrup, Harald: 120, 124
Wöldike, Mogens: 117, 132

REDAKTØRER:

Dal, Erik: 1971–1972
Glahn, Henrik: 1967–1970
Thodberg, Christian: 1967–1972

TEGNERE:

Hansen, Johanne: (134)
Nyrop, Ernestine: (130)

EMNER:

Digte og andre tekster: 120, 124, 130, 133
Fotografier og andre billeder: 117, 118, 127, 130, 131, 134
Gregoriansk sang: 137, 146
Kirkemusik, alment: 119

Kor: 117

Kormusik: 132, 133, 146

Liturgi:

Alment: 136, 137

Messeordninger: 137, 146

Musikalsk aspekt: 136, 146

Prædiken: 121, 127, 141

Tidebøn: 137

Musikalsk stil og æstetik: 119, 129, 136, 138

Musikværker, diverse: 119, 135, 139, 146

Personer og deres værker:

Aastrup, K. L.: 146

Arrebo, Anders Christensen: 118

Balle, Carl Chr. N.: 140

Barnekow, Christian: 128, 138

Berggreen, A. P.: 128, 140

Bielefeldt, Viggo: 138

Breitendich, F. C.: 146

Brorson, Hans Adolf: 118, 121, 126

Bruun, Johannes: 137

Dal, Erik: 146

Distler, Hugo: 119

Fenger, H. M.: 117

Fischer, Kurt von: 119

Gade, Niels W.: 146

Gebauer, Joh. Chr.: 128

Gerhardt, Paul: 118, 121

Glahn, Henrik: 132, 138, 146

Grundtvig, N. F. S.: 118, 121, 126, 127, 128, 133, 138,
141, 142

Halle, Sophus: 128

Hamburger, Povl: 126, 135, 136

Hammerich, Angul: 117

Hanslick, Eduard: 136

Helvad, Niels: 118

Hellmuth, Paul: 117, 129
Hindemith, Paul: 119
Jeppesen, Knud: 139
Jersild, Jørgen: 139
Jørkov, Jørn: 146
Kingo, Thomas: 118, 121, 125, 141, 146
Krabbe, Erik: 125
Larsen, Jens Peter: 137, 138, 146
Laub, Thomas: 116, 117, 126, 128, 129, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 146
Laub Hansen, Margrete: 117
Lewkovitch, Bernhard: 119
Luther, Martin: 120
Lønborg Jensen, Th.: 137
Malling, Jørgen: 128
Marti, Kurt: 119
Matthison-Hansen, Waage Weyse: 117
Messiaen, Olivier: 119
Michael: 125
Nielsen, Carl: 116, 117, 129
Nielsen, Svend Aage: 137
Nørholm, Ib: 132, 133
Pachelbel, Johann: 146
Paludan-Müller, Fr.: 135
Pedersen, Gunnar: 137, 146
Penderecki, Krzysztof: 119
Rung, Henrik: 128, 134
Rørdam, Thomas Skat: 136
Schepelern, Johannes: 137
Schnedler-Petersen, Fr.: 117
Schou, Margrete: 117
Skydsgaard, K. E.: 137
Sthen, Hans Christensen: 118
Stockhausen, Karlheinz: 119
Strawinsky, Igor: 119
Svendsen, Erik Norman: 146
Thaning, Kaj: 141

Thibaut, A. F. J.: 136
Thodberg, Christian: 137
Thomissøn, Hans: 118, 125, 146
Thybo, Leif: 132, 146
Widding, Severin: 138
Viderø, Finn: 137, 138
Vilstrup, Harald: 137
Vittoria, T. L. da: 146
Wöldike, Mogens: 116, 117, 131, 138, 146

Psalmer: 133, 137

Salmer:

Alment: 118, 121, 125, 126, 141
Salmebøger, salmesamlinger: 118, 125, 137, 138, 146
Salmedigtere: 118, 127, 141, 142
Salmetekster: 118, 121, 122, 125, 127, 133, 141, 142
Salmemelodier: 126, 128, 129, 134, 136, 138, 139, 140
Salmemelodi-komponister: 129, 134, 140
Salmemelodi-samlinger, koralbøger: 128, 129, 138, 140, 146

Samfundet Dansk Kirkesang:

Alment: 117, 137, 143
Fortegnelser: 144, 145, 146, 147
Udgivelser: 115, 116, 123, 131, 146, 147
Årsberetninger (»Siden sidst«): 115, 123, 131, 132

